

**МІЖНАРОДНИЙ
НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

ISSN 2520-2308 (print)
ISSN 2709-5452 (online)

Серія: «Юридичні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

№ 5 (63) / 2023

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 5 (63)

Київ 2023

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис усіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» подано в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)
Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020
Спеціальності:
081 Право
262 Правоохоронна діяльність

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2023

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Юридичні науки», 2023

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seria: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka".
Seria: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенюк Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Гулак Олена Василівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Дем'янчук Юрій Вікторович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності Білоцерківського інституту економіки та управління Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (Біла Церква, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, професор, начальник ад'юнктури і докторанти Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Зіха Іржі — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Курило Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Лоренцмайер Штефан — доктор юридичних наук, професор, координатор програми «Еразмус» юридичного факультету Аугсбурського університету (Аугсбург, ФРН)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)

Миронець Оксана Миколаївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного і адміністративного права Юридичного факультету Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, заступник директора з наукової роботи ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Фунта Растислав — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та європейського права Університету Данубіус (Сладковічово, Словачька Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Editorial Board

Chief Editor: **Volodymyr Kurylo** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Deputy editor: **Victor Mushenok** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law of the State University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

Executive Secretary: **Oleksandr Ilchenko** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of the Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Members of the Editorial Board

Tatyana Berkovich — Doctor of Sciences in Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Administration and Law of the Kyiv University of Culture (Kyiv, Ukraine)

Yurii Demianchuk — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of Civil, Commercial, Administrative Law and Law Enforcement of the Bila Tserkva Institute of Economics and Management of the Open International University of Human Development “Ukraine” (Bila Tserkva, Ukraine)

Alexei Drozd — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of Adjuncture and Doctorate of the National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)

Rastislav Funta — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Law and European Law of the Danubius University (Sladkovichovo, Slovak Republic)

Yuriy Harust — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Olena Hulak — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Sergiy Koroed — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and the Law of the Higher Education of the King Danylo University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Anatoliy Kulish — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Inna Kurylo — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Victor Ladychenko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Stefan Lorenzmeier — Doctor of Legal Sciences, Professor, Coordinator of the Erasmus Program of the Faculty of Law of the Augsburg University (Augsburg, Germany)

Olga Melnichuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Law Disciplines of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Vinnytsia, Ukraine)

Oksana Myronets — PhD in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the Faculty of Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Vasyl Omelchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Law, Kiev Cooperative Institute of Business and Law (Kyiv, Ukraine)

Oleg Reznik — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Director for Scientific Work of the Educational and Scientific Law Institute of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Anatoly Samokhin — Doctor of Medical Sciences, Professor, Honored Doctor of Ukraine, Head of the Department of Traumatology, Head of the City Center of Urgent Specialized Orthopedic-Traumatological Care of Kyiv City Clinical Hospital № 12 (Kyiv, Ukraine)

Oleksandr Svitlychnyi — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Civil and Commercial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Olena Yara — Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Law Faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yuliya Yurinet — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Jiri Zicha — PhD in Law, Senior Lecturer of the Faculty of Management and Economics of the Tomas Bata University in Zlin (Zlin, Czech Republic)

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Собовий Олександр Михайлович**
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ
ВІДНОВЛЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ 9
- Царук Андрій В'ячеславович, Адамчук Сергій Валерійович,
Царенко Ольга Михайлівна, Кушнір Ярослав Олександрович**
ДО ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВОДІЇВ,
ЯКІ ВИЇЗДЖАЮТЬ ЗА МЕЖІ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ «ШЛЯХ»
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 15

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

- Андрухів Євгенія Михайлівна**
ВІЙНА ЯК ФОРС-МАЖОРНА ОБСТАВИНА ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ
У ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ 23
- Калаченкова Катерина Олександрівна, Грабар Олександра Сергіївна**
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕДОБРОСОВІСНОЇ РЕКЛАМИ..... 32

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

- Потапенко Сергій Анатолійович**
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗМІНИ ПІДПОРЯДКУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ..... 39

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

- Болдирев Сергій В'ячеславович, Лінник Микола Павлович**
ВПРОВАДЖЕННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ ПЛЕНАРНИХ ЗАСІДАНЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ
УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УМОВАХ
ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ 45
- Приполова Людмила Іванівна, Корнієнко Валерій Олексійович,
Чухрай Ігор Юрійович**
ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАРУБІЖНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗДІЙСНЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИЛ ОБОРОНИ В МЕЖАХ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ
УКРАЇНИ 50

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

- Коропатнік Ігор Михайлович, Карелін Владислав Володимирович**
ДО ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ
У МІНІСТЕРСТВІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ..... 58

**Таволжанська Юлія Сергіївна, Мартиновська Юлія Андріївна,
Стеф'юк Марія Євгеніївна**
УМИСНЕ ВБИВСТВО МАТРІ'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ: ПОСТАНОВКА
ПИТАННЯ ЩОДО ГЕНДЕРНО ВИТРИМАНОГО ПІДХОДУ У КРИМІНАЛІЗАЦІЇ..... 65

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Гоцуляк Світлана Леонідівна, Свіридов Нікіта Юрійович
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА ТА ДЕКЛАРАЦІЇ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ США 71

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Циганчук Інна Ігорівна
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ СУДОВОГО
ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ... 79

Швець Наталія Миколаївна, Серета Олена Григорівна
ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ ПРО МЕДІАЦІЮ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ
ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ..... 86

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Савченко Віктор Олександрович
ВПЛИВ ІСТОТНИХ УМОВ ДОГОВОРУ НА ЗМІСТ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ДОГОВОРУ 91

**Уразова Ганна Олександрівна, Зуб Карина Олександрівна,
Шмиголь Софія Сергіївна**
ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЯ, ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ 97

Череватенко Ірина Миколаївна, Ірха Анастасія Сергіївна
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ
У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ..... 102

ІНШЕ

**Скриньковський Руслан Миколайович, Козяр Роман Якович,
Петков Сергій Валерійович, Хитра Олександра Леонтіївна,
Комісаров Олександр Геннадійович**
ДЕРЖАВНА ОХОРОНА ПОСАДОВИХ ОСІБ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 109

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

Sobovyi Oleksandr

LEGAL BASIS OF STATE ADMINISTRATION TRANSFORMATION IN THE PROCESS
OF RESTORATION OF INFRASTRUCTURE OF UKRAINE 9

Tsaruk Andrii, Adamchuk Serhii, Tsarenko Olha, Kushnir Yaroslav

REGARDING THE ISSUE OF BRINGING TO ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY
DRIVERS WHO LEAVE THE TERRITORY OF UKRAINE THROUGH THE 'SHLIAKH' SYSTEM
DURING MARTIAL LAW 15

COMMERCIAL LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW

Andrukhiv Yevheniia

WAR AS A FORCE MAJEURE CIRCUMSTANCES OF A CARGO TRANSPORT CONTRACT
IN ECONOMIC LEGAL RELATIONS 23

Kalachenkova Kateryna, Hrabar Oleksandra

LEGAL REGULATION OF UNFAIR ADVERTISING 32

LAND LAW; AGRARIAN LAW; ENVIRONMENT LAW; NATURAL RIGHTS

Potapenko Serhii

LEGAL ASPECTS OF CHANGING SUBORDINATION OF TERRITORIES 39

CONSTITUTIONAL RIGHT; MUNICIPAL LAW

Boldyriev Serhii, Linnyk Mykola

IMPLEMENTATION OF REMOTE PLENARY SESSIONS OF THE VERKHOVNA RADA OF
UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF ELECTRONIC GOVERNANCE
IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW 45

Prypolova Liudmyla, Korniienko Valerii, Chukhrai Ihor

INSTITUTIONAL AND LEGAL BASIS OF FOREIGN LEGAL REGULATION OF ENSURING
DEFENSE FORCES WITHIN THE LIMITS OF INTERNATIONAL AID TO UKRAINE 50

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL LAWS

Koropatnik Ihor, Karelin Vladyslav

ON THE QUESTION OF ANTI-CORRUPTION IN THE DEFENSE PROCUREMENT SYSTEM
OF THE MINISTRY OF DEFENSE OF UKRAINE..... 58

Tavolzhanska Yuliia, Martynovska Yuliia, Stefiuk Mariia

DELIBERATE MURDER OF THE MOTHER OF HER NEWBORN CHILD: QUESTIONING
THE GENDER-BASED APPROACH IN CRIMINALIZATION..... 65

**THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL AND
LEGAL DOCTRINES**

Hotsuliak Svitlana, Sviridov Nikita
A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CONSTITUTION OF PYLYP ORLYK AND THE US
DECLARATION OF INDEPENDENCE 71

LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

Tsyganchuk Inna
WAYS TO IMPROVE LABOR LEGISLATION IN THE FIELD OF JUDICIAL PROTECTION
OF RIGHTS AND LEGAL INTERESTS OF WORKERS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN
INTEGRATION 79

Shvets Nataliia, Sereda Olena
DIGITALIZATION OF ACCESS TO INFORMATION ON MEDIATION FOR RESOLUTION
INDIVIDUAL LABOR DISPUTES..... 86

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Savchenko Viktor
INFLUENCE OF ESSENTIAL CONTRACT TERMS ON THE CONTENT OF THE PRINCIPLE
OF FREEDOM OF CONTRACT 91

Urazova Hanna, Zub Karyna, Shmyhol Sofiia
ELECTRICITY AS AN OBJECT OF CIVIL RIGHTS..... 97

Cherevatenko Iryna, Irkha Anastasiia
PROBLEMATIC ASPECTS OF FREE SECONDARY LEGAL AID IN CIVIL CASES..... 102

OTHER

**Skrynkovskyy Ruslan, Koziar Roman, Petkov Sergey,
Khytra Oleksandra, Komisarov Oleksandr**
STATE PROTECTION OF OFFICIALS IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW 109

УДК 347.73(477)

Собовий Олександр Михайлович
кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права,
помічник ректора
Державний університет інфраструктури та технологій;
науковий співробітник
Ризький технічний університет
Sobovyi Oleksandr
PhD in Law, Honored Lawyer of Ukraine,
Associate Professor at the Department of Constitutional and Administrative Law
State University of Infrastructure and Technologies;
Researcher
Riga Technical University
ORCID: 0000-0002-6287-6193

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-5-8862

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ВІДНОВЛЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

LEGAL BASIS OF STATE ADMINISTRATION TRANSFORMATION IN THE PROCESS OF RESTORATION OF INFRASTRUCTURE OF UKRAINE

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Анотація. У статті розглянуто окремі напрями правового регулювання відносин відбудови інфраструктури нашої країни. Зазначено, що для органів державної виконавчої влади у цьому процесі необхідним є дотримання правил, які є визначальними для наших партнерів, зокрема ЄС. Встановлено необхідність удосконалення правового механізму організації управлінських відносин на засадах прозорості, відсутності корупційних проявів тощо. Проаналізовано Положення про Агентство відновлення, яке є спеціалізованою державною інституцією по реалізації проектів відновлення інфраструктури нашої держави. Визначено основні завдання Агентства відновлення, виконання яких є одночасно за порученням успішної міжнародної співпраці. Серед них: реалізація проектів у найбільш постраждалих регіонах, запровадження процедур прозорості й ефективності використання бюджетних коштів та міжнародної фінансової допомоги, подолання корупційних проявів у системі державних закупівель тощо. З метою виконання рекомендацій міжнародних інституцій щодо подолання корупції у процесі відновлення інфраструктури, передбачено відкриття Антикорупційного офісу на базі Агентства відновлення. Визначено шляхи удосконалення алгоритму діяльності Агентства відновлення в частині забезпечення управлінської вертикалі за участю Мінінфраструктури та КМ України та їх солідарної відповідальності за розподілом коштів на об'єкти відбудови, а також за якістю та ефективністю такої відбудови. Запропоновано доповнення Положення про Агентства відновлення пунктом 7 щодо: забезпечення відкритості його діяльності шляхом впровадження електронної системи управління відбудовою з ознайомлення громадян із повною публічною інформацією про перебіг реалізації проектів відбудови та визначення підрядників через процедуру публічних закупівель; запрошення до контрольної-наглядової діяльності міжнародних інституцій та громадських експертів; залучення органів місцевого самоврядування до розробки планів відновлення регіональної інфраструктури тощо.

Ключові слова: агентство відновлення, воєнний стан, відновлення інфраструктури, державне управління, корупційна складова, правові засади, організаційні відносини.

Summary. The article examines separate areas of legal regulation of relations with the reconstruction of the infrastructure of our country. It is noted that in this process it is necessary for the state executive authorities to comply with the rules that are decisive for our partners, in particular the EU. The need to change the legal mechanism for organizing management relations on

the basis of transparency, absence of corruption, etc. has been established. The Regulation on the Restoration Agency, which is a specialized state institution for the implementation of infrastructure restoration projects in our country, has been analyzed. The main tasks of the Recovery Agency have been determined, the implementation of which is at the same time a guarantee of successful international cooperation: the implementation of projects in the most affected regions, the introduction of procedures for the transparency and efficiency of the use of budget funds and international financial aid, overcoming manifestations of corruption in the system of public procurement, etc. In order to implement the recommendations of international institutions on overcoming corruption in the process of infrastructure restoration, the opening of the Anti-Corruption Office on the basis of the Reconstruction Agency is envisaged. Ways to improve the algorithm of the Agency's activities in terms of ensuring the management vertical with the participation of the Ministry of Infrastructure and the Cabinet of Ministers of Ukraine and their joint responsibility for the distribution of funds for reconstruction objects, as well as for the quality and efficiency of such reconstruction, have been determined. It is proposed to add Clause 7 to the Provisions on Reconstruction Agencies regarding: ensuring the openness of its activities by implementing an electronic reconstruction management system to familiarize citizens with complete public information on the progress of reconstruction projects and the identification of contractors through the public procurement procedure; invitation to control and supervisory activities of international institutions and public experts; involvement of local self-government bodies in the development of regional infrastructure restoration plans, etc.

Key words: restoration agency, martial law, infrastructure restoration, public administration, corruption component, legal principles, organizational relations.

Постановка проблеми. Формування системи нормативно-правового регулювання соціально-економічних відносин у процесі відновлення інфраструктури нашої держави в умовах недостатності належного досвіду адміністративно-правового регулювання такого типу відносин, а також не достатньої кількості власних фінансово-матеріальних ресурсів є глобальним викликом для українського суспільства та держави. Пропоновані матеріальні цінності, фінансові вкладення, інформаційні технології та системи тощо нашими зарубіжними партнерами-союзниками по антиросійській коаліції є дуже важливим ресурсом забезпечення зазначеного відновлення.

Однак, аналіз існуючого (не завжди у повній мірі позитивно) історичного досвіду регулювання соціально-економічних відносин в Україні дає підстави до усвідомлення того, що у ході підготовки та сучасної безпосередньої реалізації фінансово-економічного співробітництва по післявоєнній відбудові інфраструктури нашої країни, національним органам державної виконавчої влади та місцевого самоврядування потрібно дотримуватися певних правил, які є визначальними у наших партнерів, зокрема, у Європейському Союзі (надалі — ЄС). Тобто, потребує кардинального оновлення адміністративно-правовий механізм організації управлінських відносин на засадах прозорості, відкритості, взаємоповаги, відсутності корупційних проявів тощо.

Доцільним є підтримання позиції органів державного управління щодо надання пріоритету у частині нормативно-правового забезпечення одного з важливих напрямів підготовчого етапу процесу відбудовної діяльності в Україні — створення та розвиток Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України (надалі — Агентство відновлення) як спеціалізованої державної інституції, яка повинна у своїй діяльності

забезпечити дотримання цивілізованих правил міжнародного співробітництва. Однак, наразі залишаються не у повній мірі сформовані у системі державної політики організаційно-правові засади відновлення та розвитку постраждалої від воєнних дій інфраструктури нашої держави на принципах забезпечення інтересів усього суспільства, що є ключовою складовою таких правил. Крім того, потребує подальшого узгодження процедура здійснення відновлювальної діяльності, яка не суперечитиме ключовій інвестиційній політиці ЄС щодо згуртованості суспільства та регіонального розвитку України.

Ступінь розробленості проблеми. Дослідження сучасних доктринальних позицій щодо особливостей формування основних засад нормативно-правового регулювання відносин відновлення постраждалої від ворожих агресивних дій інфраструктури України дає підстави зазначити, що вітчизняними фахівцями у галузі права, економіки, фінансів державного управління, такими як Галунько В., Горбань А., Кіндзерський Ю., Клімова І., Кубліков В., Курило В., Кучерява К., Мушенюк В., Павелків С., Русан В., Собовий О., Стороженко О., Хмарська, І. та іншими досліджено окремі організаційно-правові елементи визначеної проблематики. Проте ці дослідження здійснено науковцями в частині реалізації безпосередніх концепцій та планів відновлення інфраструктури нашої держави без належного врахування особливостей правового врегулювання організаційної діяльності органів державної виконавчої влади та закріплення управлінських повноважень спеціалізованим структурам держави.

На підтвердження визначеної нами актуальності запропонованого автором дослідження, у короткій формі, проаналізуємо окремі наукові напрацювання дотичні до запропонованої проблематики. Зокрема, Хмарська І. А., Кучерява К. Я.,

Клімова І. О. здійснили узагальнення впливу війни на соціальні та економічні процеси в Україні та довели, що післявоєнне відновлення економічної системи нашої країни буде складним процесом відбудови ключових галузей економіки держави від руйнівного впливу війни [1]. Мушенюк В. В. пропонує способи фінансово-правового регулювання відносин соціального, економічного, промислового, аграрного відновлення нашої держави у післявоєнний період через реалізацією стимулюючої функції механізму оподаткування для вітчизняних суб'єктів господарювання-представників стратегічних галузей економіки [2]. Курило В. І., Горбань А. В., Собовий О. М. приділили увагу окремим правовим засадам організаційно-управлінської доктрини реалізації інфраструктурних проектів у концепції державної політики післявоєнного відновлення держави та визначили перспективи правового регулювання співпраці між органами державної влади, місцевого самоврядування і приватними партнерами у цій царині [3]. Собовий О. М. дослідив шляхи гармонізації діючих стандартів інфраструктурного сектору України з політикою ЄС, стан організаційно-правового регулювання транспортно-інфраструктурних відносин, їх трансформацію після початку повномасштабної ворожої агресії, а також особливості відновлення у період воєнного стану та у післявоєнний період [4].

Мета даного дослідження полягає в аналізі основних засад правового забезпечення організаційно-управлінських повноважень органів державної виконавчої влади по реалізації заходів відновлення постраждалої від воєнних дій інфраструктури нашої держави, а також у формуванні авторських пропозицій щодо удосконалення механізму організаційно-правового регулювання досліджуваних відносин, зокрема у частині подолання корупційних проявів.

Викладення основного матеріалу. Післявоєнна відбудова інфраструктури України повинна здійснюватися, орієнтуючись на плани радикальної модернізації усіх галузей економіки нашої держави з одночасним проведенням структурних реформ в організації державного управління та місцевого самоврядування. Такий курс економічно-господарських та організаційно-структурних трансформацій в реконструкції держави повинен здійснюватися за вектором перспективи наближення України до повноправного членства у ЄС.

На нашу думку, початковим етапом зазначеного вище процесу стало прийняття Кабінетом Міністрів України (надалі — КМ України) постанови 21.02.2023 р. № 193 «Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади» в якій реалізовано проект створення Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України на базі Державного агентства інфраструктурних проектів і Державного агентства автомобільних

доріг [5]. КМ України також затверджено Положення про Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України [6].

Здійснений аналіз зазначеного вище положення дає підстави зробити узагальнення про те, новим загальним завданням Агентства відновлення стане організація процесів реалізації проектів відбудови нашої країни, яка зазнала руйнувань різних типів об'єктів у результаті збройної ворожої агресії та здійснення міжнародного співробітництва у цій царині.

Крім того, Агентство відновлення отримує повноваження реорганізованих суб'єктів державного управління:

- Державного агентства інфраструктурних проектів, яке протягом своєї історії виконувало аналогічні завдання для держави у мирний період та на початку повномасштабного ворожого вторгнення здійснювало реалізацію масштабних проектів із залученням як бюджетного, так і зовнішнього фінансування.
- Державного агентства автомобільних доріг, яке мало також відношення до відновлення дорожньої інфраструктури на території нашої країни та позиціонувало себе «наймасштабнішим та найбільш успішним партнером міжнародних фінансових установ» [6].

Досліджуючи Положення про Агентство відновлення, надамо характеристику, закріплену на нормативно-правовому рівні, його повноваженням. Адже, як зазначає В. В. Прокопенко, «надзвичайно важливе значення у функціонуванні будь-якого державного органу управління має правове визначення його статусу» [7, с. 130].

Отже, Агентство відновлення є центральним органом виконавчої влади (діяльність якого спрямовується і координується КМ України через Віце-прем'єр-міністра з відновлення України, який поєднує цю посаду з посадою очільника Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури (надалі — Мінінфраструктури)), який реалізує державну політику:

- 1) у сфері дорожнього господарства та управління автомобільними дорогами загального користування державного значення;
- 2) в частині здійснення заходів з будівництва (нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту), ремонту, модернізації інфраструктури, об'єктів житлової нерухомості, громадського призначення, виробничого комплексу, соціальної сфери, сфери житлово-комунального господарства, благоустрою населених пунктів, інженерно-транспортної, енергетичної інфраструктури тощо;
- 3) з питань розвитку, будівництва, ремонту, облаштування, модернізації та утримання пунктів пропуску через державний кордон для автомобільного та залізничного сполучення [8].

Слід також окремо додати, що серед перерахованих вище основних функцій Агентства відновлення, до повноважень відноситься реалізація в межах своєї компетенції державної політики у сфері державно-приватного партнерства щодо розвитку, будівництва, ремонту та модернізації об'єктів інфраструктури, узгодження проектною документації на будівництво об'єктів тощо.

Здійснений аналіз Положення про Агентство відновлення [6], а також нормативно-правові акти та аналітичні матеріали Мінінфраструктури [8] дає нам підстави визначити головні завдання Агентства відновлення в найближчій перспективі. Серед яких:

- реалізація нагальних проектів у регіонах, найбільше постраждалих від ворожого воєнного вторгнення;
- запровадження процедур прозорості й ефективності використання коштів бюджету та фінансової допомоги міжнародних фінансових партнерів;
- напрацювання механізмів співпраці з органами місцевого самоврядування громад постраждалих регіонів нашої держави;
- налагодження комунікації та взаємодії з новими іноземними партнерами й донорами;
- нарощування спроможності власної команди планувати, розробляти та впроваджувати проекти відповідно до міжнародних стандартів.

Звернувши увагу на організаційно-правові засади формування Агентства відновлення як основного суб'єкта відбудови та розвитку інфраструктури нашої держави, зазначимо, що початковий етап фінансування відбудови інфраструктури нашої держави наразі перебуває в дії. Основними фінансовими партнерами України щодо фінансування такої відбудови є Світовий банк (надалі — СБ), Європейський інвестиційний банк (надалі — ЄІБ), Європейського банку реконструкції та розвитку (надалі — ЄБРР), а також менш відомі міжнародні державні та приватні фінансово-кредитні установи [9].

Однак, проведені дослідження міжнародного та національного досвіду подолання руйнівного впливу воєнних чи інших негативних подій на інфраструктуру держави дають підстави зазначити, що основним питанням успішної міжнародної співпраці є подолання корупційних проявів, зокрема у системі державних закупівель. Адже, «використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди...» [10] є не чим іншим, як протиправним використанням службових повноважень, що мінімізує довіру до представників органів державної влади та негативно впливає на заходи організації та здійснення міжнародного партнерства по наданню допомоги Україні щодо відновлення постраждалої інфраструктури.

Подолання зазначеного негативного суспільно-економічного феномену українського державного управління повинно стати першочерговим прагненням органів законодавчої та виконавчої влади України, оскільки є вимогою СБ, ЄБРР та ЄІБ та інших міжнародних партнерів-донорів, виконання якої сприятиме зростанню довіри до нашої держави як майбутнього повноправного учасника ЄС.

Слід зазначити, що з метою активізації спроб щодо досягнення рекомендацій міжнародних фінансово-кредитних інституцій та інших партнерів щодо забезпечення безкорупційного управління середовища, Мінінфраструктури спільно з Базельським інститутом державного управління розробило антикорупційний план, який був погоджений КМ України та рядом зазначених вище міжнародних партнерів. Зокрема, зазначений план передбачає відкриття на базі Агентства відновлення у Києві центрального Антикорупційного офісу та його відділень у регіонах нашої держави [11].

Дослідивши наявний досвід роботи по відновленню інфраструктури країни, а також законодавчу базу та аналітичні матеріали щодо протидії корупції у роботі Агентства відновлення, на нашу думку, алгоритм діяльності зазначеної державної структури повинен бути сформований наступним чином.

1. Забезпечення управлінської вертикалі даного центрального органу виконавчої влади, використовуючи можливості реального впливу на нього Мінінфраструктури та КМ України, в процесі державного контролю за розподілом коштів на об'єкти відбудови інфраструктури країни.

2. Формування солідарної відповідальності за якість, ефективність та підзвітність відбудови інфраструктури нашої держави між та КМ України, Мінінфраструктури, Агентством відновлення.

3. Підтримання механізму політичної залежності керівника Агентства відновлення шляхом його призначення та звільнення КМ України.

Крім того, доцільно доповнити Положення про Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України п. 7 антикорупційного спрямування наступного змісту:

1. Забезпечити закріплення відкритості діяльності Агентства відновлення шляхом впровадження електронної системи управління відбудовою з повною публічною інформацією про перебіг реалізації проектів відбудови та визначення підрядників через процедуру публічних закупівель.

2. Сприяти виконанню контрольних-наглядових повноважень за роботою Агентства відновлення з боку міжнародних організацій-фінансових донорів, інших міжнародних інституцій та вітчизняних профільних громадських експертів та враховувати їх рекомендації щодо мінімізації зловживань при здійсненні закупівель і щодо відбору проектів.

3. Залучати посадових осіб органів місцевого самоврядування як представників місцевих тери-

торіальних громад до розробки планів відновлення постраждалої в результаті воєнних дій загальнодержавної та регіональної інфраструктури.

4. Створювати можливості місцевим будівельним та іншим підрядним організаціям щодо участі у реалізації проектів відбудови інфраструктури територій власних громад.

5. Здійснювати забезпечення координації роботи з місцевими громадськими об'єднаннями у відновлювальному процесі інфраструктури територіальних громад.

Висновки. Відбудова зруйнованого в результаті ворожої агресії житлового, промислового, культурного, історичного тощо фонду нашої країни, а також його інфраструктурний розвиток за оновленими європейськими стандартами є складним комплексним процесом, який включатиме в себе дуже велику кількість проектів у різних галузях економіки та реалізовуватиметься у різних регіонах нашої держави. Організаційно-правове забезпечення відновлення інфраструктури нашої держави наразі вимагає не лише створення відповідального за таку роботу центрального органу виконавчої влади, як координаційного центру,

яким стало Агентства відновлення, а й забезпечення комплексу інших заходів: формування проектів відновлення; планів подолання усіх масштабів руйнувань; визначення потреби населення регіонів у об'єктах критичної та інших видів інфраструктури, протидії корупції у цьому процесі.

На нашу думку, нова державна інституція, за умови нормативно-правового закріплення пропонуваного автором загального алгоритму організації державного управління у царині відновлення та доповнень до Положення про Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України, а також з урахуванням гарантій уникнення негативного минулого досвіду, зможе забезпечити належну всебічну координацію відбудови інфраструктури нашої країни, без допущення корупційних проявів, та функціонувати як структура, яка є відповідальною за ефективність, прозорість та підзвітність інфраструктурної відбудови об'єктів, постраждалих внаслідок воєнної ворожої агресії. В таких умовах сама відбудова буде підзвітною та прозорою, ґрунтуватися на потребах усієї держави, а також враховуватиме особистісні побажання її регіонів та територіальних громад.

Література

1. Хмарська І.А., Кучерява К.Я., Клімова І.О. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. Економіка і суспільство. 2002. № 42.
2. Мушенко В.В. Правові засади податкового регулювання господарських відносин в умовах воєнного стану. Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів. Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції. м. Ужгород, (27 квітня 2023 р.). Частина II. Львів-Торунь Liha-Pres, 2023. С. 67–70.
3. Курило В.І., Горбань А.В., Собовий О.М. Правове регулювання відносин з реалізації інфраструктурних проектів для сільських територіальних громад. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2023. № 1. С. 19–26.
4. Собовий О.М. Організаційно-правове регулювання відновлення постраждалої внаслідок збройної агресії інфраструктури та міжнародних логістичних зв'язків України. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2023. № 2. С. 9–16.
5. Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2023 № 193. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.04.2023).
6. Положення про Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 439 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2023 р. № 193). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.04.2023).
7. Прокопенко В.В. Заходи адміністративного припинення, які застосовуються митними органами. Митна справа. 2012. № 4(82). С. 125–137.
8. Кубраков О. Створено Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України. 13.01.2023. URL: <https://mtu.gov.ua/news/33962.html>. (дата звернення: 02.05.2023).
9. Кабмін оприлюднив положення про Держагентство відновлення та розвитку інфраструктури. 07.03.2023. Interfax-Україна. Інформаційне агентство. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/896043.html> (дата звернення: 03.05.2023).
10. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 08.05.2023).
11. Мартина Богуславец про антикорупційні звільнення: Чому це важливо для нового Агентства відновлення. Інститут законодавчих ідей. URL: <https://izi.institute/martyna-boguslavec-pro-antykorpucziyni-zvillennya-chomu-cze-vazhlyvo-dlya-novogo-agentstva-vidnovlennya> (дата звернення: 08.05.2023).

References

1. Khmars'ka I.A., Kucheryava K.YA., Klimova I.O. Osoblyvosti pislyavoyennoho vidnovlennya ekonomiky Ukrainy. *Ekonomika i suspil'stvo*. 2002. № 42.
2. Mushenok V.V. Pravovi zasady podatkovoho rehulyuvannya hospodars'kykh vidnosyn v umovakh voyennoho stanu. *Zakarpats'ki pravovi chytannya. Pravo yak instrument stiykosti ta rozvytku v umovakh suchasnykh tsyvilizatsiynykh vyklykiv. Materialy KHV mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. m. Uzhhorod, (27 kvitnya 2023 r.). Chastyna II. L'viv-Torun' Liha-Pres, 2023. S.67–70.*
3. Kurylo V.I., Horban' A.V., Sobovyy O.M. Pravove rehulyuvannya vidnosyn z realizatsiyi infrastrukturykh proyektiv dlya sil's'kykh terytorial'nykh hromad. *Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal «Internauka»*. Seriya: «Yurydychni nauky». 2023. № 1. S. 19–26.
4. Sobovyy O.M. Orhanizatsiyno-pravove rehulyuvannya vidnovlennya postrazhdaloyi vnaslidok zbroynoyi ahresiyi infrastruktury ta mizhnarodnykh lohistrychnykh zvyazkiv Ukrainy. *Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal «Internauka»*. Seriya: «Yurydychni nauky». 2023. № 2. S. 9–16.
5. Deyaki pytannya diyal'nosti tsentral'nykh orhaniv vykonavchoyi vlady: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.02.2023 № 193. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193-2023-%D0%BF#Text> (data zvernennya: 22.04.2023).
6. Polozhennya pro Derzhavne ahent'stvo vidnovlennya ta rozvytku infrastruktury Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10 veresnya 2014 r. № 439 (v redaktsiyi postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 lyutoho 2023 r. № 193). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193-2023-%D0%BF#Text> (data zvernennya: 22.04.2023).
7. Prokopenko V.V. Zakhody administratyvnoho prypynennya, yaki zastosovuyut'sya mytnymy orhanamy. *Mytna sprava*. 2012. № 4(82). S. 125–137.
8. Kubrakov O. Stvoreno Derzhavne ahent'stvo vidnovlennya ta rozvytku infrastruktury Ukrainy. 13.01.2023. URL: <https://mtu.gov.ua/news/33962.html> (data zvernennya: 02.05.2023).
9. Kabmin oprylyudnyv polozhennya pro Derzhahent'stvo vidnovlennya ta rozvytku infrastruktury. 07.03.2023. *Interfax-Ukrayina. Informatsiyne ahent'stvo*. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/896043.html> (data zvernennya: 03.05.2023).
10. Pro zapobihannya koruptsiyi: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (data zvernennya: 08.05.2023).
11. Martyna Bohuslavets' pro antykoruptsiyni zvil'nennya: Chomu tse vazhlyvo dlya novoho Ahent'stva vidnovlennya. *Instytut zakonodavchykh idey*. URL: <https://izi.institute/martyna-boguslavetz-pro-antycorupczijni-zvilnennya-chomu-cze-vazhlyvo-dlya-novogo-agentstva-vidnovlennya> (data zvernennya: 08.05.2023).

УДК 342.951

Царук Андрій В'ячеславович

*доктор філософії у галузі права,
викладач кафедри адміністративної діяльності*

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Tsaruk Andrii

PhD in Law

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi

ORCID: 0000-0002-7871-0323

Адамчук Сергій Валерійович

*кандидат наук з державного управління,
викладач кафедри адміністративної діяльності*

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Adamchuk Serhii

Candidate of Sciences in Public Administration

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi

ORCID: 0000-0003-4216-7397

Царенко Ольга Михайлівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративної діяльності*

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Tsarenko Olha

Candidate of Legal Sciences, Docent

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi

ORCID: 0000-0002-9759-1024

Кушнір Ярослав Олександрович

*доктор філософії у галузі права,
старший викладач кафедри адміністративної діяльності*

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Kushnir Yaroslav

PhD in Law

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi

ORCID: 0000-0002-8519-5331

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-5-8896

**ДО ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВОДИЇВ, ЯКІ ВИЇЗДЖАЮТЬ
ЗА МЕЖІ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ «ШЛЯХ»
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ**

**REGARDING THE ISSUE OF BRINGING TO ADMINISTRATIVE
RESPONSIBILITY DRIVERS WHO LEAVE THE TERRITORY
OF UKRAINE THROUGH THE 'SHLIAKH' SYSTEM
DURING MARTIAL LAW**

Анотація. Метою статті є висвітлення правових прогалин щодо притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які забезпечують доставлення в Україну гуманітарних вантажів та медикаментів під час дії правового режиму воєнного стану.

У статті розглянуто розвиток волонтерської і благодійної діяльності, що спрямована на забезпечення гуманітарних потреб нашої держави, що виникла як реакція на агресію російської федерації. Проблематику використання такого роду діяльності для прикриття недобросовісними особами виїзду за межі території України з метою ухилення від мобілізації. Висвітлено статистичні дані щодо осіб, які виїхали за кордон в період дії правового режиму воєнного стану. Проведено порівняння видачі дозволів для виїзду за кордон з різних причин. Розглянуто загальний механізм порядку перетину державного кордону водіями, які забезпечують доставку до України гуманітарних вантажів та медикаментів в умовах правового режиму воєнного стану, дозволені терміни перебування таких осіб за межами території України. Проблематику неврегульованості питання стосовно внесення даних військовими адміністраціями до інформаційної системи «Шлях». Відсутність розмежування функцій Мінінфраструктури та військових адміністрацій. Здійснено аналіз сучасного стану оперативної-службової-діяльності Державної прикордонної служби України на предмет протидії зазначеним правопорушенням. Охарактеризовано недосконалість взаємодії Державної прикордонної служби України та інших органів, що приймають рішення щодо дозволу на виїзд зазначених осіб, відсутність чіткої кореляції зазначених процесів. Окреслено проблеми в системі видачі дозволів на виїзд за кордон, що сприяє розвитку корупційної складової. Висвітлено проблемність вручення повістки про виклик до територіального центру комплектування чи мобілізаційного розпорядження в контексті чинної нормативно-правової бази, в якій закріплено обов'язок громадян захищати Вітчизну, механізм, що регламентує виконання обов'язку захисту Вітчизни та зобов'язання громадян, які підлягають мобілізації. Аналіз реальних причин перетину кордону під виглядом водіїв-волонтерів. Завдання інформаційної системи «Шлях».

Запропоновано нормативне розмежування функцій Мінінфраструктури, військових адміністрацій та Державної прикордонної служби України та ряд змін до чинного законодавства стосовно порушеної проблематики на предмет встановлення відповідальності за досліджуване діяння.

Ключові слова: інформаційна система «Шлях», волонтери, виїзд за кордон під час воєнного стану, водії-волонтери, перевезення, медичні вантажі, вантажі гуманітарної допомоги, притягнення до адміністративної відповідальності.

Summary. This article aims to highlight the legal gaps in bringing to administrative liability the individuals who ensure the delivery of humanitarian cargo and medicines to Ukraine during the martial law regime.

The article investigates the development of volunteer movements and charitable activities that strive to cover the humanitarian needs of our country, which emerged as a response to the Russian Federation's aggression. The author addresses the issue of mobilization evading by negligent individuals, using such activities as a cover-up for unauthorized departure from the territory of Ukraine. The article presents statistical data on the number of people who left the territory of Ukraine during the period of martial law. The author compares various grounds for issuing exit permits abroad. The author analyzes the general mechanism of the state border crossing procedure by drivers who deliver humanitarian cargo and medicines to Ukraine under the martial law legal regime as well as the permitted periods of stay for such individuals outside the territory of Ukraine.

The author brings up the case of unresolved issues related to data entry by military administrations into the 'Shliakh' information system. Lack of jurisdiction correlation between the Ministry of Infrastructure and military administrations. The author characterizes the weakness of interaction between the State Border Guard Service of Ukraine and other authorities, making decisions on permission to leave the territory of Ukraine for the mentioned above individuals, and the lack of a clear correlation between these processes.

The author outlines the problems in issuing exit permits abroad, which fosters the development of corruption elements. Article highlights the problematic nature of serving a subpoena to a territorial recruitment center or a mobilization order in the context of the current legal framework, which enshrines the duty of citizens to defend the Motherland, the mechanism regulating the performance of the duty to defend the Motherland and the obligations of citizens subjected to mobilization. The real reasons for crossing the border under the guise of volunteer drivers are analyzed in the article. Tasks of the 'Shliakh' information system are defined.

The article outlines the substantive and organizational and legal areas for improvement of operational and service activities of The State Border Guard Service of Ukraine on the issues of combating violations of the order of entry into and exit from territory of Ukraine. The author suggests a regulatory differentiation of the functions between the Ministry of Infrastructure, military administrations, and the State Border Guard Service of Ukraine and a number of amendments to the current legislation related to the raised issues for improving legal responsibility according to the national law system.

Key words: 'Shliakh' information system, volunteers, leaving the territory of Ukraine during the period of martial law, volunteer drivers, transportation, medical cargo, humanitarian aid cargo, bringing to administrative responsibility.

Постановка проблеми. Ще у 2014 році на території нашої держави запрацював волонтерський рух, до якого доєдналися звичайні громадяни України та інші особи, які, побачивши проблематику із

забезпеченням Сил безпеки і оборони України, не змогли залишитись осторонь та почали допомагати українським захисникам у боротьбі проти збройної агресії Російської Федерації. Цей рух до сьогодні

продовжує забезпечувати Сили безпеки і оборони України технікою, технічними засобами розвідки, різного роду обладнанням, уніформою, одягом та всім необхідним.

З перших днів повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, що розпочалась 24 лютого 2022 року, на території нашої держави волонтерський рух набрав небачених, в позитивному значенні цього вислову, масштабів. З огляду на це, усвідомлюючи необхідність такого виду волонтерської і благодійної діяльності та рівень гуманітарних потреб країни, влада запровадила ряд спрощених в бюрократичному відношенні процедур у сфері гуманітарної допомоги. В зв'язку із зазначеним, було прийнято рішення щодо надання змоги спрощеного виїзду громадянам України призовного віку, які забезпечують доставку гуманітарної допомоги, що дало змогу вчасно та якісно локалізувати гуманітарну кризу. Однак така ситуація спричинила прецеденти негативного характеру. Громадяни України призовного віку, прикриваючись волонтерською діяльністю, оформлюють документи на право перевезення гуманітарних вантажів, виїжджають з України та суттєво порушують дозволені строки перебування за межами території України або не повертаються взагалі в умовах правового режиму воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлення окремих проблем перетинання державного кордону в умовах воєнного стану займались Коваленко М. [1], Сподинський О. [2, с. 180–183], Кузьменко Ю., Ворогушина А. [3, с. 121–123], Кузниченко О., Менсо І. [4, с. 123–128], Ільницький О. [5, с. 204–208] та ін. Поряд з цим, питання порядку виїзду та повернення водіїв, що здійснюють перевезення медичних вантажів, вантажів гуманітарної допомоги автомобільними транспортними засобами для потреб Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також населення України (далі — водії-волонтери), не досліджене та потребує вивчення. Невивченість зазначеного питання і зумовила наш інтерес до вказаної проблематики.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є висвітлення правових прогалин щодо притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які забезпечують доставлення в Україну гуманітарних та медичних вантажів під час дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Сучасна парадигма, що склалась в країні, має проблемні та нерегульовані питання, зокрема і питання, що стосуються відповідальності водіїв-волонтерів, які порушують норми чинного законодавства в контексті виїзду за кордон під час дії правового режиму воєнного стану.

Від моменту введення воєнного стану з лютого 2022 року в Україні встановлено значні обмеження

щодо виїзду за кордон чоловіків призовного віку та інших категорій військовозобов'язаних. Водночас, як зазначають Ю. Кузьменко, А. Ворогушина, влада створює відповідне правове поле щодо виїзду за кордон фізичних осіб, посилює заходи щодо контролю при перетині державного контролю [3]. Одним із способів легального покидання території України є включення особи до інформаційної системи «Шлях» через звернення до відповідних органів державної влади.

За даними розміщеними на Open Data Bot, загальною станом на 01 березня 2023 року було видано більше 1,27 млн дозволів на виїзд за кордон громадянам України. Переважна більшість стосується виїздів у бізнес-справах — близько 1,1 млн дозволів. Лише 170 тис. дозволів було видано на виїзд за кордон для здійснення гуманітарних місій (рисунк 1). Більше третини дозволів для бізнесу, а це ~ 400 тис. були видані з листопада 2022 року до лютого 2023 року включно. Що стосується виїздів за гуманітарними вантажами, то у цьому випадку все більш стабільно — 70 тис. дозволів протягом останніх трьох з половиною місяців [6].

Наразі органами, які приймають рішення про виїзд за межі України водіїв-волонтерів за допомогою інформаційної системи «Шлях», є Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (далі — Мінінфраструктури) та обласні, Київська міська військові адміністрації. Правила перетинання державного кордону виокремлюють дві категорії водіїв-волонтерів, що можуть виїжджати під час воєнного стану за кордон: а) водії, що здійснюють перевезення медичних вантажів, вантажів гуманітарної допомоги автомобільними транспортними засобами для потреб Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також населення України; б) водії транспортних засобів суб'єктів

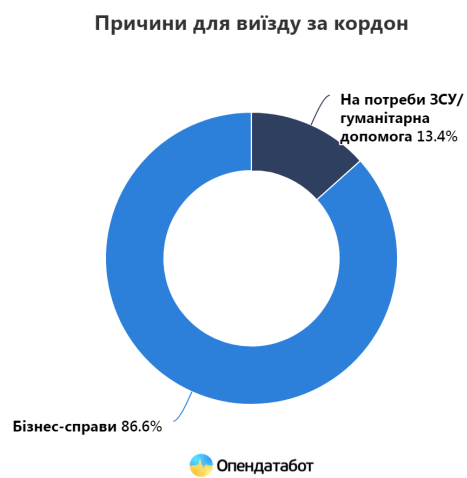

Рис. 1. Причини виїзду за кордон під час воєнного стану

Джерело: [6]

господарювання, які мають ліцензію на право провадження господарської діяльності з міжнародних перевезень вантажів та пасажирів автомобільним транспортом [7]. Слід зазначити, що внесення водія-волонтера до інформаційної системи «Шлях» не гарантує перетинання державного кордону. Фінальне рішення щодо перетинання державного кордону України конкретним водієм ухвалюють посадові особи Держприкордонслужби України після перевірки всіх необхідних документів.

Так, у п. 2–8 Правил перетинання державного кордону громадянами України (далі — Правила) [7] зазначено про такі умови для пропуску водіїв, що здійснюють перевезення медичних вантажів, вантажів гуманітарної допомоги автомобільними транспортними засобами для потреб Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також населення України: 1) за наявності відповідних рішень про виїзд за межі України; 2) виконання правил перетину державного кордону України; 3) за наявності інформації про особу у відповідній інформаційній системі, адміністратором якої є Державна служба України з безпеки на транспорті (далі — Укртрансбезпека).

Акцентуємо увагу на тому, що формулювання «відповідна інформаційна система, адміністратором якої є Укртрансбезпека» є досить широким, яке можна трактувати по-різному, зокрема, у ньому не зазначено, що це саме інформаційна система «Шлях». Водночас зазначаємо, що питання внесення відомостей стосовно водіїв-волонтерів до інформаційної системи «Шлях» не врегульовано взагалі. Варто також сказати, що інформаційна система «Шлях» належним чином не сертифікована та не ліцензована в частині інформації, що стосується водіїв-волонтерів. Невідомо який рівень захисту персональних даних здатна забезпечити зазначена система.

Також у п. 2–8 Правил передбачено, що «рішення про виїзд за межі України вище вказаних водіїв, приймається Мінінфраструктури або обласними, Київською міською військовими адміністраціями за наявності відповідного обґрунтування щодо обсягів вантажів та кількості транспортних засобів, необхідних для їх перевезення, у листах від будь-якого з таких органів, підприємств, установ, організацій, закладів: військових, правоохоронних органів; військових адміністрацій; медичних закладів; відправників чи отримувачів гуманітарної допомоги» [7]. Залишається лише припускати наскільки складно отримати такі листи.

Як визначено у п.п. 2–8 Правил [7], рішення про виїзд за межі України, яке дає можливість перетинання державного кордону, має часові межі, оскільки приймається на строк не більше шести місяців. Мінінфраструктури або обласні, Київська міська військові адміністрації надсилають до Адміністрації Державної прикордонної служби України

(далі — Держприкордонслужби України) рішення про виїзд за межі України водіїв-волонтерів для врахування під час їх виїзду за межі України. Тому представники Держприкордонслужби України перевіряють наявність інформації про особу у системі «Шлях» та наявність правового акту військових адміністрацій чи Мінінфраструктури.

Правила вказують, що водії, що здійснюють перевезення медичних вантажів, вантажів гуманітарної допомоги, можуть безперервно перебувати за кордоном не більше 30 календарних днів з дня перетину державного кордону, а водії транспортних засобів суб'єктів господарювання, які мають ліцензію на право провадження господарської діяльності з міжнародних перевезень вантажів та пасажирів автомобільним транспортом, — не більше 60 днів з дня перетину державного кордону [7].

Водночас питання відповідальності за порушення строку перебування за кордоном чітко не обумовлене Правилами. Так, вказано, що «у разі перевищення строків перебування осіб за кордоном та/або зміни мети виїзду за кордон, що встановлені цим пунктом, Мінінфраструктури та військові адміністрації скасовують своє рішення про виїзд за межі України відповідних осіб протягом семи робочих днів з моменту встановлення фактів зазначених порушень» [7], а для водіїв транспортних засобів суб'єктів господарювання, які мають ліцензію на право провадження господарської діяльності з міжнародних перевезень вантажів та пасажирів автомобільним транспортом, у разі перевищення строків перебування осіб за кордоном (60 календарних днів), — Укртрансбезпека може припинити доступ відповідного ліцензіата до Єдиного комплексу інформаційних систем Укртрансбезпеки на три місяці [7].

Від так, Держприкордонслужба України не контролює своєчасне повернення осіб з-за кордону. Тільки у разі непідтвердження мети поїздки уповноважені службові особи Держприкордонслужби відмовляють вищезгаданим водіям в перетинанні державного кордону в порядку, визначеному частиною першою статті 14 Закону України «Про прикордонний контроль» [7]. Тобто, відповідно до норм чинного законодавства усе закінчується простим скасуванням дозволу на виїзд за межі території України таких осіб.

Станом на сьогодні належно не регламентовано питання щодо внесення даних військовими адміністраціями до інформаційної системи «Шлях», відсутнє будь-яке розмежування функцій військових адміністрацій та Мінінфраструктури. Тут проглядаються корупційні ризики, адже внесення особи в систему не прив'язується до територіального принципу, отже, відкриває широке коло можливостей обходу закону.

В контексті функціонування Держприкордонслужби України акцентуємо увагу на тому, що

її представники не мають нормативно закріплених повноважень здійснювати контроль за дотриманням встановлених термінів перебування водіями-волонтерами та у випадку виявлення порушень таких строків інформувати органи, які прийняли рішення щодо дозволу на виїзд зазначених осіб. Відсутність кореляції між органами державної влади суттєво утруднює контроль за такими особами.

Такий стан справ є чудовим підґрунтям для корупційних схем та послаблення контролю за порушниками законодавства, що надає останнім перевагу. До прикладу, за результатами опитування щодо правових питань, пов'язаних з діяльністю волонтерів в Україні (березень 2023 року), 49 опитаних (28,3%) відповіли, що мають потребу в роз'ясненнях про можливість волонтерам-чоловікам перетинати кордон для доставки гуманітарної допомоги [13]. Нами вбачається проблематика в системі видачі дозволів на виїзд за кордон. До прикладу, можна зазначити, що інформація про кількість осіб, які порушили терміни перебування поза межами території України та не повернулися зі своїх поїздок, відсутня. Отож, можна зробити висновок, що існуюча система є досить корумпованою та непрозорою.

Також необхідно зазначити, що виїзд окремих категорій осіб регламентується спеціальними правилами, до прикладу, спортсменів, діячів культури, моряків, чоловіків з інвалідністю (чи супроводжують особу з інвалідністю), чоловіків, що мають батьківські обов'язки та інших. Раніше дозволявся виїзд студентів-чоловіків, як підкреслюють О.В. Кузніченко та І.В. Менсо, «частина студентів змогли виїхати за кордон до 14 вересня 2022 р., а інша через постійні додаткові вимоги щодо переліку документів та їх змісту не змогла отримати відповідні дозволи та перетнути кордон» [4]. На думку Коваленко М.В., «існуючий на сьогодні рівень нормативно-правового регулювання цього питання є недосконалим та не дозволяє повною мірою реалізувати належні громадянам України права і свободи у сфері перетину державного кордону України» [1]. Трапляються випадки, коли відомі особи, скориставшись законними можливостями, виїжджають за кордон та не повертаються [6].

Мета обмеження свободи пересування та права вільно залишати територію України під час дії правового режиму воєнного стану впливає зі статті 17 Конституції України, згідно з якою, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [15, с. 229–231]. Варто згадати статтю 65 Конституції України «захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян Укра-

їни» [8]. А у статті 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [9] чітко закріплено імператив стосовно того, що громадяни України зобов'язані з'являтися за викликом до територіального центру комплектування та соціальної підтримки для взяття на військовий облік військовозобов'язаних чи резервістів, визначення їх призначення на особливий період (ч. 3 ст. 22); окремі категорії громадян можуть бути відповідно до закону залучені до виконання робіт, які мають оборонний характер (абз. 1 ч. 2 ст. 22) [9].

У зв'язку з тим, що особи, яка виїхала легально за кордон по інформаційній системі «Шлях», немає в межах України, їй неможливо вручити повістку про виклик до територіального центру комплектування чи мобілізаційне розпорядження та призвати на військову службу.

За інформацією, наданою адміністратором системи «Шлях» — Укртрансбезпекою, за період з 24.02.2022 року по 31.12.2022 року уповноваженими службовими особами внесені 160616 записів, які стосуються 96442 чоловіків призовного віку. З загальної кількості 96442 чоловіків успішно скористались наданим дозволом на виїзд за кордон 66374 особи. Також 3178 осіб при перетині державного кордону не були випущені службовими особами Держприкордонслужби України у зв'язку з не підтвердженням мети виїзду. 9373 особи взагалі не повернулись після спливу встановлених термінів [10].

Станом на сьогодні існує реальна проблематика в порядку видачі дозволів у зв'язку з відсутністю чітких правил їх видачі. Як підкреслює О.О. Сподинський, «не дивлячись на пряму заборону певним категоріям громадян України в умовах воєнного стану виїжджати за територію держави, трапляється все більше спроб покинути країну, до того ж, з'являються цілі схеми незаконного перетину державного кордону» [2].

Аналіз обставин перетинання державного кордону особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, серед яких, до прикладу, є народні депутати України у статусі водіїв-волонтерів, дає обґрунтовані підстави припускати, що вони здебільшого використовували можливості для вирішення приватних питань (вивезти або забрати родину, забрати автомобіль, перебувати у відпустці, інші приватні цілі). Слід зазначити, що відомі випадки неодноразового бронювання осіб як водіїв гуманітарних вантажів. За час дії правового режиму воєнного стану такі особи неодноразово перетинали державний кордон на автомобілях різних марок, зареєстрованих на різних осіб (фізичних та юридичних), після чого вони повертались пішки та перевищували встановлені терміни перебування [11].

Вважаємо необхідним звернути увагу на той факт, що правила виїзду за кордон повинні

чітко відповідати вищому за юридичною силою нормативно-правовому акту, а саме закону та Конституції. Так, у статті 33 Конституції України кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування та право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом [8]. Як зазначено у дослідженні «Корупційні схеми та ризики під час виїзду з України в умовах воєнного стану», у законодавчих актах прямої або опосередкованої заборони на виїзд чоловіків за кордон не встановлено [11]. Правила, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України № 57, є підзаконним правовим актом, а від так мають містити норми, що відповідають закону. Варто звернути увагу на те, що термін «заборона» у цьому акті не вживається, мова йде про тих, кому дозволено виїхати за кордон під час дії режиму воєнного стану. Як підкреслюють Шинко В. С., Коровніченко В. С., «заборона виїзду громадян чоловічої статі від 18 до 60 р. за межі України, як адміністративно-забезпечувальний захід національної безпеки України в умовах воєнного стану в Україні не є абсолютною» [14, с. 194–199]. Однак, правила мали б бути такими, які б не стимулювали їх порушення.

Укртрансбезпекою було розроблено Проект постанови «Про затвердження Положення про Єдиний комплекс інформаційних систем у сфері безпеки на наземному транспорті та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» (система «Шлях»). В цьому Проекті визначено, що система «Шлях» функціонує з метою оптимізації процесів інформаційної взаємодії її суб'єктів на рівні загальнодержавних електронних інформаційних ресурсів та забезпечення ефективності надання користувачам адміністративних послуг у сфері наземного транспорту. Її завданнями є:

- 1) автоматизація та спрощення адміністративних процедур з надання адміністративних послуг користувачам;
- 2) інформаційна підтримка діяльності суб'єктів системи «Шлях» під час виконання завдань та функцій, покладених на них законодавством, з метою підвищення її ефективності;
- 3) створення умов для електронної взаємодії суб'єктів системи «Шлях» з метою оперативного виконання завдань, покладених на них законодавством, зменшення часових та фінансових витрат на адміністративно-управлінські, інформаційно-пошукові, розрахункові та аналітичні роботи, формування звітності;
- 4) забезпечення електронної взаємодії з державними органами, органами місцевого самоврядування, міжнародними організаціями [12].

Із зазначеного вище можна зробити висновок, що інформаційна система «Шлях» покликана полегшити та оптимізувати виконання своїх

повноважень державними органами, органами місцевого самоврядування, міжнародними організаціями, прискорити обмін необхідною інформацією в межах їхніх повноважень та покращити виявлення порушників чинного законодавства щодо мобілізації.

У законодавстві України на сьогоднішній день немає адміністративної відповідальності за дії такого характеру. Зазначене явище носить масовий характер. Ухилянти використовують цю прогалину в законодавстві для досягнення своєї основної мети — убезпечити себе від мобілізації та не бути призваним до Збройних Сил України, інших військових формувань чи правоохоронних органів, утворених відповідно до законів України для захисту Вітчизни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Висвітлена проблематика є одним із негативних та суттєвих факторів, що зумовлюють недосконалість комплектування Сил безпеки та оборони України в період дії правового режиму воєнного стану. Недобросовісні особи, яким вдалось отримати дозвіл на виїзд за кордон не бажають виконувати свій конституційний обов'язок щодо захисту Батьківщини та використовують прогалину в українському законодавстві щоб ухилитись від мобілізації та «перечекати війну» в безпеці за межами України.

Вважаємо за доцільне нормативно розмежувати функції Мінінфраструктури, військових адміністрацій, Держприкордонслужби України із визначенням чітких строків внесення інформації до інформаційної системи «Шлях» та встановити принцип територіальності видачі дозволів на виїзд за межі території України.

Внести зміни у статтю 6 «Підстави для тимчасового обмеження права громадян України на виїзд з України» Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», а саме доповнити абзацом наступного змісту:

«він порушив вимоги чинного законодавства щодо порядку виїзду водіїв, що здійснюють перевезення медичних вантажів, вантажів гуманітарної допомоги автомобільними транспортними засобами для потреб Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також населення України».

Внести зміни в Кодекс України про адміністративні правопорушення, а саме доповнити статтею 210–2 «Порушення законодавства про виїзд за межі території України водіїв, що здійснюють перевезення медичних вантажів, вантажів гуманітарної допомоги автомобільними транспортними засобами».

Також зазначимо, що необхідно дослідити механізм, який передбачав би повернення осіб на територію України, які виїхали в контексті описаної проблематики, що, на наш погляд, є цікавим предметом нових досліджень та наукового пошуку.

Література

1. Коваленко М. В. Виїзд дітей та студентів за кордон в умовах воєнного стану. Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки. 2023. Випуск 1. С. 10–15. URL: <http://surl.li/hexvv> (дата звернення: 26.04.2023).
2. Сподинський О. О. Особливості застосування адміністративної відповідальності за незаконний перетин державного кордону в умовах воєнного стану. Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції в умовах воєнного або надзвичайного стану: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (3 червня 2022 року) / упор. Л. В. Павлик, У. О. Цмоць. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 208 с. URL: <http://www.ndekc.lviv.ua/pdf/19.pdf#page=180> (дата звернення: 26.04.2023).
3. Кузьменко Ю., Ворогушина А. Особливості виїзду за кордон в умовах воєнного стану. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XIV: Виміри сталого розвитку в теорії та практиці / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін — Ужгород — Перемишль — Херсон: Посвіт, 2023. 188 с. URL: <http://surl.li/hexwo> (дата звернення: 26.04.2023).
4. Кузніченко О. В., Менсо І. В. Дотримання конституційних прав у разі перетину митного кордону України чоловіками-студентами під час дії воєнного стану. Південноукраїнський правничий часопис. 4-2022, Ч. 2. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_2/19.pdf (дата звернення: 26.04.2023).
5. Ільницький О. В. Проблеми законодавчого встановлення меж свободи пересування та вільного вибору місця проживання в умовах правового режиму воєнного стану. Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 31 березня 2023 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. 599 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/8618/1/Yurydychni_aspekt.pdf (дата звернення: 09.05.2023).
6. Понад 1,2 мільйони дозволів на виїзд за кордон через систему «Шлях» за рік. Інтернет-ресурс Опендатабот. 10 березня 2023. URL: <http://surl.li/hfnbx> (дата звернення: 26.04.2023).
7. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 року. № 57. URL: <http://surl.li/bucun> (дата звернення: 18.04.2023).
8. Конституція України. Закон України від 28 червня 1998 року. № 254к/96-ВР. URL: <http://surl.li/gdyl> (дата звернення: 26.04.2023).
9. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Закон України від 21.10.1993 року. № 3543-ХІІ. URL: <http://surl.li/hfoaz> (дата звернення: 26.04.2023).
10. Про попередній звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих порушень законодавства України у сфері отримання, розподілу, транспортування, зберігання, використання за цільовим призначенням гуманітарної та іншої допомоги, а також неефективного використання державного майна, яке може бути використане для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб та забезпечення інших потреб держави: Постанова Верховної Ради України від 11 квітня 2023 року. № 3044-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3044-IX#Text> (дата звернення: 28.04.2023).
11. Корупційні схеми та ризики під час виїзду з України в умовах воєнного стану. Київ: Національне агентство з питань запобігання корупції, 2022. 119 с. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Korupsiyni_shemy_ta_ryzyku_pid_chas_vyi-zdu_z_Ukrai-ny_v_umovah.pdf (дата звернення: 26.04.2023).
12. Повідомлення про оприлюднення проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Єдиний комплекс інформаційних систем у сфері безпеки на наземному транспорті та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України». Державна служба України з безпеки на транспорті. URL: <https://dsbt.gov.ua/uk/storinka/povidomlennya-pro-oprylyudnennya-proyektu-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrayiny-pro> (дата звернення: 26.04.2023).
13. Повтарь Н., Сташук М. Аналіз результатів опитування щодо правових питань, пов'язаних з діяльністю волонтерів в Україні (березень 2023 року). Інтернет-ресурс Центр демократії та верховенства права. 19 квітня 2023. URL: <http://surl.li/hexhp> (дата звернення: 26.04.2023).
14. Шинко В. С., Коровніченко В. С. Гармонізація законодавства України з європейським правом в сфері деяких прав та свобод людини під час воєнного стану. Здоров'я і суспільство в умовах війни: Збірник наукових статей. Кропивницький: ЦПРОЛ, 2022. 433 с. URL: <http://surl.li/hexug> (дата звернення: 26.04.2023).
15. Права людини та публічне врядування в сучасних умовах: Матеріали V Міжнародного правничого форуму. 10 червня 2022 р. (м. Чернівці). Уклад. І. В. Ковбас, І. І. Бабін, О. І. Ющик, І. Ж. Торончук, П. І. Крайній. Чернівці: Технодрук, 2022. 324 с. URL: <https://cutt.us/a529S> (дата звернення: 26.04.2023).

References

1. Kovalenko M. V. Vyizd ditei ta studentiv za kordon v umovakh voiennoho stanu. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Yurydychni nauky. 2023. Vypusk 1. S. 10–15. URL: <http://surl.li/hexvv> (date of access: 26.04.2023).

2. Spodynskyi O. O. Osoblyvosti zastosuvannya administratyvnoi vidpovidalnosti za nezakonnii peretyn derzhavnoho kordonu v umovakh voiennoho stanu. Derzhavna polityka shchodo protyidii torhivli liudmy i nezakonnii mihratsii v umovakh voiennoho abo nadzvychainoho stanu: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (3 chervnia 2022 roku) / upor. L. V. Pavlyk, U. O. Tsmots. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2022. 208 s. URL: <http://www.ndekc.lviv.ua/pdf/19.pdf#page=180> (date of access: 26.04.2023).

3. Kuzmenko Yu., Vorohushyna A. Osoblyvosti vyizdu za kordon v umovakh voiennoho stanu. Rozvytok suchasnoi osvity i nauky: rezultaty, problemy, perspektyvy. Tom KhIV: Vymiry staloho rozvytku v teorii ta praktytsi / [Red.: Ya. Gzhesiak, I. Zymomria, V. Ilnytskyi]. Konin — Uzhhorod — Peremyshl — Kherson: Posvit, 2023. 188 s. URL: <http://surl.li/hexwo> (date of access: 26.04.2023).

4. Kuznichenko O. V., Menso I. V. Dotrymannya konstytutsiinykh prav u razi peretynu mytnoho kordonu Ukrainy cholovikamy-studentamy pid chas dii voiennoho stanu. Pivdenoukrainskyi pravnychiy chasopys. 4-2022, Ch. 2. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_2/19.pdf (date of access: 26.04.2023).

5. Ilnytskyi O. V. Problemy zakonodavchoho vstanovlennia mezh svobody peresuvannia ta vilnoho vyboru mistsia prozhyvannia v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu. Pravovi zasady orhanizatsii ta zdiisnennia publichnoi vlady: zbirnyk tez VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 85-richchju vid dnia narodzhennia doktora yurydychnykh nauk, profesora, akademika-zasnovnyka NAPrNU, pershoho Holovy Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Leonida Petrovycha Yuzkova (m. Khmelnytskyi, 31 bereznia 2023 roku). Khmelnytskyi: Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava imeni Leonida Yuzkova, 2023. 599 s. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/8618/1/Yurydychni_aspekt.pdf (date of access: 09.05.2023)

6. Ponad 1,2 miliony dozvoliv na vyizd za kordon cherez systemu «Shliakh» za rik. Internet-resurs Opendatobot. 10 bereznia 2023. URL: <http://surl.li/hfnbx> (date of access: 26.04.2023).

7. Pro zatverdzhennia Pravyl peretynnannia derzhavnoho kordonu hromadianamy Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.01.1995 roku. № 57. URL: <http://surl.li/bucun> (date of access: 18.04.2023).

8. Konstytutsiia Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1998 roku. № 254k/96-VR. URL: <http://surl.li/gdyl> (date of access: 26.04.2023).

9. Pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu. Zakon Ukrainy vid 21.10.1993 roku. № 3543-XII. URL: <http://surl.li/hfoaz> (date of access: 26.04.2023).

10. Pro poperednii zvit Tymchasovoi slidehoi komisii Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan rozsliduvannia mozhlyvykh porushen zakonodavstva Ukrainy u sferi otrymannia, rozpodilu, transportuvannia, zberihannia, vykorystannia za tsilovym pryznachenniam humanitarnoi ta inshoi dopomohy, a takozh neefektyvnoho vykorystannia derzhavnoho maina, yake mozhe buty vykorystane dlia tymchasovoho rozmishchennia vnutrishno peremishchenykh osib ta zabezpechennia inshykh potreb derzhavy: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 11 kvitnia 2023 roku. № 3044-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3044-IX#Text> (date of access: 28.04.2023).

11. Koruptsiini skhemy ta ryzyky pid chas vyizdu z Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Kyiv: Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii, 2022. 119 s. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Koruptsiy-ni_shemy_ta_ryzyky_pid_chas_vyi-zdu_z_Ukrai-ny_v_umovah.pdf (date of access: 26.04.2023).

12. Povidomlennia pro opryliudnennia proiektu postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Yedyni kompleks informatsiinykh system u sferi bezpeky na nazemnomu transporti ta vnesennia zmin do deiakyykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy». Derzhavna sluzhba Ukrainy z bezpeky na transporti. URL: <https://dsbt.gov.ua/uk/storinka/povidomlennya-pro-oprylyudnennya-proyektu-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrayiny-pro> (date of access: 26.04.2023).

13. Povtar N., Stashuk M. Analiz rezultativ opytuvannia shchodo pravovykh pytan, poviazanykh z diialnistiu volonteriv v Ukraini (berezen 2023 roku). Internet-resurs Tsentr demokratii ta verkhovenstva prava. 19 kvitnia 2023. URL: <http://surl.li/hexhp> (date of access: 26.04.2023).

14. Shynko V. S., Korovnichenko V. S. Harmonizatsiia zakonodavstva Ukrainy z yevropeiskym pravom v sferi deiakyykh prav ta svobod liudyny pid chas voiennoho stanu. Zdorovia i suspilstvo v umovakh viiny: Zbirnyk naukovykh statei. Kropyvnytskyi: TsIROl, 2022. 433 s. URL: <http://surl.li/hexug> (date of access: 26.04.2023).

15. Prava liudyny ta publichne vriaduvannia v suchasnykh umovakh: Materialy V Mizhnarodnoho pravnychoho forumu. 10 chervnia 2022 r. (m. Chernivtsi). Uklad. I. V. Kovbas, I. I. Babin, O. I. Yushchuk, I. Zh. Toronchuk, P. I. Krainii. Chernivtsi: Tekhnodruk, 2022. 324 s. URL: <https://cutt.us/a529S> (date of access: 26.04.2023).

УДК 346.34

Андрухів Євгенія Михайлівна

аспірантка

Львівського державного університету внутрішніх справ

Andrukhiv Yevheniia

Graduate Student of the

Lviv State University of Internal Affairs

Науковий керівник:

Мелех Любомира Володимирівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри господарсько-правових дисциплін

Львівський державний університет внутрішніх справ

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-5-8899

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-
ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

ВІЙНА ЯК ФОРС-МАЖОРНА ОБСТАВИНА ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ У ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

WAR AS A FORCE MAJEURE CIRCUMSTANCES OF A CARGO TRANSPORT CONTRACT IN ECONOMIC LEGAL RELATIONS

Анотація. Дане дослідження присвячене питанню війни як форс-мажорної обставини у договорах перевезення вантажів, що використовуються у процесі реалізації господарських правовідносин. У статті акцентується увага на актуальність вивчення відповідного питання зі сторони особи для якої настали форс-мажорні обставини, адже саме така особа повинна довести факт неможливості виконання договірних зобов'язань, оскільки в протилежному випадку остання буде притягнена до відповідальності згідно з умов договору та у відповідності до вимог чинного законодавства. Договори перевезення є невід'ємною частиною розвитку господарської діяльності для суб'єктів господарювання, адже дозволяють здійснити необхідні перевезення вантажу з точки А в точку Б та забезпечити безперервну роботу тих осіб, хто його уклав. Реалії сьогодення свідчать про необхідність створення надійної платформи для сталого функціонування усіх сфер життя в тому числі і для подальшого функціонування господарської діяльності. Такою платформою і є законодавчий майданчик, який встановлює не лише певні обмеження для укладення договорів перевезення вантажів, але й окреслює можливі варіанти дій для договірних зобов'язань у сфері здійснення перевезень вантажів.

Наявність війни у державі завжди негативно впливає на процеси розвитку економіки будь-якої країни, адже щодня це жахливе явище створює велику кількість перешкод на шляху до процвітання будь-якого суспільства. Не винятком є і війна в Україні, яка змінила звичний ритм життя української спільноти назавжди. У зв'язку із чим у статті приділено увагу саме війні як форс-мажорній обставині, яка впливає на договірні зобов'язання у сфері перевезення вантажів.

Також розглянуто питання проблематики, яку війна створює для договірних відносин відповідного типу, а саме нагальні проблеми, які виникають, зокрема у транспортній інфраструктурі, оскільки вони є тими факторами, які прямо впливають на можливість виконання суспільних відносин.

Крім цього, акцентується увага на виділенні сутності поняття форс-мажорної обставини як такої і, яке місце займає війна серед таких обставин в цілому.

Приділено також увагу законодавчому регулюванню особливостям доведення війни як форс-мажорної обставини у правовому полі, та частково розглянуто судову практику, яка попри відносно недовгий проміжок часу, що пройшов від початку війни до сьогодення, вже повноцінно існує та розширюється.

Розглянуто основні аспекти доведення війни як форс-мажорної обставини, а саме, які документи необхідно збирати та кому їх надавати, аби довести, що виключно із настанням війни виконання договору перевезення вантажу стало неможливим, а отже неможливим стало виконати умови відповідного договору.

Ключові слова: договір перевезення вантажу, форс-мажор, непереборна сила, війна.

Summary. This study is devoted to the issue of war as a force majeure circumstance in cargo transportation contracts used in the process of implementing economic legal relations. The article focuses attention on the relevance of studying the relevant issue from the side of the person for whom force majeure circumstances have arisen, because it is this person who must prove the fact of the impossibility of fulfilling the contractual obligations, because otherwise the latter will be held liable in accordance with the terms of the contract and in accordance to the requirements of the current legislation. Transportation contracts are an integral part of the development of economic activity for business entities, because they allow the necessary transportation of cargo from point A to point B and ensure the uninterrupted work of those who concluded it. Today's realities indicate the need to create a reliable platform for the sustainable functioning of all spheres of life, including for the further functioning of economic activity. Such a platform is a legislative platform, which establishes not only certain restrictions for the conclusion of cargo transportation contracts, but also outlines possible options for contractual obligations in the field of cargo transportation.

The presence of war in the state always negatively affects the economic development processes of any country, because every day this terrible phenomenon creates a large number of obstacles on the way to the prosperity of any society. The war in Ukraine is no exception, which changed the usual rhythm of life of the Ukrainian community forever. In connection with this, the article focuses on the war as a force majeure circumstance that affects contractual obligations in the field of cargo transportation.

Also considered are the problems that war creates for contractual relations of the corresponding type, namely, the urgent problems that arise, in particular, in the transport infrastructure, since they are the factors that directly affect the possibility of fulfilling social relations

In addition, attention is focused on distinguishing the essence of the concept of force majeure as such and what place war occupies among such circumstances in general.

Attention is also paid to the legislative regulation of the peculiarities of proving war as a force majeure circumstance in the legal field, and judicial practice is partially considered, which, despite the relatively short period of time that has passed from the beginning of the war to the present, already fully exists and is expanding.

The main aspects of proving the war as a force majeure circumstance are considered, namely, what documents need to be collected and to whom to provide them, in order to prove that only with the onset of the war, the fulfillment of the cargo transportation contract became impossible, and therefore it became impossible to fulfill the terms of the corresponding contract.

Key words: contract of cargo carriage, force majeure, force majeure, war.

Постановка проблеми. Перевезення є надзвичайно важливим процесом у суспільстві, адже його реалізація дозволяє переміщувати людей, товари, інші речі з одного місця в інше, та є необхідним для реалізації господарської діяльності в тому числі. Таке переміщення забезпечується за допомогою укладення відповідних договорів, регулювання яких передбачається у нормативно-правових актах, проте в умовах воєнного стану реалізація таких договорів зазнає вагомих труднощів.

Такі труднощі пов'язані із руйнуваннями транспортної інфраструктури, із обмеженням використання деяких видів транспорту, оскільки таке використання може бути небезпечним, а також із фізичною неможливістю перевізника виконати умови договору у зв'язку із пошкодженням транспорту, яким здійснюється таке перевезення. В сукупності ці та інші негативні обставини, погано впливають на процес перевезення вантажу, а отже на виконання зобов'язань за відповідним договором.

Відтак, дослідження питання форс-мажору як тієї обставини, яка може звільнити сторону договору від відповідальності за невиконання умов договору перевезення вантажу є надважливим аспектом, адже настання такого явища як війна не залежить від сторін будь-якого договору, але може вплинути на їх правовідносини.

Аналіз останніх досліджень. Відповідне питання досліджувалося рядом науковців, серед

яких: Давидова І. В., Резніченко С. В. [1], Волочаєва А. С., Новосад А. С. [2], Деркач Е. М. [3], Лисий В. М., Стебляк Д. М. [6], Заєць Є. Ю., Кузьміна В. О. [7], Луцюк Д. [11], Кужко О. С. [13].

Постановка завдання. Метою наукової статті є визначення особливостей правового регулювання війни, як форс-мажорної обставини у договорах перевезення вантажів, що укладаються для реалізації господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перевезення як такі, та договори перевезення, зокрема, напряму залежать від ситуації в країні (економічної, політичної, екологічної тощо). Без перевезень ми не можемо уявити собі життя, адже щодня стикаємося з пасажирськими перевезеннями, або ж перевезеннями вантажів, багажу, пошти. Причому, перевезення можуть бути здійснені як наземними видами транспорту, так і водними або ж повітряними [1, с. 553].

Оскільки в Україні дуже розгалужена транспортна система, до якої відносять залізничний, автомобільний, морський, річковий, повітряний, трубопровідний транспорт, то на сьогоднішній день дуже розповсюдженим є використання будь-якого транспорту для перевезення вантажу, пасажирів, пошти та інше, так як це дуже зручно, комфортно та саме транспортні перевезення є важливим джерелом поповнення коштів державного бюджету. Транспортні перевезення підтверджуються відповідними транспортними накладними

та договорами. Тому, з вищевикладеного пропонуємо розглянути питання, пов'язане з оформленням перевезень, а саме характеристику договору перевезення вантажу відповідно до цивільного та господарського законодавства, так як цей договір є одним із тих видів договорів, який є актуальним на сьогоднішній день, і його роль зростає [2, с. 35].

Перевезення вантажу — це господарська діяльність, пов'язана з переміщенням продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання залізницями, автомобільними дорогами, водними та повітряними шляхами, а також транспортування продукції трубопроводами [3, с. 50].

Враховуючи вищенаведене, необхідно зазначити, що договори перевезення вантажу є договорами, які регулюються нормами Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України, що свідчить про необхідність у розгляді останнього з точки зору цих кодифікованих актів.

Відповідно до статті 909 Цивільного кодексу України за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату [4].

У свою чергу Господарський кодекс України теж містить положення, що регулюють договори перевезення вантажів. Такі положення містяться у статті 307 вищенаведеного кодифікованого акта та регламентують наступне.

За договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити ввірений їй другою стороною (вантажовідправником) вантаж до пункту призначення в установленій законодавством чи договором строк та видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (вантажодержувачу), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату [5].

Попри норми вищенаведених кодифікованих актів, потрібно також зазначити, що вони є не єдиними, які прийняті законодавцем для врегулювання питань, пов'язаних із перевезенням вантажів, зокрема відповідні питання також регулюють: Основний законодавчий акт України — Конституція України, Закони України «Про транспорт», «Про залізничний транспорт», «Про автомобільний транспорт», а також інші нормативно-правові акти. Така різноманітність актів, присвячених перевезенню вантажів, зокрема і договорам, що укладаються, для врегулювання відповідного перевезення свідчить про актуальність та необхідність в Україні для розвитку її економіки в цілому та реалізації господарської діяльності зокрема використання договорів перевезень вантажу.

У зв'язку із чим питання саме виконання відповідних договорів є надзвичайно важливими для господарської діяльності при будь-яких обставинах, що можуть складатися в процесі реалізації господарських правовідносин. Попри це бувають випадки, коли виникають обставини, що унеможливають подальше виконання договірних зобов'язань. Відтак, необхідно звернути увагу на наступне.

З 2014го року, внаслідок анексії Криму та початку війни на сході України економічно ми лише втрачали (і це підтверджується звітами міжнародних організацій), адже були обмежені в деяких можливостях, зокрема, поставок товарів, повноцінного використання ресурсів тощо, що вплинуло на довіру інвесторів до економіки України. Разом з тим, мали місце й проекти, які були покликані на підвищення рівня надання такої послуги, як перевезення, зокрема, будівництво та оновлення автомобільних доріг [1, с. 530–531].

З урахуванням цього, можемо говорити про те, що військові дії та війна у цілому є тим фактором, який безпосередньо впливає на виконання договірних відносин у сфері перевезення і кожного разу при виникненні таких обставин необхідно шукати шляхи вирішення негативних наслідків невиконання відповідних зобов'язань.

Попри вищенаведені обставини договірні відносини з приводу перевезень в цілому та перевезень вантажу зокрема все одно продовжували існувати та розвиватися.

Проте, 24.02.2022 військова агресія російської федерації проти України поширилася на всю територію України у зв'язку із чим Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022 на всій території України введено воєнний стан. В подальшому Верховною Радою України вищенаведений Указ Президента України затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 2102-ІХ.

Відтак, життя на території України ускладнилося в цілому, а економічний розвиток, зокрема шляхом використання договорів перевезення вантажу, які сприяли сталому функціонуванню господарської діяльності всієї України стикнувся із черговими перешкодами.

В результаті повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію України всі сфери життя «завмерли» або ж почали функціонувати по-іншому. Це стосується і перевезень як таких.

Одним з важливих напрямків економічного розвитку в Україні була галузь судноплавства та авіаперевезень. Війна, яка має місце сьогодні на території України, досить сильно підірвала розвиток цих галузей, і не лише в Україні.

Зокрема, в міжнародному аспекті перекриваються маршрути доставки, логістичні компанії

фактично припиняють свої послуги, а тарифи на авіаперевезення стрімко зростають, про що повідомляють постачальники. Зазначене негативно вплинуло (і продовжує впливати) не лише на економічну ситуацію в Україні, а й на ситуацію у всьому світі! Так, внаслідок закриття судноплавства в Азовському морі та з нього, мало місце велике скупчення суден, які чекали на прохід через Керченську протоку. Враховуючи те, що 70% українського експорту здійснюється морським транспортом, затори збільшуються постійно. Частина ж Чорного та Азовського морів є небезпечними або непрохідними. Негативно впливають на ситуацію й ті ракетні удари по судах, арешти судів та перекриття шляхів для комерційного судноплавства», що мали місце. Такого рівня небезпека перевезення товарів є надто високою, адже мова йде не лише про можливі матеріальні збитки, а й про можливість поранення або вбивство моряків [1, с. 531].

Як зазначають Лисий В. М., Стебляк Д. М. у своїй науковій статті «Вплив війни на розвиток транспортного перевезення в Україні» війна докорінно змінила структуру міжнародних перевезень. За даними консалтингової компанії McKinsey, вторгнення Росії в Україну спричинить 12 глобальних змін у всьому світі. Однією з головних змін є трансформація логістичного сектору та розподіл ланцюга поставок. Залізниця не справляється зі збільшенням перевезень українського зерна. Пропускна здатність занадто низька, а довгострокові інвестиції ризиковані. Особливо в західній частині країни, яка межує з Європейським Союзом, помітно збільшилися черги за товарами. Якщо 7 серпня 2022 року на КПВВ «Ягодин» черга з України становила 22 км, на «Рава-Руській» — 29 км, на «Краковці» — 28 км, на «Шегині» — 25 км, то через місяць черга на КПВВ «Ягодин» сягнула 50 км. Якщо на інших пунктах пропуску черги були приблизно такими ж, то на пунктах пропуску «Ужгород-Вантажний» і «Тиса» Закарпатської області черги зросли в 2–3 рази до 20 км [6, с. 93].

Відтак, передбачення у договорах перевезення вантажів форс-мажорних обставин є надзвичайно необхідним, враховуючи реалії сьогодення та наслідки, які ці реалії створюють.

Насамперед варто зазначити, що для українського законодавства характерним є здебільшого використання поняття «непереборна сила», а не «форс-мажор». Наприклад, статтею 218 Господарського Кодексу України (далі — ГК України) визначено, що «суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяль-

ності». Таким же поняттям оперує і Цивільний кодекс України (далі — ЦК України), визнаючи у п. 1 ч. 1 ст. 263 непереборну силу як надзвичайну або невідворотну за даних обставин подію. надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності». Таким же поняттям оперує і Цивільний кодекс України (далі — ЦК України), визнаючи у п. 1 ч. 1 ст. 263 непереборну силу як надзвичайну або невідворотну за даних обставин подію [7, с. 213–214].

Відповідно до частини другої статті 14¹ Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, ревізіція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо, а також викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо [8].

Згідно із положеннями підпункту 3.1.1. пункту 3.1. Розділу 3 Регламенту засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затвердженого рішенням Президії ТПП України від 15.07.2014 № 40 (3) форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) (Force Majeure) — це надзвичайні та невідворотні обставини, які об'єктивно впливають на виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків за законодавчими і іншими нормативними актами, дію яких неможливо було передбачити та дія яких унеможливує їх виконання протягом певного періоду часу [9].

Отже, норми вищенаведених актів ототожнюють поняття форс-мажор та непереборна сила.

Крім цього, враховуючи раніше зазначене повномасштабне військове вторгнення російської федерації, що відбулося 24.02.2022 Торгово-промисловою палатою України видано лист від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1 відповідно до якого Торгово-промислова палата України (далі — ТПП України) на підставі ст. ст. 14, 14№ Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 № 671/97-ВР, Статуту ТПП України, цим засвідчує форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили): військову агресію Російської Федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб, відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Враховуючи це, ТПП України підтверджує, що зазначені обставини з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення, є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб по договору, окремим податковим та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання яких/-го настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів і виконання відповідно яких/-го стало неможливим у встановлений термін внаслідок настання таких форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) [10].

Ознайомившись з нормами вищенаведених законодавчих актів і не лише, ми бачимо, що війна виділяється серед інших форс-мажорних обставин, а отже є обставиною з настанням якої у сторін договору перевезення вантажу можуть виникнути певні труднощі.

Заєць Є.Ю., Кузьміна В.О. у своєму науковому напрацюванні «Актуальні тенденції форс-мажору в договірних зобов'язаннях» проаналізувавши низку нормативних актів, а також доктринальних визначень поняття «форс-мажор» в загальному вказують наступне.

З огляду на зазначене, ми можемо запропонувати власне визначення форс-мажору як об'єктивної обставини, що не залежить від волі сторін, яка є надзвичайною та невідвратною за даних умов подією, що впливає на неможливість виконання контрагентом свого зобов'язання за умовами договору на певний проміжок часу. Важливим якраз і є те, що настання форс-мажорної обставини не звільняє назавжди сторону договору від виконання його умов, адже з'являється лише короткострокове звільнення на час дії надзвичайної чи непереборної обставини [7, с. 214].

З метою попереднього обговорення сторонами можливих негативних наслідків, які можуть виникнути у випадку настання форс-мажорної обста-

вини, законодавець дозволив сторонам у договорах, що укладаються для реалізації господарських правовідносин, в тому числі для договорів перевезення вантажів передбачати настання таких обставин.

Відповідно до статті 219 Господарського кодексу України сторони зобов'язання можуть передбачити певні обставини, які через надзвичайний характер цих обставин є підставою для звільнення їх від господарської відповідальності у випадку порушення зобов'язання через дані обставини, а також порядок засвідчення факту виникнення таких обставин [5].

Аналізуючи вищенаведене, форс-мажорні обставини є підставою для звільнення від відповідальності за порушення господарського зобов'язання, сторони договору, зокрема договору перевезення вантажу також мають право узгодити які саме обставини є підставою для звільнення від господарської відповідальності. Проте, потрібно розуміти, що перерахування усіх обставин, які можуть спричинити унеможливлення виконання зобов'язання за договором перевезення вантажу як і іншим видом договору є іноді неможливим, адже обставини можуть виникнути і ті, які сторони на момент укладення останнього не могли передбачити.

Відтак, треба чітко розуміти, що виокремлення форс-мажорних обставин як таких, та виділення у їх складі війни Законом України «Про торгово-промислові палати» та у раніше наведеному листі Торгово-промислової палати України, а також у договорах перевезення вантажу, не свідчить про те, що вплив таких обставин не потрібно доводити у встановленому законом порядку в кожному окремому випадку. Тому необхідно приділяти увагу процедурі доведення впливу війни як форс-мажорної обставини на зобов'язання за договором перевезення вантажу.

Порядок засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) регулює Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» (далі — Закон про ТПП), а також Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) [11, с. 28].

Згідно із статтею 14¹ Закону України «Про торгово-промислові палати» Торгово-промислова палата України та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини протягом семи днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності за собівартістю. Сертифікат про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) для суб'єктів малого підприємництва видається безкоштовно [8].

Пунктом 6.2 Регламенту передбачено, що форс-мажорні обставини (обставини непереборної

сили) засвідчуються за заявою зацікавленої особи щодо кожного окремого договору, контракту, угоди тощо, а також податкових та інших зобов'язань / обов'язків, виконання яких настало згідно з законодавчим чи іншим нормативним актом або може настати найближчим часом і виконання яких стало неможливим через наявність зазначених обставин [11, с. 28].

Відповідно до раніше наведеного листа Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1, остання підтверджує, обставини що виникли з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення, є для суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб по договору надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами.

Тобто, з огляду на вище зазначене, агресія російської федерації вже є засвідченою форс-мажорною обставиною і тому нібито непотрібно звертатись у кожному конкретному випадку із заявою про отримання сертифікату по засвідченню такої обставини як форс-мажору. Проте, на практиці все не зовсім так [11, с. 28–29].

Дар'я Луцюк у своєму напрацюванні «Воєнний стан як форс-мажорна обставина» звертає увагу вже на першу судову практику щодо визнання форс-мажорних обставин у договірних відносинах, зазначаючи наступне.

Господарський суд міста Києва у справі № 910/3191/22 від 14.07.2022 зазначив наступне: «...у випадках застосування форс-мажорних обставин (непереборної сили) ключовим є те, що непереборна сила робить неможливим виконання зобов'язання в принципі, незалежно від тих зусиль та матеріальних витрат, які сторона понесла чи могла понести. Для застосування форс-мажору (обставин непереборної сили) як умови звільнення від відповідальності необхідно встановити, які саме зобов'язання за договором були порушені/невиконані».

Також, суд наголосив, що у випадку відсутності у сторони, яка посилається на форс-мажорні обставини доказів виникнення форс-мажорних обставин (непереборної сили) у цьому конкретному випадку, доказом існування форс-мажорних обставин має бути відповідна довідка ТПП України, яка підтверджує, що саме введення на території воєнного стану унеможливує виконання конкретного договору.

Крім цього, суд вказав на різницю між форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили), які роблять неможливим виконання зобов'язання в принципі, та істотною зміною обставин, яка є оціночною категорією і полягає у розвитку договірної зобов'язання таким чином, що його виконання для однієї зі сторін договору стає більш обтяженим, ускладненим, чим суттєво змінюється рівновага договірних стосунків, при-

зводячи до неможливості виконання зобов'язання [11, с. 29].

Також, варто звернути увагу на рішення Господарський суд Чернігівської області у справі № 927/383/22 від 29.11.2022, пов'язаній із невиконанням зобов'язань за договором перевезення вантажів автомобільним транспортом, зазначає наступне «...факт початку дії воєнного стану в Україні з 24.02.2022 є загальновідомим. Форс-мажорні обставини не мають преюдиційного характеру і при їх виникненні сторона, яка посилається на них як на підставу неможливості належного виконання зобов'язання, повинна довести їх наявність не тільки самих по собі, але і те, що вони були форс-мажорними саме для даного конкретного випадку (така правова позиція Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду викладена у постанові від 14.06.2022 у справі № 922/2394/21)...» [12].

Відтак, попри визнання війни як обставини, що унеможливує виконання договірних зобов'язань у цілому та договорів перевезення вантажу, укладених з метою реалізації господарської діяльності зокрема, сторона, яка не може виконати зобов'язання, що виникає у зв'язку із війною в Україні, повинна довести свою неспроможність.

Сертифікати щодо форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) як вже акцентувалася увага раніше видаються Торгово-промисловою палатою України та уповноваженою нею регіональними торгово-промисловими палатами за зверненням суб'єкта господарської діяльності. Проте таке звернення має відповідати певним вимогам із підтвердженими фактами.

Відповідно до положень Регламенту засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) звернення, щодо отримання відповідного засвідчення здійснюється у формі заяви.

В заяві вказуються наявність за договором, контрактом, угодою та/або законом, нормативним актом встановлених зобов'язань, передбачених ними термін, обсяги і умови їх виконання, форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), початок їх виникнення і термін дії, які, на думку зацікавленої сторони, унеможливили виконання цих зобов'язань. Окремо, у випадку наявності, в заяві вказуються договором (контрактом) або нормативним актом передбачені обставини, що звільняють сторони від відповідальності, перераховані події, які сторони погодилися вважати (або нормативний акт встановлює) форс-мажорними, орган країни, що засвідчує/підтверджує факт настання обставин форс-мажору; термін повідомлення сторони про їх настання, які саме зобов'язання за договором (контрактом) не можуть бути виконані внаслідок настання форс-мажорних обставин (обставин непе-

реборної сили), з посиланням та наданням доказів таких обставин.

До заяви додаються наступні документи:

- 1) належним чином (за підписом відповідальної особи і печаткою заявника) завірена копія договору, контракту, угоди тощо (з усіма додатками, змінами та доповненнями, специфікаціями, якщо такі були укладені), копія нормативного акта, яким передбачено зобов'язання, документ, що підтверджує його періодичність, термін настання, обсяг;
- 2) дані заявника про обсяг виконаних зобов'язань за договором, контрактом, угодою тощо або відповідно до акта органів державної влади;
- 3) дані заявника про невиконані зобов'язання за договором, контрактом, угодою тощо або відповідно до акта органів державної влади, які неможливо виконати через настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили); документ, що підтверджує повідомлення іншої сторони про настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили);
- 4) оригінали документів компетентних державних органів, що підтверджують факт обставин, на які посилається заявник, день їх настання. Такими документами можуть бути: довідки ГМЦ про погодні умови, протоколи (рішення) комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій при обласній (районній) державній адміністрації, що визнають події та їх наслідки надзвичайною ситуацією, акти про пожежу, підтвердження Міністерства охорони здоров'я щодо настання епідемії, підтвердження МО, РНБО, Інформаційного Центру АТО про воєнні дії, проведення антитерористичних операцій на певних територіях, постанови Уряду про заборону експорту та імпорту товарів, підтвердження органів місцевої влади про оголошений страйк і т.п. [9].

Варто зазначити, що сторони, вказуючи у договорах перевезення вантажу такої умови укладення як форс-мажор, застраховують себе від негативних наслідків невиконання договірних зобов'язань за обставин, що унеможливають їх виконання.

З огляду на вищенаведене, для правильного застосування механізму форс-мажорного застереження та його правомірності, необхідно, щоб форс-мажорна обставина була наявною, на неї було посилання у договорі, вона дійсно впливала на виконання зобов'язання, а також була підтверджена уповноваженим органом, з обов'язковим попередженням іншої сторони про неможливість виконання в період її дії [13, с. 117].

Неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про форс-мажорні обставини позбавляє сторону,

яка порушила цей обов'язок, права посилаючись на ці обставини як на підставу звільнення від відповідальності, якщо це передбачено договором (втрата стороною права посилання на форс-мажор) [14, с. 15].

Висновок. Відтак, попри великі негативні наслідки, які війна на території України несе для здійснення перевезень вантажів, а отже і для реалізації договірних зобов'язань, що базуються саме на здійсненні таких перевезень, а також попри визнання Торгово-промисловою палатою України війни як форс-мажорної обставини в цілому, сторона, яка втратила можливість виконати вищенаведене зобов'язання повинна довести вплив саме війни на невиконання відповідного зобов'язання.

Така особливість правового регулювання може здаватися несправедливою, адже компетентний орган самостійно визнав війну форс-мажорною обставиною, а отже визнав, що саме за цією обставиною, зокрема сторони договорів перевезення вантажів можуть бути звільнені від відповідальності за невиконання зобов'язань передбачених відповідними видами договорів. Проте, необхідно розуміти той факт, що без надання підтвердження того, що настання війни унеможливило виконання умов договору може сприяти такому негативному аспекту як зловживання вищенаведеною форс-мажорною обставиною, з метою уникнення відповідальності передбаченої умовами договору та вимогами чинного законодавства.

Попри це, війна є надзвичайно непередбачуваним явищем і іноді пошук доказової бази з приводу неможливості виконання договірних зобов'язань може бути спричинений саме воєнними діями на території України, що збільшить ланцюг дій для запуску процедури звільнення від відповідальності за вищенаведеною форс-мажорною обставиною.

Проте, не варто забувати, що попри усі складнощі, які Україна проходить під час війни, зокрема у галузі перевезень вантажів уряд держави і надалі спрямовує свої зусилля, аби усі сфери її існування функціонували попри наявні негативні реалії сьогодення та у відповідності до вимог чинного законодавства.

А процедура доведення форс-мажорної обставини, у даному випадку війни, лише дозволяє збільшувати довіру однієї сторони до дій іншої в рамках, укладених договорів.

І якою б транспортна інфраструктура не була пошкодженою, авіасполучення припинені, а судноплавство ускладнене, договірні відносини щодо перевезень вантажів продовжують функціонувати з розумінням всіх можливих форс-мажорних обставин, які можуть виникнути в процесі виконання укладених договорів.

Література

1. Давидова І.В., Резніченко С.В. Договори перевезення: реалії воєнного часу. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 7. С. 530–533. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/849088ea-ea54-420a-be6d-986c099625c4/content> (дата звернення: 21.05.2023).
2. Волочаєва А.С., Новосад А.С. Правова характеристика договору перевезення вантажу відповідно до Цивільного та Господарського кодексів України. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 23.11.2018). URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2237/1/15.pdf> (дата звернення: 21.05.2023).
3. Деркач Е.М. Правове регулювання господарської діяльності у сфері транспорту: теоретичні та прикладні проблеми: дис. на здоб. наук. ступ. док. юр. наук: 12.00.04. Київ, 2021. 499 с.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. База даних «Законодавство України» ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 21.05.2023).
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. База даних «Законодавство України» ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 21.05.2023).
6. Лисий В.М., Стебляк Д.М. Вплив війни на розвиток транспортного перевезення в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. Вип. 43. С. 92–96. URL: <http://surl.li/hewiy> (дата звернення: 22.05.2023).
7. Заєць Є.Ю., Кузьміна В.О. Актуальні тенденції форс-мажору в договірних зобов'язаннях. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 4. С. 213–216. URL: http://lsej.org.ua/4_2021/52.pdf (дата звернення: 22.05.2023).
8. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1977 № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 22.05.2023).
9. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) від 15.07.2014 № 40 (3) База даних «Законодавство України» ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#Text> (дата звернення: 25.05.2023).
10. Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1 URL: <http://surl.li/hexph> (дата звернення: 22.05.2023).
11. Луцюк Д. Воєнний стан як форс-мажорна обставина. URL: <http://surl.li/hhkui> (дата звернення: 25.05.2023).
12. Рішення Господарського суду Чернігівської області у справі № 927/383/22 від 29.11.2022: Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107904463>.
13. Кужко О.С. Підстави звільнення відповідальності в договорі перевезення вантажу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2013. № 5. С. 114–117. URL: <http://surl.li/hhydf> (дата звернення: 25.05.2023).
14. Зведений огляд судової практики Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (актуальна судової практика) за 2022 рік / Упоряд.: відділ аналітичної та правової роботи Касаційного господарського суду управління аналітичної допомоги касаційним судам та Великій Палаті Верховного Суду департаменту аналітичної та правової роботи. Київ, 2023. 51 с. URL: <http://surl.li/hhygc> (дата звернення: 25.05.2023).

References

1. Davydova I. V., Reznichenko S. V. Dohovory perevezennia: realii voiennoho chasu. Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal. 2022. № 7. S. 530–533. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/849088ea-ea54-420a-be6d-986c099625c4/content> (date of access: 21.05.2023).
2. Volochaieva A. S., Novosad A. S. Pravova kharakterystyka dohovoru perevezennia vantazhu vidpovidno do Tsyvilnoho ta Hospodarskoho kodeksiv Ukrainy. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (DDUVS, 23.11.2018). URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2237/1/15.pdf> (date of access: 21.05.2023).
3. Derkach E. M. Pravove rehuliuвання hospodarskoi diialnosti u sferi transportu: teoretichni ta prykladni problemy: dys. na zdob. nauk. stup. dok. yur. nauk: 12.00.04. Kyiv, 2021. 499 s.
4. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (date of access: 21.05.2023).
5. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (date of access: 21.05.2023).
6. Lysyi V. M., Steblak D. M. Vlyv viiny na rozvytok transportnoho perevezennia v Ukraini. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. 2022. Vyp. 43. S. 92–96. URL: <http://surl.li/hewiy> (date of access: 22.05.2023).
7. Zaiets Ye. Yu., Kuzmina V. O. Aktualni tendentsii fors-mazhoru v dohovirnykh zobov'iazanniakh. Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal. 2021. № 4. S. 213–216. URL: http://lsej.org.ua/4_2021/52.pdf (date of access: 22.05.2023).
8. Pro torhovo-promyslovi palaty v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 02.12.1977 № 671/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (date of access: 22.05.2023).

9. Rehlament zasvidchennia Torhovo-promyslovoi palatoiu Ukrainy ta rehionalnymy torhovo-promyslovymy palatamy fors-mazhorneykh obstavyn (obstavyn neperebornoj syly) vid 15.07.2014 № 40 (3) Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#Text> (date of access: 25.05.2023).

10. Lyst Torhovo-promyslovoi palaty Ukrainy vid 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1 URL: <http://surl.li/hexph> (date of access: 22.05.2023).

11. Lutsiuk D. Voiennyi stan yak fors-mazhorna obstavyna. URL: <http://surl.li/hhkui> (date of access: 25.05.2023).

12. Rishennia Hospodarskoho sudu Chernihivskoi oblasti u spravi № 927/383/22 vid 29.11.2022: Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107904463>.

13. Kuzhko O.S. Pidstavy zvilnennia vidpovidalnosti v dohovori perevezennia vantazhu. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. 2013. № 5. S. 114–117. URL: <http://surl.li/hhydf> (date of access: 25.05.2023).

14. Zvedenyi ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho hospodarskoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu (aktualna sudova praktyka) za 2022 rik / Uporiad.: viddil analitychnoi ta pravovoi roboty Kasatsiinoho hospodarskoho sudu upravlinnia analitychnoi dopomohy kasatsiinym sudam ta Velykii Palati Verkhovnoho Sudu departamentu analitychnoi ta pravovoi roboty. Kyiv, 2023. 51 s. URL: <http://surl.li/hhygc> (date of access: 25.05.2023).

Калаченкова Катерина Олександрівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри господарського та адміністративного права

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Kalachenkova Kateryna

Candidate of Legal Sciences, Docent of the

Department of Commercial and Administrative Law

Vasyl Stus Donetsk National University

Грабар Олександра Сергіївна

здобувачка

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Hrabar Oleksandra

Student of the

Vasyl Stus Donetsk National University

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-5-8864

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕДОБРОСОВІСНОЇ РЕКЛАМИ LEGAL REGULATION OF UNFAIR ADVERTISING

Анотація. Стаття присвячена дослідженню правового регулювання недобросовісної реклами та її впливу на суспільство, а також обґрунтуванню основних напрямів удосконалення правового регулювання реклами. Проаналізовано визначення категорії «недобросовісна реклама» на законодавчому рівні та в науковій літературі. Зазначено, що закріплене Законом України «Про рекламу» визначення недобросовісної реклами є достатньо широким і містить у собі ознаки різного роду порушень законодавчих вимог до реклами. Узагальнено характерні риси недобросовісної реклами, до яких належать неточності, недостовірності, двозначності, перебільшення, замовчування наявності чи відсутності тих чи інших відомостей, передбачених законодавством, недотримання місця, часу, способу розповсюдження реклами, негативний наслідок, який така реклама спричиняє для суспільства і держави.

У статті проаналізовано питання відповідальності за поширення недобросовісної чи неправдивої інформації, що міститься у рекламі. Проведений аналіз судової практики вказує на єдину позицію, що недобросовісна реклама може вплинути на рішення споживача щодо придбання продукції, яка рекламується, надати продавцю/виробнику неправомірні переваги у бізнесі та штрафувати порушників. Аналіз зарубіжного досвіду вказує, що регулювання рекламної діяльності та вимог до реклами у країнах світу є більш суворішим, про що свідчить їхня судова практика та розміри штрафів, які присуджують порушникам.

Запропоновано використовувати європейський досвід вирішення питань щодо недобросовісної реклами, з метою упорядкування та удосконалення законодавства у сфері реклами, а також з метою захисту майнових та особистих немайнових прав особи.

Ключові слова: реклама, недобросовісна реклама, інформація, що вводить в оману, недостовірна реклама.

Summary. The article is devoted to the study of the legal regulation of unfair advertising and its impact on society, as well as the justification of the main areas of improvement of the legal regulation of advertising. The definition of the category «unfair advertising» at the legislative level and in the scientific literature was analyzed. It is noted that the definition of unfair advertising established by the Law of Ukraine «On Advertising» is sufficiently broad and contains signs of various violations of the legislative requirements for advertising. The characteristic features of unfair advertising are generalized, which include inaccuracies, unreliability, ambiguities, exaggerations, concealment of the presence or absence of certain information provided by law, non-observance of the place, time, method of distribution of advertising, the negative consequences that such advertising causes for society and the state.

The article analyzes the issue of responsibility for the distribution of dishonest or false information contained in advertising. The analysis of judicial practice indicates a unified position that unfair advertising can influence the consumer's decision to purchase the advertised products, give the seller/producer unfair advantages in business and penalize violators. The analysis of

foreign experience indicates that the regulation of advertising activity and advertising requirements in the countries of the world is more strict, as evidenced by their judicial practice and the amount of fines awarded to violators.

It is proposed to use the European experience in solving issues related to unfair advertising, with the aim of streamlining and improving the legislation in the field of advertising, as well as with the aim of protecting property and personal non-property rights of a person.

Key words: advertising, unfair advertising, misleading information, unreliable advertising.

Постановка проблеми. Реклама є багатоаспектним явищем та основоположним ринковим важелем формування попиту та популяризації суб'єктів господарювання, чим вона прямо або опосередковано впливає на вибір населення та створення конкурентного середовища.

Розвиток суспільства та глобалізаційні процеси, COVID-19 та повномасштабне вторгнення держави-агресора на територію України супроводжуються постійним впливом реклами на життя кожної людини. Рекламу можна спостерігати будь-де: від соціальних мережах до громадського транспорту. Люди сприймають рекламу на підсвідомому рівні, тим самим не задумуючись, що та чи інша реклама може бути неправдивою та мати негативний вплив.

Таким чином, підтримка правопорядку та правове регулювання, що відповідає вимогам сьогодення важливі для стимулювання розвитку ринку надання рекламних послуг, а також для запобігання та протидії зловживанням недобросовісної реклами. Оскільки будучи не обмеженою правовими й моральними нормами діяльність в сфері реклами може мати несприятливі наслідки для здоров'я населення, конкурентного середовища та всієї економіки.

Норми діючого законодавства України та судової практики України порівняно з міжнародними стандартами та зарубіжним досвідом вказують на нагальну необхідність вдосконалення правового регулювання реклами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання реклами були предметом дослідження таких вчених, як М. Боднарчук [1], Ю. Громенко [2], В. Шведун [3] та ін. Окремі аспекти захисту від недобросовісної реклами досліджувались у працях вітчизняних та зарубіжних науковців: А. Приходько [4], О. Бакалінської [5], О. Зоріної [6], О. Яреми та С. Цьони [7], Ю. Суся [8] та ін. Проте значна теоретична та практична цінність наукових досліджень та пропозицій під впливом діджиталізації, воєнного положення тощо, потребує переосмислення та розробки сучасного правового регулювання питань недобросовісної реклами та ринку надання рекламних послуг в цілому.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз недобросовісної реклами та її вплив на суспільство в умовах розвитку діджиталізації, а також обґрунтування основних напрямів удосконалення правового регулювання реклами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідне місце серед методів впливу на суспільство, як зазначає В.Б. Воеводін, сьогодні належить інформаційним засобам та рекламі, що є невід'ємним атрибутом наших реалій, має вплив на громадську думку, рух товарів, обсяги продаж, результати виборів і водночас є сферою підприємницької діяльності та засобом конкуренції [9, с. 9]. З такою позицією однозначно хочеться погодитися, адже реклама сьогодні — це двигун торгівлі, який є запорукою успішного продажу того чи іншого товару чи послуги на ринку, тому потреба у правовому регулюванні відносин, що виникають у сфері надання рекламних послуг завжди є нагальним питанням.

В Україні спеціальним законом, який регулює відносини, що виникають у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами, а також закріплює вимоги до повноти змісту реклами та її окремих видів є Закон України «Про рекламу» [10]. Слід відмітити, що повнота рекламної інформації впливає на точність сприйняття та розуміння споживачем змісту реклами, а порушення вимоги щодо повноти та достовірності призводить до недобросовісної реклами.

Так, відповідно до Закону України «Про рекламу» недобросовісною рекламою визначається реклама, яка вводить або може ввести в оману споживачів реклами, завдати шкоди особам, державі чи суспільству внаслідок неточності, недостовірності, двозначності, перебільшення, замовчування, порушення вимог щодо часу, місця і способу розповсюдження [10]. Варто відмітити, що у термінології Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» недобросовісна реклама входить за змістом до «поширення інформації, що вводить в оману». Інформацією, що вводить в оману, є, зокрема, відомості, які:

- містять неповні, неточні або неправдиві дані про походження товару, виробника, продавця, спосіб виготовлення, джерела та спосіб придбання, реалізації, кількість, споживчі властивості, якість, комплектність, придатність до застосування, стандарти, характеристики, особливості реалізації товарів, робіт, послуг, ціну і знижки на них, а також про істотні умови договору;
- містять неповні, неточні або неправдиві дані про фінансовий стан чи господарську діяльність суб'єкта господарювання;
- приписують повноваження та права, яких не мають, або відносини, в яких не перебувають;

– містять посилання на обсяги виробництва, придбання, продажу чи поставки товарів, виконання робіт, надання послуг, яких фактично не було на день поширення інформації [11].

Ю. В. Слободчикова визначає, що недобросовісною рекламою є реклама, у якій властивості товару не відповідають дійсності, і що саме така реклама є основою для початку до недобросовісної конкуренції [12, с. 93].

Ю. О. Громенко виділяє певні характерні риси недобросовісної реклами, зокрема, що за своїм змістом така реклама складається з неточностей, недостовірностей, двозначностей, перебільшень, замовчувань, наявності чи відсутності тих чи інших відомостей, передбачених законодавством; недотримання місця, часу, способу розповсюдження реклами; негативний наслідок, який така реклама спричиняє для суспільства і держави [13, с. 97].

Таким чином, можна зробити висновок, що недобросовісна реклама — це реклама, що вводить в оману, складається з недостовірних даних, викликає у споживачів очікування, які рекламований товар не здатний задовольнити, тож реклама стає саме тим інструментом, користуючись яким суб'єкти господарювання можуть легко маніпулювати споживачами, щоб вплинути на їхнє рішення стосовно покупки того чи іншого рекламowanego товару. Тому реклама потенційно може створити хибне уявлення про перевагу однієї продукції над аналогічною іншого продавця.

За поширення недобросовісної чи неправдивої інформації, що викладена у рекламі, згідно з законами України «Про рекламу», «Про захист прав споживачів», «Про захист від недобросовісної конкуренції», продавець товару або послуги зобов'язаний сплатити штраф, а саме до 5% доходу від продажу товарів чи послуг компанією [11], а контроль за дотриманням заборони недобросовісної конкуренції покладено на Антимонопольний комітет України (далі — АМК).

Прикладів поширення такої реклами, що є недобросовісною, з метою введення в оману споживачів дуже багато. Зазвичай способом такого поширення є реклама продукту або послуги в засобах масової інформації, на листівках, засобах зовнішньої реклами, телебаченні, радіо, мережі Інтернет тощо. Перелік джерел поширення оманної інформації не встановлено законодавцем, а отже, це може бути будь-який носій інформації, що призводить до необмеженого поля впливу на думку пересічних осіб.

Одним із прикладів реклами, яку законодавець відносить до недобросовісної, є використання рекламних повідомлень щодо першості та лідерства суб'єктів господарювання на висококонкурентних ринках. В свою чергу, Антимонопольний комітет України визнає такі реклами недобросовісними, такими, що вводять в оману, та штрафує поруш-

ників. Для протидії недобросовісній рекламі АМК України постійно проводить моніторингові заходи.

Так, у грудні 2021 р. АМК України наклав штраф у більш ніж 10 млн грн. на оператора телекомунікацій ТОВ «Лайфселл». Зокрема, ПрАТ «Київстар» звернувся зі скаргою на «Лайфселл» до АМК. За результатами проведення перевірки АМК встановив, що в різні періоди рекламної кампанії оператор поширював такі твердження:

- «Приєднуйтесь до лідера нового покоління Інтернету! Краще покриття 4,5G», обґрунтовуючи це твердження наявністю лідерства у кількості спектру в діапазонах 2600 МГц та 1800 МГц в перерахунку на одного абонента;
- «№ 1 В РОУМІНГУ ДЛЯ ІНТЕРНЕТУ» на основі порівняння вартості своїх базових тарифів з базовими тарифами конкурентів;
- «№ 1 ДЛЯ СМАРТФОНІВ», обґрунтовуючи це твердження визначеним на основі опитування щодо відсотку використання саме смартфонів (серед інших видів телефонів) користувачами у власній мережі мобільного оператора [14].

Зазначені твердження відповідно до висновку АМК є неправдивими та неточними. Таким чином, оператор «Лайфселл» поширював неправдиву та неточну інформацію щодо лідерства у наданні телекомунікаційних послуг у своїй рекламній кампанії [14].

Для запобігання сплати штрафів за рекламу, яка базується на підкресленні лідерства, під час підготовки рекламної кампанії, Винниченко Е. пропонує суб'єктам господарювання: уникати технічних термінів, незрозумілих пересічному споживачу; не перекручувати результати будь-яких статистичних досліджень у рекламних заявах, які мають бути максимально зрозумілі та однозначні; перевіряти, чи наявні фактичні дані щодо лідерства у відповідній сфері за кількома параметрами, підтверджені документально; перевіряти часовий вимір реклами (чи наявні задекларовані переваги продукту на час реклами); при порівнянні з конкурентами враховувати всі складові продуктів (ризиково порівнювати продукти з різною наповненістю послугами) [15].

У контексті аналізу недобросовісної реклами варто згадати рекламу розміщену, в основному в громадському транспорті, з пропозицією надати позику, кредит, гроші на дуже вигідних умовах, без довідки про доходи, застави, поручителів. Аналізуючи цей вид реклами неможливо оминати судову практику і навести приклад реклами, яку поширював АТ «Ідея Банк» на вивісках та друкованих листівках у своїх відділеннях, у пресі, на рекламних бордах, сітілайтах, банерах вздовж ескалаторів Київського метрополітену, в Інтернет, зокрема, соціальних мережах таку інформацію:

- «Ідеальна 30» ЩОДНЯ ІДЕАЛЬНИЙ КРЕДИТ ПІД ПОВНИЙ 0%» у період з 01.08.2019 р. по 31.10.19 р.;

– «Чорна п'ятниця ЦІНИ НАВПІЛ –50% РОЗПРОДАЖ КРЕДИТІВ» у період з 15.11.2019 р. — 09.02.2020 р..

АМК було встановлено, що банк не видавав кредити «під повний 0%», відтак вищезазначена інформація вводила споживачів в оману. Крім того, банк не зазначав всі умови надання кредиту поряд із вищезазначеними твердженнями, хоча це є обов'язковим відповідно до законодавства, а саме ст. 9 Закону України «Про споживче кредитування». Так, за порушення статті 15¹ Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» Комітет наклав на АТ «Ідея Банк» штраф на загальну суму 4088066,00 грн. Верховний Суд 27 січня 2022 року остаточно підтвердив законність рішення Антимонопольного комітету України і залишив без змін рішення двох попередніх судових інстанцій [16].

Також багато прикладів, які добре ілюструють типові способи введення споживачів в оману шляхом поширення недобросовісної й недостовірної реклами в сфері роздрібної торгівлі виробники можуть свідомо приховувати мінуси продукту, при цьому суттєво роздуваючи переваги, або ж вказувати на певні перебільшення стосовно походження товару чи способу його приготування, відверто «брехливі» твердження, які споживачеві нелегко перевірити на практиці.

Так, у Постанові КГС ВС у справі № 910/2328/21, прийнятій 30 серпня 2022 р. йдеться про поширення підприємством на етикетках вин власного виробництва під позначенням «LAMBRUSCO» інформації, що вводить в оману, шляхом повідомлення невизначеному колу осіб неправдивих відомостей: «при виробництві використовується виноград італійського походження», «виготовлено за італійською технологією», «неповторний, трохи терпкий смак досягається за рахунок поєднання білих та червоних сортів винограду італійського походження». Позивач вважав дії, стосовно накладення АМК штрафу неправомірними. Проте, АМК вважає, що такі відомості окремо або в поєднанні з іншою інформацією, зображеною на етикетках цих вин, можуть вплинути на наміри осіб придбати вина підприємства, вважаючи їх італійськими. За вказане порушення було накладено штраф. Господарські суди виходили з того, що обставини справи у їх сукупності підтверджують вчинення позивачем порушення, передбаченого ст. 15¹ Закону «Про захист від недобросовісної конкуренції» [17].

На підставі аналізу судової практики щодо праводносин, що досліджуються можна виокремити ознаки недобросовісної конкуренції, а саме: поширення інформації, що вводить в оману, містить неповні, неточні або неправдиві дані про походження товару тощо. Як наслідок, суд вказує, що такі дії можуть вплинути на рішення споживача щодо придбання продукції, яка рекламується, на-

дати продавцю/виробнику неправомірні переваги у бізнесі та штрафує порушників.

Цікавою є судова практика зарубіжних країн. Так наприклад, в одній з реклам 2010 року New Balance заявила, що лінійка кросівок TrueBalance та Rock&Tone може допомогти у схудненні. На сайті компанії зазначалося, що для кросівок використали приховану технологію для балансу, яка активізує сідничні м'язи, підколінні сухожилля і литки, які своєю чергою допомагають спалювати калорії. Взуття продавалося приблизно за 100 доларів, а в рекламі New Balance назвав своє взуття «прихованою таємницею краси», пообіцявши, що вони допоможуть спалити на 8 відсотків більше калорій, ніж звичайні кросівки. У 2011 р. мешканка штату Массачусетс Бістра Пашамова подала позов проти New Balance, заявивши, що національна рекламна кампанія містить помилкові твердження. За її словами, у рекламі запевняли, що вплив кросівок на здоров'я підтверджений науковими дослідженнями. Насправді ж традиційних наукових випробувань не проводилось, а дослідження замовляла сама компанія New Balance. Суд зобов'язав компанію сплатити штраф, тож за рік компанія New Balance погодилася виплатити штраф у розмірі 2,3 мільйона доларів для врегулювання неправдивих рекламних вимог [10].

Іншою судовою справою є справа відомого усім енергетичного напою — Red Bull. У 2014 році на компанію енергетичних напоїв Red Bull подали в суд за відоме гасло «Red Bull Надає Крила». Цей слоган компанія використовувала майже два десятиліття, а сам він означав, що кофеїновий напій може покращити концентрацію та швидкість реакцій споживачів. Позов проти компанії подав чоловік, який скаржився, що п'є Red Bull упродовж десяти років, але у нього не розвиваються крила. А також не проявляються ознаки поліпшення інтелектуальних або фізичних здібностей. І хоч слоган «Red Bull Надає Крила» пояснює дію енергетичного напою, а не безпосередню появу крил, компанія погодилася виплатити до 13 мільйонів доларів [18].

Таким чином, можна зробити висновок, що регулювання рекламної діяльності та вимог до реклами у зарубіжних країнах є більш суворішим, про що свідчить їхня судова практика та розміри штрафів, які присуджують порушникам.

На сьогодні досить активно застосовується європейське законодавство в контексті захисту прав споживачів від недобросовісної реклами. Так, Директива від 10 вересня 1984 р. направлена на встановлення, як сформульовано в її Преамбулі, мінімальних і об'єктивних критеріїв для визначення, чи є реклама неправдивою. Цей міжнародно-правовий документ створює передумови для уніфікації чинних законодавств країн членів ЄС в сфері недостовірної реклами, що визначена як «реклама, що обманює або здатна обманювати людей, яких

вона досягає і завдяки своїй фальшивій природі може вплинути на споживацьку поведінку або зашкодити конкуруючій фірмі» [19].

У даній Директиві зазначено, що держави-члени надають судам або адміністративним органам повноваження, що дозволяють їм у випадках, коли вони вважають такі заходи необхідними, із врахуванням інтересів всіх залучених сторін і, зокрема, громадських інтересів: віддавати розпорядження про припинення або порушувати відповідну судову справу з метою видачі розпорядження про припинення проведення реклами, яка вводить в оману, або якщо рекламу, яка вводить в оману, ще не було опубліковано, але таке опублікування має незабаром відбутися, віддавати розпорядження про заборону опублікування або порушувати відповідну судову справу з метою видачі розпорядження про заборону такого опублікування, навіть коли немає доказів дійсних втрат чи збитків або подібних намірів чи недбалості з боку рекламодавця [19].

Враховуючи вищезазначене, можна відзначити, що доцільним є використання європейського досвіду вирішення питань щодо недобросовісної реклами, з метою упорядкування та удосконалення законодавства у сфері реклами, формування вагомих важелів впливу на виробників недобросовісної реклами з метою захисту майнових та особистих немайнових прав особи.

Висновки. На підставі проведеного дослідження, можна зробити висновок, що закріплене Законом України «Про рекламу» визначення недобросовісної реклами є достатньо широким і містить у собі ознаки різного роду порушень законодавчих вимог до реклами. Введення в оману споживачів реклами являє собою розповсюдження реклами, що за своїм змістом не відповідає дійсності, містить неправдиву інформацію про рекламований об'єкт чи іншу неправдиву інформацію. З метою упередження поширення недобросовісної реклами, рекламодавцям, виробникам та розповсюдjuвачам реклами перед оприлюдненням реклами потрібно аналізувати кожну рекламу індивідуально на предмет достовірності інформації для споживачів, не вводити їх в оману.

У зв'язку з тим, що Україна взяла вектор розвитку до ЄС, відповідно було взято обов'язок привести національне законодавство до положень законодавства ЄС. Крім того, з урахуванням європейського досвіду можна виділити основні напрями удосконалення державного регулювання рекламної діяльності в Україні, а саме: внесення до законів, що регулюють рекламну й інформаційну діяльність, відповідних норм щодо контролю і механізму встановлення обмежень у розповсюдженні рекламної інформації та удосконалення механізму нагляду за рекламною діяльністю.

Література

1. Боднарчук М.П. Актуальні проблеми державно-правового регулювання рекламної діяльності в Україні. The I International Science Conference on Multidisciplinary Research (January 19–21, 2021). Berlin, Germany. 2021. P. 366–368.
2. Громенко Ю.О. Правове регулювання рекламної діяльності суб'єктів господарювання: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право». Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ, 2012. 235 с.
3. Шведун В.О. Нормативно-правові засади державного регулювання рекламної діяльності в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 21. С. 125–129.
4. Приходько А.В. Недобросовісна реклама: її суть, вплив на вибір споживача. Перспективи розвитку економічної системи з урахуванням сучасних євроінтеграційних процесів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 листопада 2019 р.). Дніпро: НО «Перспектива», 2019. Ч. 1. С. 6–8.
5. Бакаліньська О.О. Оманлива реклама: тенденції правового регулювання в Україні та світі. Конкуренція: вісник Антимонопольного комітету України. Антимонопольний комітет України. 2010. С. 34–41.
6. Зоріна О.І. Недобросовісна реклама та її наслідки для рекламодавців. Реклама: інтеграція теорії та практики: тези доп. X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 листоп. 2016 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. С. 49–51.
7. Ярема О.Г., Цьона С.Ю. Недобросовісна реклама: поняття та характерні риси. Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах: тези доп. I міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Дніпро, 28–29 травня 2020 р.). Дніпро, 2020. Т. 2. С. 595–596.
8. Сусь Ю.С. Недобросовісна реклама: поняття, види, відповідальність. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2015. Вип. 32. Т. 2. С. 83–87.
9. Воеводін Б.В. Щодо визначення реклами і рекламної діяльності та позиціонування їх в системі права України. Наукові праці цивілістичного студентського гуртка: зб. наук. статей магістрів права юридичного факультету КНУ ім. Т.Г. Шевченка. Вип. 4: збірник наукових праць магістрів спеціалізації «Цивільне право» КНУ ім. Т.Г. Шевченка (2007–2009 рр.). Київ, 2009. С. 9–27.

10. Про рекламу: Закон України від 3 липня 1996 р. № 270/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 39. Ст. 181. (Із змінами).
11. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 р. № 236/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 36. Ст. 164. (Із змінами).
12. Слободчикова Ю.В. Форми недобросовісної конкуренції і методи її регулювання. Економіка та держава. 2010. Вип. 2. С. 92–94.
13. Громенко Ю.О. Форми недобросовісної реклами в сфері реклами. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 1. С. 97–100.
14. «Лайфселл» оштрафовано на більш як 10 млн грн за недобросовісну конкуренцію. Офіційний веб-портал Антимонопольного комітету України. URL: <https://amcu.gov.ua/news/lajfsell-oshtrafovano-na-bilsh-yak-10-mln-grn-za-nedobrosovisnu-konkurenciyu?v=61b9ed4c969ac> (дата звернення: 19.03.2023)
15. Винниченко Е. Як не отримати штраф за недобросовісну рекламу. Юридична газета online. Всеукраїнське професійне юридичне видання. 2022. № 3. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-ne-otrimati-shtraf-za-nedobrosovisnu-reklamu.html> (дата звернення: 18.03.2023)
16. Верховний Суд підтримав рішення АМКУ щодо недобросовісної реклами «Ідея Банку». Офіційний веб-портал Антимонопольного комітету України. URL: <https://amcu.gov.ua/news/verhovnij-sud-pidtrimav-rishennya-amku-shchodo-nedobrosovisnoyi-reklami-ideya-bank> (дата звернення: 19.03.2023)
17. Постанова КГС у складі Верховного Суду від 30 серпня 2022 р. у справі № 910/2328/21 Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105961061> (дата звернення: 20.03.2023)
18. Данилюк Д. Неправдиві рекламні слогани брендів, які призвели до скандалу. URL: <https://bazilik.media/nepravdyvi-reklamni-slohanu-brendiv-iaki-pryzvely-do-skandalu/> (дата звернення: 23.03.2023)
19. Директива Ради 84/450/ЄЕС «Щодо наближення законів, постанов та адміністративних положень держав-членів стосовно реклами, яка вводить в оману» від 10 вересня 1984 р. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_347#Text (дата звернення: 23.03.2023)

References

1. Bodnarchuk M.P. Actual problems of state-legal regulation of advertising activity in Ukraine. The I International Science Conference on Multidisciplinary Research (January 19–21, 2021). Berlin, Germany. 2021. P. 366–368.
2. Gromenko Yu.O. Legal regulation of advertising activities of business entities: dissertation. for obtaining sciences. stupa Ph.D. law Sciences: 12.00.04 «Economic law, economic and procedural law». Interregional Academy of Personnel Management. Kyiv, 2012. 235 p.
3. Shvedun V.O. Regulatory and legal principles of state regulation of advertising activities in Ukraine. Investments: practice and experience. 2014. № 21. P. 125–129.
4. Prikhodko A.V. Unfair advertising: its essence, influence on consumer choice. Prospects for the development of the economic system taking into account modern European integration processes: materials of the International. science and practice conf. (Dnipro, November 16, 2019). Dnipro: NO «Perspektiva», 2019. Part 1. P. 6–8.
5. Bakalinska O.O. Deceptive advertising: trends of legal regulation in Ukraine and the world. Competition: Bulletin of the Antimonopoly Committee of Ukraine. Antimonopoly Committee of Ukraine. 2010. P. 34–41.
6. Zorina O.I. Unfair advertising and its consequences for advertisers. Advertising: integration of theory and practice: theses add. X International science and practice conf. (Kyiv, November 18, 2016). Kyiv: Kyiv. national trade and economy University, 2016. P. 49–51.
7. Yarema O.G., Tsyona S. Yu. Unfair advertising: concepts and characteristics. Ways of development of science in modern crisis conditions: theses add. I international science and practice Internet Conf. (Dnipro, May 28–29, 2020). Dnipro, 2020. Volume 2. P. 595–596.
8. Sus Yu.S. Unfair advertising: concepts, types, responsibility. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law. 2015. Issue 32. Vol. 2. P. 83–87.
9. Voivodin B.V. Regarding the definition of advertising and advertising activities and their positioning in the legal system of Ukraine. Scientific works of the civic student group: coll. of science Master of Law articles of the Faculty of Law of KNU named after T.G. Shevchenko. Vol. 4: a collection of scientific works of masters specializing in «Civil Law» KNU named after T.G. Shevchenko (2007–2009). Kyiv, 2009. P. 9–27.
10. About advertising: Law of Ukraine dated July 3, 1996. № .270/96-VR. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. № 39. Art. 181. (With changes).
11. On protection against unfair competition: Law of Ukraine dated June 7, 1996. № 236/96-VR. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. № 36. Art. 164. (With changes).
12. Slobodchikova Yu. V. Forms of unfair competition and methods of its regulation. Economy and the state. 2010. Issue 2. P. 92–94.
13. Gromenko Yu.O. Forms of unfair advertising in the field of advertising. Comparative and analytical law. 2017. № 1. P. 97–100.

14. Lifecell was fined more than UAH 10 million for unfair competition. The official web portal of the Antimonopoly Committee of Ukraine. URL: <https://amcu.gov.ua/news/lajfsell-oshtrafovano-na-bilsh-yak-10-mln-grn-zanodobrosovisnu-konkurenciyu?v=61b9ed4c969ac> (date of application: 19.03.2023)

15. Vynnychenko E. How not to receive a fine for unfair advertising. Legal newspaper online. All-Ukrainian professional legal publication. 2022. № 3. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-ne-otrimati-shtraf-zanodobrosovisnu-reklamu.html> (date of application: 18.03.2023)

16. The Supreme Court supported the decision of AMCU regarding unfair advertising of «Idea Bank». The official web portal of the Antimonopoly Committee of Ukraine. URL: <https://amcu.gov.ua/news/verhovnij-sud-pidtrimav-rishennya-amku-shchodo-nedobrosovisnoyi-reklami-ideya-bank> (date of application: 19.03.2023)

17. Resolution of the Supreme Court of the Supreme Court dated August 30, 2022 in case № 910/2328/21. Unified State Register of Court Decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105961061> (date of application: 03.20.2023)

18. Danyliuk D. False advertising slogans of brands that led to a scandal. URL: <https://bazilik.media/npravdyvi-reklamni-slohany-brendiv-iaki-pryzvely-do-skandalu/> (access date: 23.03.2023)

19. Council Directive 84/450/EEC «Regarding the approximation of laws, regulations and administrative provisions of the Member States regarding misleading advertising» dated September 10, 1984. Official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_347#Text (date of application: 23.03.2023)

УДК 349.414

Потапенко Сергій Анатолійович

*доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»,
доцент кафедри цивільного, господарського і трудового права
Академія праці, соціальних відносин і туризму;
адвокат*

Potapenko Serhii

*PhD in Law, Associate Professor of the
Department of Civil, Economic and Labor Law
Academy of Labour, Social Relations and Tourism;
Lawyer*

ORCID: 0000-0003-3447-5971

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-5-8928

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ
ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗМІНИ ПІДПОРЯДКУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ LEGAL ASPECTS OF CHANGING SUBORDINATION OF TERRITORIES

Анотація. В статті проаналізована історія розвитку правового регулювання вирішення питань встановлення або зміни підпорядкування населених пунктів та інших адміністративно-територіальних одиниць на теренах України в ХХ – на початку ХХІ століття. Розглянута практика встановлення або зміни підпорядкування територій суб'єктами владних повноважень на прикладі адміністративно-господарських одиниць та інших територіальних одиниць. Аргументовано, що встановлення та зміна підпорядкування населених пунктів, сільських, селищних, міських рад та районів юридично не призводить до передачі їх територій або зміни їх меж як адміністративно-територіальних одиниць, оскільки ці питання повинні вирішуватися за окремою процедурою. Наголошено, на тому, що сутність рішень про встановлення та зміну підпорядкування територій полягає у визначенні або заміні суб'єктного складу владних правовідносин між органами управління адміністративно-територіальними одиницями. Констатовано, що такі рішення можуть бути передумовою для подальшої фіксації меж адміністративно-територіальних одиниць за окремо встановленою законом процедурою. Доведено, що у правозастосовчій діяльності рішення про встановлення або зміну підпорядкування територій можуть підтверджувати наявність або відсутність компетенції суб'єктів владних повноважень щодо розпорядження земельними ділянками.

Ключові слова: адміністративно-територіальна одиниця, підпорядкування територій, встановлення (зміна) меж адміністративно-територіальної одиниці, органи державної влади, органи місцевого самоврядування.

Summary. The article analyzes the history of development of legal regulation of solution of issues of establishment or change of subordination of settlements and other administrative-territorial units in the territory of Ukraine in the XX-early XXI century. It is considered practice of establishing or changing the subordination of territories by subjects of power on the example of administrative and economic units and other territorial units. It is argued that establishment and change of subordination of settlements, village, settlement, city councils and districts has not legally led to the transfer of their territories or change of their boundaries as administrative-territorial units, since these issues should be resolved by a separate procedure. It is emphasized that essence of decisions on establishment and change of subordination of territories is to determine or replace the subjective composition of the power legal relations between the governing bodies of administrative-territorial units. It is stated that such decisions may be a prerequisite for further fixing of the boundaries of administrative-territorial units under the procedure established by law. It is proved that in law enforcement activities, the decision to establish or change the subordination of territories may confirm the existence or absence of competence of the subjects of power to dispose of land.

Key words: administrative-territorial unit, subordination of territories, establishment (change) of boundaries of administrative-territorial unit, state authorities, local self-government bodies.

Постановка проблеми. За інформацією Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру станом на 27.01.2020 року в Україні з 28299 налічуваних населених пунктів (без урахування населених пунктів, розташованих в Автономній Республіці Крим та на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей) межі встановлені у 21702 населених пунктах, що становить 76,7% від їх загальної кількості, а до Державного земельного кадастру внесені відомості лише про межі 6060 населених пунктів [1]. Фіксація меж населених пунктів та інших адміністративно-територіальних одиниць є важливим питанням в системі адміністративно-територіального устрою України, яке вирішується уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування під час виконання ними управлінських функцій. Вирішення даного питання має важливе значення для визначення компетенції суб'єктів владних повноважень, судової юрисдикції, бази оподаткування до бюджетів територіальних громад, розмежування і перерозподілу земель державної та комунальної власності та ін.

В процедурі встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних одиниць або земельних спорах з цього приводу компетентні органи доволі часто мають справу з рішеннями суб'єктів владних повноважень колишньої Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі — УРСР, до 1937 року — УСРР) та незалежної України про підпорядкування або зміну підпорядкування населених пунктів, сільських, селищних, міських рад або районів. Утім, правова природа наведених рішень на практиці тлумачиться по-різному. Одні суб'єкти вважають, що при зміні підпорядкування території остання включається в межі керуючої адміністративно-територіальної одиниці [2], а інші наголошують, що в таких випадках відбувається лише зміна суб'єктного складу управлінських правовідносин без змін територіальних меж.

Тож визначення правового статусу рішень суб'єктів владних повноважень про передачу у підпорядкування або зміну підпорядкування територій є актуальним питанням в процедурі фіксації меж адміністративно-територіальних одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання встановлення (зміни) меж населених пунктів та інших адміністративно-територіальних одиниць були предметом дослідження таких науковців, як А. Гетьман [3], А. Ріпенко [4; 6], А. Третяк, В. Третяк, Р. Третяк [5], Ю. Яремко, І. Песков І.В. [6] та ін. Разом з тим, дослідженню правової природи рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування про встановлення або зміну підпорядкування територій та впливу таких рішень на зміну меж адміністративно-територіальних одиниць в на-

уковій літературі приділено недостатньо уваги. Дана стаття є однією із небагатьох робіт на дану проблематику у вітчизняній правовій літературі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження правової природи рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування про встановлення або зміну підпорядкування територій, а також їх вплив на зміну меж адміністративно-територіальних одиниць в Україні у радянський та сучасний періоди.

Виклад основного матеріалу. З встановленням радянської влади на теренах України була запроваджена адміністративно-командна система державного управління через центр та підпорядковану йому ієрархію обласних, районних, міських, районних у місті, селищних та сільських рад. Потреба розмежування компетенції органів державного управління на місцях обумовила необхідність чіткої фіксації меж областей, районів, міст та інших адміністративно-територіальних одиниць.

Зокрема при відмежуванні міст було встановлено, що до чинної міської смуги з поміж інших також входили всі суміжні з містом або селищами міського типу села й передміські слобідки, що до 1 серпня 1922 року були у врядуванні міських рад [7]. На засіданні організаційної наради при Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітеті (далі — ВУЦВК) від 12.09.1927 року зазначалося, що при встановленні єдиної міської смуги до неї не включаються ті залюднені населені пункти, що знаходяться у значному віддаленні від міста та мають населення, яке переважно займається сільським господарством. Такі населені пункти вилучалися з компетенції міської ради й на загальних підставах підпорядковувалися відповідним сільським, селищним радам та районним виконавчим комітетам. Всі інші сільські та селищні ради, які залишалися в межах єдиної міської смуги розформувалися. Разом з тим, у виняткових випадках, за постановою окружного виконавчого комітету сільські поселення, розташовані у міській межі, керування якими в адміністративно-господарському, культурно-соціальному та ін. відношеннях для міської ради було складним та неможливим, могли на визначений термін передаватися у підпорядкування сільрадам та райвиконкомам [8].

Тож, з метою забезпечення ефективного урядування територіями в УРСР у практичній площині доволі часто вдавалися до зміни їх підпорядкування. В таких випадках за рішенням компетентного органу територія населеного пункту, сільської, селищної, міської ради, району або області (або їх частини) вилучалася з підпорядкування одного державного органу та передавалася під керування іншого. Найбільш яскраво сутність правовідносин підпорядкування між адміністративно-територіальними одиниця-

ми проявляється на прикладі адміністративно-господарських одиниць.

В колишній УРСР міські ради тих міст, які мали велике промислове значення і були культурно-політичними центрами за постановою ВУЦВК могли виділятися на окремі адміністративно-господарські одиниці, підпорядковані безпосередньо ВУЦВК, Раді Народних Комісарів (далі — РНК) УРСР. Такі міські ради стосовно підпорядкованих ним сільських та селищних рад набували всі права та обов'язки районного виконавчого комітету [9].

Разом з тим, приєднання сільських місцевостей до міст, виділених у самостійну адміністративно-господарську одиницю, ще не означало автоматичного включення цих територій у міську межу. В таких випадках функції ліквідованих райвиконкомів передавалися міськрадам, виділеним у самостійну адміністративно-господарську одиницю, а на територіях приєднаних сільських місцевостей продовжували діяти всі узаконення, які їх стосувалися [10].

Слід звернути увагу на те, що управління землями у міській смузі здійснювалося згідно з положеннями про земельні розпорядки в смузі міст і містечок [11], а за межами міст, на територіях сільрад, переданих у підпорядкування міськрадам — згідно Земельного кодексу (далі — ЗК) УСРР 1922 року [12].

З 15.09.1930 року у зв'язку з ліквідацією в УСРР округ та переходом на двоступеневу систему управління, з поміж інших 17 міст, Харківську міську раду було виділено на окрему адміністративно-господарську одиницю з підпорядкуванням їй безпосередньо центрові. Харківський район у складі Бабаївської, Безлюдівської, Васищівської, Велико-Данилівської, Жихорівської, Курязької, Лизогубівської, Ліднівської, Мало-Данилівської, Немишлянської, Олексіївської, Пилипівської, Пісочинської, Підворської, Пономаренківської, Роганської, Синолицівської, Сороківської, Хорошівської, Циркунівської, Шевченківської сільради та Виківської селищної ради був ліквідований, а адміністративно-територіальні одиниці, які в нього входили, були підпорядковані Харківській міській раді [13].

Інший приклад, 25.01.1931 року Криворізьку міську раду було виділено на окрему адміністративно-господарську одиницю з підпорядкуванням їй безпосередньо центрові. У зв'язку з цими адміністративно-територіальними змінами Криворізький район був ліквідований, а сільради, які входили до його складу були повністю підпорядковані Криворізькій міській раді [14]. У 1932 році у зв'язку з утворенням обласних виконавчих комітетів на території УСРР відбулося збільшення кількості міст, виділених на окрему адміністративно-господарську одиницю з 18 до

20, та відбулася чергова зміна підпорядкованості адміністративно-територіальних одиниць [15].

Аналіз наведених рішень свідчить про те, що зміна підпорядкування населених пунктів, сільських, селищних, міських рад та районів юридично не призводила до передачі їх територій або зміни їх меж як адміністративно-територіальних одиниць, оскільки ці питання повинні вирішуватися за окремою процедурою [16].

У цьому зв'язку звернемо увагу на рішення виконавчого комітету Київської обласної ради депутатів трудящих від 22.07.1967 року згідно якого село Мостище Горенської сільради Києво-Святошинського району було передано в підпорядкування Гостомельській селищній раді, а остання з підпорядкованими їй населеними пунктами Балахівка і Мостище передана в підпорядкування Ірпінській міській раді [17]. Лише 10.04.1972 року на підставі рішення виконавчого комітету Київської обласної ради депутатів трудящих № 191 села Балахівка і Мостище Гостомельської селищної ради за окремою процедурою були включені в межу селища Гостомель Ірпінської міської ради [18].

Встановлення або зміна підпорядкованості адміністративно-територіальних одиниць також здійснювалася при їх утворенні, поділі, об'єднанні або ліквідації. Приміром, 04.11.1988 року Указом Президії УРСР Васильківську міську і Васильківську районну раду народних депутатів Київської області було об'єднано в одну Васильківську міську раду, а Васильківський район був переданий в адміністративне підпорядкування Васильківській міській раді [19]. В даному випадку відбулася заміна органу управління Васильківським районом, але це не призвело до включення його території (або її частини) до меж Васильківської міської ради або міста Васильків, як адміністративно-територіальних одиниць.

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19.02.1987 року новозбудованому місту в Чернігівській області для постійного проживання працівників Чорнобильської атомної електростанції присвоєно найменування Славутич та його було передано у підпорядкування Київській обласній раді народних депутатів [20]. Межі міста Славутич встановлені 10.07.1996 року [21].

08.01.1991 року на підставі рішення Київської обласної ради у Ставищенському районі утворена (відновлена) Сухоярська сільська рада з центром у селі Сухий Яр, якій були підпорядковані села Григорівська Слобода, Сухий Яр і Червоне Стрижавської сільської ради [22]. Дане рішення жодним чином не вплинуло на зміну території Стрижавської сільської ради, змінилися лише відносини підпорядкування.

У зв'язку з ліквідацією Трибухівської сільської ради Літинського району Вінницької області Вінницька обласна рада рішенням від 25.03.2005 року

підпорядкувала Івчанській сільській раді село Трибухи Трибухівської сільської ради [23].

Щодо нормативно-правового регулювання досліджуваного нами питання зазначимо, що певною мірою дане питання було врегульовані Положенням про порядок перетворення, обліку, найменування та реєстрації населених пунктів, а також вирішення інших адміністративно-територіальних питань в УРСР 1965 року [24]. З 22.03.1981 року дані питання більш чітко регламентовані Указом Президії УРСР Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою УРСР 1981 року (далі — Положення про АТУ 1981 року) [25]. В Автономній Республіці Крим дане питання врегульоване Порядком вирішення питань адміністративно-територіального устрою в Автономній Республіці Крим 1999 року (далі — Положення про АТУ в АРК 1999 року) [26].

В незалежній Україні оновлення системи адміністративно-територіального устрою досі не завершено, закон про засади адміністративно-територіального устрою України не прийнятий. Тож питання зміни підпорядкування територій, в частині, яка не суперечить Конституції України [27], врегульовані Положенням про АТУ 1981 року [25] та Положенням про АТУ в АРК 1999 року [26]. Незважаючи на нормативні можливості вирішення даних питань на практиці такі процедури в Україні вже не застосовуються.

При вирішенні питання встановлення підпорядкування або зміни підпорядкування відповідної території до компетентного органу подаються: довідка з обґрунтуванням доцільності підпорядкування території населеного пункту або іншої адміністративно-

територіальної одиниці, її економічна характеристика про кількість населення, територію, площу земель, кількість рад, населених пунктів, колгоспів, радгоспів, підприємств, культурно-освітніх та медичних установ, побутових закладів, торгових одиниць, схематична карта, характеристика шляхів сполучення та електрозв'язку, відстань до райцентру та до найближчої залізничної станції [21].

Утім, у контексті порушеного нами питання слід розрізнявати відмінність між правовою природою рішень про віднесення населених пунктів до категорії міст і селищ міського типу (республіканського, обласного, районного підпорядкування), що призводили до зміни правового статусу населеного пункту, та зміною їх підпорядкування, яка полягає у заміні суб'єкта управління.

Висновки. Отже, встановлення або зміна підпорядкування територій є питанням адміністративно-територіального устрою України. Його сутність полягає у визначенні або заміні суб'єктного складу владних правовідносин між органами управління адміністративно-територіальними одиницями. Рішення суб'єкта владних повноважень про встановлення або зміну підпорядкування територій не призводить до змін територіальних кордонів адміністративно-територіальних одиниць. Такі рішення можуть бути передумовою для подальшої фіксації меж адміністративно-територіальних одиниць за окремо встановленою законом процедурою.

У правозастосовчій діяльності рішення про встановлення або зміну підпорядкування територій можуть підтверджувати наявність або відсутність компетенції суб'єктів владних повноважень щодо розпорядження земельними ділянками.

Література

1. Встановлення меж населених пунктів. Дані Держгеокадастру. 27.01.2020 р. URL: <https://land.gov.ua/vstanovlennia-mezh-naselenykh-punktiv/> (дата звернення: 01.06.2023).
2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 08.02.2018 року у справі № 367/4665/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72199315> (дата звернення: 01.06.2023).
3. Гетьман А.Б. Принципи адміністративно-територіального устрою України. Університетські наукові записки. 2008. № 3. С. 49–54. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Unzap_2008_3_12.pdf (дата звернення: 01.06.2023).
4. Ріпенко А.І. Деякі проблемні питання правового забезпечення зміни меж міст в Україні. Земельне право України: теорія і практика. 2010. № 7. С. 8–16.
5. Третьак А.М., Третьак В.М., Третьак Р.А. Землепорядне проектування: розроблення проектів землеустрою щодо встановлення (відновлення) та зміни меж населених пунктів. Навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС. 2017. 180 с.
6. Ріпенко А.І., Яремко Ю.І., Песков І.В. Особливості судової експертизи документації із землеустрою щодо встановлення меж адміністративно-територіальних одиниць. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2019. № 19. С. 329–339.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі — ЦДАВО). Ф. 27. Оп. 7. Од. 703. Арк. 38.
8. ЦДАВО. Ф. 27. Оп. 7. Од. 703. Арк. 46–47.

9. Устава про міські ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів УСРР: постанова ВУЦВК від 01.07.1931. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України (далі — ЗЗРСУУ) від 19.11.1931 р. № 31. Ст. 244.
10. Про приєднання сільських місцевостей до міст: постанова ВУЦВК від 20.08.1930 р. ЗЗРСУ РРФСР. № 41. 1930. ст. 493.
11. Про земельні розпорядки в смузі міст і містечок: постанова ВУЦВК від 23.09.1925 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp250003?an=2&ed=1925_10_23 (дата звернення: 01.06.2023).
12. Земельний кодекс УСРР: постанова ВУЦВК 29.10.1922 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP220002.html (дата звернення: 01.06.2023).
13. Про ліквідацію округ та перехід на двоступеневу систему управління: постанова ВУЦВК від 02.09.1930 р. ЗЗРСУУ від 31.10.1930 р. № 23. Ст. 225.
14. Про підпорядкування Криворізької міськради безпосередньо центрові: постанова Президії ВУЦВК від 25.01.1931 р. ЗЗРСУУ від 11.04.1931 р. № 10. Ст. 86.
15. Про утворення обласних виконавчих комітетів: постанова ВУЦВК від 18.02.1932 р. ЗЗРСУУ від 29.02.1932 р. № 5. Ст. 28.
16. Потапенко С. А. Правові аспекти передачі територій при вирішенні питань адміністративно-територіального устрою України. Держава та регіони. Серія: Право. 2023. № 1 (79). С. 25.
17. Державний архів Київської області (далі — ДАКО). Ф. 880. Оп. 12. Од. 1114. Арк. 309.
18. Про зміни в адміністративно-територіальному поділі деяких районів області: рішення виконавчого комітету Київської обласної ради депутатів трудящих від 10.04.1972 р. № 191. Відомості Верховної Ради. 1972. № 16. Ст. 131–132.
19. Про об'єднання Васильківської міської і Васильківську районної Ради народних депутатів Київської області в одну Васильківську міську раду Рад народних депутатів: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 04.11.1988 р. № 6796-XI. Відомості Верховної Ради. 1988. № 46. Ст. 1085.
20. Про присвоєння найменування місту, що будується в Чернігівській області для постійного проживання працівників Чорнобильської атомної електростанції: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 19.02.1987 р. № 3617-XI. Відомості Верховної Ради. 1987. № 9. Ст. 167.
21. Про затвердження меж міста Славутич Київської області: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 10.07.1996 р. № 297/96-ВР. Відомості Верховної Ради. 1996. № 42. Ст. 205.
22. ДАКО. Ф. р-880. Оп. 16. Од. 1214. Арк. 63.
23. Про ліквідацію Трибухівської сільської ради: рішення Вінницької обласної ради від 25.03.2005 р. Відомості Верховної Ради. 2005. № 20. Ст. 55.
24. Положення про порядок перетворення, обліку, найменування та реєстрації населених пунктів, а також вирішення інших адміністративно-територіальних питань в УРСР: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 28.06.1965 р. № 4н06. Сборник законов Украинской ССР и указов Президиума Верховного Совета Украинской ССР: 1938–1979. В 2-х т. Сост. З.К. Калинин; под ред. Я.Я. Колотухин и Ф.Г. Бурчака. Политиздат Украины. 1980. Т. 1. С. 34–40.
25. Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою УРСР: Указ Президії ВР УРСР від 12.03.1981 № 1654-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1654-10/ed19810312#Text> (дата звернення: 01.06.2023).
26. Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою в Автономній Республіці Крим: постанова Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 19.05.1999 р. № 514–2/99. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KM070115> (дата звернення: 01.06.2023).
27. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.06.2023).

References

1. Vstanovlennia mezh naselenykh punktiv. Dani Derzhheokadastru. 27.01.2020 r. URL: <https://land.gov.ua/vstanovlennia-mezh-naselenykh-punktiv/> [in Ukrainian].
2. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladі kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 08.02.2018 roku u spravi № 367/4665/15-ts. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72199315> [in Ukrainian].
3. Hetman A. B. Pryntsyry administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy. Universytetski naukovі zapysky. 2008. № 3. S. 49–54. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Unzap_2008_3_12.pdf [in Ukrainian].
4. Ripenko A. I. Deiaki problemni pytannia pravovoho zabezpechennia zminy mezh mist v Ukraini. Zemelne pravo Ukrainy: teoriia i praktyka. 2010. № 7. Pp. 8–16 [in Ukrainian].
5. Tretiak A. M., Tretiak V. M., Tretiak R. A. Zemlevporiadne proektuvannia: rozroblennia proektiv zemleustroiu shchodo vstanovlennia (vidnovlennia) ta zminy mezh naselenykh punktiv. Navch. posib. Kherson: OLDI-PLIuS. 2017. 180 p [in Ukrainian].

6. Ripenko A.I., Yaremko Yu. I., Pieskov I.V. Osoblyvosti sudovoi ekspertyzy dokumentatsii iz zemleustroiu shchodo vstanovlennia mezh administratyvno-terytorialnykh odynyts. Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky. 2019. № 19. Pp. 329–339 [in Ukrainian].
7. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia (dali — TsDAVO). F. 27. Op. 7. Od. 703. Pp. 38 [in Russian].
8. TsDAV O.F. 27. Op. 7. Od. 703. Pp. 46–47 [in Russian].
9. Ustava pro miski rady robitnychykh, selianskykh ta chervonoarmiiskyykh deputativ USRR: postanova VUTsVK vid 01.07.1931. Zbirnyk uzakonen ta rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy (dali — ZZRSUU) vid 19.11.1931 r. № 31. S. 244 [in Russian].
10. Pro pryiednannia silskykh mistsevostei do mist: postanova VUTsVK vid 20.08.1930 r. ZZRSU RRFSR. № 41. 1930. St. 493 [in Russian].
11. Pro zemelni rozporiadky v smuzi mist i mistechok: postanova VUTsVK vid 23.09.1925 r. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp250003?an=2&ed=1925_10_23 [in Ukrainian].
12. Zemelnyi kodeks USRR: postanova VUTsVK 29.10.1922 r. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP220002.html [in Ukrainian].
13. Pro likvidatsiiu okruh ta perekhid na dvostupenevu systemu upravlinnia: postanova VUTsVK vid 02.09.1930 r. ZZRSUU vid 31.10.1930 r. № 23. St. 225 [in Ukrainian].
14. Pro pidporiadkuvannia Kryvorizkoi miskrady bezposeredno tsentrovi: postanova Prezydii VUTsVK vid 25.01.1931 r. ZZRSUU vid 11.04.1931 r. № 10. St.86 [in Ukrainian].
15. Pro utvorennia oblasnykh vykonavchykh komitetiv: postanova VUTsVK vid 18.02.1932 r. ZZRSUU vid 29.02.1932 r. № 5. St. 28 [in Ukrainian].
16. Potapenko S.A. Pravovi aspekty peredachi terytorii pry vyrishenni pytan administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy. Derzhava ta rehiony. Seriia: Pravo. 2023. № 1 (79). Pp. 25 [in Ukrainian].
17. Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti (dali — DAKO). F. 880. Op. 12. Od. 1114. Pp. 309 [in Ukrainian].
18. Pro zminy v administratyvno-terytorialnomu podili deiakykh raioniv oblasti: rishennia vykonavchoho komitetu Kyivskoi oblasnoi rady deputativ trudiashchykh vid 10.04.1972 r. № 191. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 1972. № 16. St. 131–132 [in Ukrainian].
19. Pro obiednannia Vasytkivskoi miskoi i Vasytkivsku raionnoi Rady narodnykh deputativ Kyivskoi oblasti v odnu Vasytkivsku miski radu Radu narodnykh deputativ: Ukaz Prezydii Verkhovnoi Rady URSSR vid 04.11.1988 r. № 6796-KhI. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 1988. № 46. St. 1085 [in Ukrainian].
20. Pro prysvoiennia naimenuvannia mistu, shcho buduietsia v Chernihivskii oblasti dlia postiinoho prozhyvannia pratsivnykiv Chornobylskoi atomnoi elektrostantsii: Ukaz Prezydii Verkhovnoi Rady URSSR vid 19.02.1987 r. № 3617-KhI. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 1987. № 9. St. 167 [in Ukrainian].
21. Pro zatverdzhennia mezh mista Slavutych Kyivskoi oblasti: Ukaz Prezydii Verkhovnoi Rady URSSR vid 10.07.1996 r. № 297/96-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 1996. № 42. St. 205 [in Ukrainian].
22. DAKO. F. r-880. Op. 16. Od. 1214. Pp. 63 [in Ukrainian].
23. Pro likvidatsiiu Trybukhivskoi silskoi rady: rishennia Vinnytskoi oblasnoi rady vid 25.03.2005 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2005. № 20. St. 55 [in Ukrainian].
24. Polozhennia pro poriadok peretvorennia, obliku, naimenuvannia ta reiestratsii naselenykh punktiv, a takozh vyrishennia inshykh administratyvno-terytorialnykh pytan v URSSR: Ukaz Prezydii Verkhovnoi Rady URSSR vid 28.06.1965 r. № 4n06. Sbornyk zakonov Ukraynskoi SSR y ukazov Prezydyuma Verkhovnoho Soveta Ukraynskoi SSR: 1938–1979. V 2-kh t. Sost. Z.K. Kalynyn; pod red. Ya.Ia. Kolotukhyn y F.H. Burchaka. Polytyzdat Ukrayny. 1980. T. 1. Pp. 34–40 [in Russian].
25. Pro poriadok vyrishennia pytan administratyvno-terytorialnoho ustroiu URSSR: Ukaz Prezydii VR URSSR vid 12.03.1981 № 1654-Kh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1654-10/ed19810312#Text> [in Ukrainian].
26. Pro poriadok vyrishennia pytan administratyvno-terytorialnoho ustroiu v Avtonomnii Respublitsi Krym: postanova Verkhovnoi Rady Avtonomnoi Respubliki Krym vid 19.05.1999 r. № 514-2/99. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KM070115> [in Russian].
27. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996r. № 254. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

УДК 342.5

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Болдирєв Сергій В'ячеславович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державного будівництва
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Boldyriev Serhii
Candidate of Juridical Sciences (PhD), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of the State Building
Yaroslav Mydryi National Law University

Лінник Микола Павлович
студент Факультету адвокатури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Linyk Mykola
Student of the Faculty of Advocacy
Yaroslav Mydryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-5-8903

ВПРОВАДЖЕННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ ПЛЕНАРНИХ ЗАСІДАНЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

IMPLEMENTATION OF REMOTE PLENARY SESSIONS OF THE VERKHOVNA RADA OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF ELECTRONIC GOVERNANCE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Анотація. Наукова стаття присвячена питанню модернізації нормативно-правової бази України у сфері електронно-го врядування. Насамперед було розглянуто процес впровадження дистанційних пленарних засідань Верховної Ради України в умовах дії воєнного стану. Були проаналізовані окремі положення Проекту Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради

України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України № 7129. На основі аналізу були запропоновані зміни до деяких положень Проекту.

Задля реалізації зазначеного були використані дані досліджень інших українських науковців, а також матеріал, який викладений у Висновку на проект Закону України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України».

Окремий блок дослідження був присвячений Міністерству цифрової трансформації України. У рамках блоку була надана оцінка роботи міністерства, зазначені головні досягнення органу, а також наголошено на необхідності збереження провідної ролі міністерства в процесі модернізації нормативно-правової бази України в галузі електронного врядування.

Також були наведені аргументи в підтримку ініціативи впровадження інституту дистанційних пленарних засідань Верховної Ради України. Така ініціатива повною мірою відповідає стратегії розвитку електронного врядування в Україні. Однак у той же час зроблено застереження щодо впровадження дистанційних пленарних засідань Верховної Ради України не лише на період дії воєнного стану, а й загалом. Наразі такий крок оцінюється дослідженням як передчасний.

У висновку наголошується на важливості прийняття Проекту Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України № 7129 зі всіма правками, що запропоновані в цьому дослідженні.

Ключові слова: електронне урядування, Міністерство цифрової трансформації України, Верховна Рада України.

Summary. The scientific article is devoted to the issue of modernization of the legal framework of Ukraine in the field of electronic governance. First of all, the process of implementing remote plenary meetings of the Verkhovna Rada of Ukraine under martial law conditions was considered. Separate provisions of the Draft Law on Amendments to the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada were analyzed of Ukraine regarding remote meetings of the Verkhovna Rada of Ukraine № 7129. Based on the analysis, changes to some provisions of the Project were proposed.

In order to implement the aforementioned, the data of the researches of other Ukrainian scientists were used, as well as the material presented in the Conclusion on the draft Law of Ukraine «On Amendments to the Regulations of the Verkhovna Rada of Ukraine regarding remote meetings of the Verkhovna Rada of Ukraine».

A separate block of research was devoted to the Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Within the framework of the block, an assessment of the ministry's work was given, the main achievements of the body were noted, and the need to maintain the leading role of the ministry in the process of modernization of the regulatory and legal framework of Ukraine in the field of electronic governance was emphasized.

Arguments were also presented in support of the initiative to implement the institute of remote plenary sessions of the Verkhovna Rada of Ukraine. Such an initiative fully corresponds to the strategy of the development of e-government in Ukraine. However, at the same time, a reservation was made regarding the implementation of remote plenary meetings of the Verkhovna Rada of Ukraine not only during the period of martial law, but also in general. Currently, such a step is assessed by the research as premature.

The conclusion emphasizes the importance of adopting the Draft Law on Amendments to the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine regarding remote meetings of the Verkhovna Rada of Ukraine № 7129 with all amendments proposed in this study.

Key words: electronic governance, the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine.

Постановка проблеми. Із розвитком технологічного прогресу роль електронного урядування в більшості держав світу невідмінно збільшується. Цьому сприяє своєчасне оновлення нормативно-правової бази, яка регулює питання електронного урядування як на державному, так і на місцевому рівнях. Для України модернізація електронного урядування є вкрай необхідною, адже наразі перед нашою країною постала задача не лише відповідати сучасному етапу технологічного розвитку, а й оперативно реагувати на виклики повномасштабної війни. Однак така модернізація не завжди відбувається своєчасно, що є суттєвою проблемою для країни.

Мета статті. З огляду на зазначене, метою статті є запропонувати деякі шляхи вдосконалення правового регулювання електронного урядування. Насамперед це впровадження дистанційних засідань Верховної Ради України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні роки питанню оновлення нормативно-правової бази у сфері електронного урядування в Україні присвячується чимало наукових робіт, серед яких колективна монографія «Електронне урядування: конституційно-правове дослідження» авторами якої є О.З. Романчук, Ю.М. Бисага, В.В. Берч, Г.Ю. Нечипорук, В.І. Чечерський [1], монографія під редакцією Швеця М.Я. «Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право» [2], монографія Макаренко Є.А. «Європейська інформаційна політика» [3] та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі Україна перебуває на третьому етапі розвитку правового регулювання електронного урядування, що розпочався у 2019 році. Цей етап характеризується небувалими за своїм масштабом трансформаціями в галузі електронного урядування в Укра-

їні [1]. Провідну роль у цьому процесі відіграє Міністерство цифрової трансформації України, створене 18.09.2019 року. За роки свого існування, зокрема, під час дії воєнного стану, міністерство продемонструвало свою необхідність та визначну роль у сфері цифровізації держави.

До одного з найбільш визначних досягнень міністерства можна віднести створення «Порталу Дія» з його подальшим розвитком. Особливої уваги заслуговує ступінь захисту персональних даних користувачів, які представлені на «Порталі Дія». Так, задля досягнення максимальної захищеності даних порталу від різного роду кібератак проводилися тестування із залученням кращих спеціалістів у сфері кібербезпеки [4]. Після успішного проходження випробувань портал став офіційно доступним для кожного українця. За більш ніж 3 роки функціонування (зокрема, під час дії воєнного стану) портал неодноразово піддавався кібератакам, жодна з яких не стала успішною [5]. Це вкотре доводить факт, що дані користувачів «Порталу Дія» знаходяться в абсолютній безпеці.

З наведеного вище випливає й той факт, що ключова роль Міністерства цифрової трансформації України в реалізації державної політики щодо цифрового розвитку, зокрема, розвитку електронного урядування, має бути збережена та врахована в контексті модернізації нормативно-правової бази України.

8 березня 2022 року Верховною Радою України (далі — ВРУ) було одержано Проект Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України № 7129 [6]. Концепція наведеного проекту, а саме впровадження інституту дистанційних пленарних засідань ВРУ, вбачається

такою, що потребує найшвидшої реалізації. Такий висновок можна зробити з огляду на наступне:

- безпека учасників пленарних засідань ВРУ під час дії воєнного стану;
- оптимізація роботи Верховної Ради України в умовах дії воєнного стану та загалом;
- реалізація дистанційних пленарних засідань є логічним та послідовним кроком у розвитку електронного урядування в Україні тощо.

Взагалі, питання реалізації електронного урядування в Україні в умовах криз є актуальним протягом багатьох років. Так, ще у 2009 році українські науковці О.А. Баранов, М.С. Демкова, С.В. Дзюба та інші присвятили цьому питанню окремий розділ у проекті навчального посібника «Концептуальні засади розвитку електронного урядування в Україні». Зокрема, там йшлося: «Державне управління, у тому числі, таке, що базується на застосуванні електронного урядування, внаслідок загальносвітової тенденції до зростання рівня непередбачуваності та небезпеки, кількості та масштабів відомих загроз, виникнення нових загроз та ускладнення їх взаємодії повинно базуватись не тільки на традиційних підходах зорієнтованих на нормальні умови функціонування та розвитку суспільства та держави, але й обов'язково включати в своїй структурі механізми, методи, моделі, алгоритми тощо державного управління в умовах криз (кризового стану, надзвичайних ситуацій та стану, особливого періоду)» [7].

Гарним прикладом застосування електронного урядування в рамках державного управління в умовах криз є досвід Ісландії. «Внаслідок фінансової кризи 2008 р. (Ісландія) фактично стала банкрутом. Постає гостра необхідність модернізації країни, зокрема написання нової конституції. Ісландці вирішили самі безпосередньо створити основний закон. Вони відмовилися від традиційної моделі проведення конституційного референдуму, за якого громадянам надається право лише схвалити проект, напрацьований вузькою групою політиків. Ісландці обрали 950 простих громадян, які й готували проект конституції. Для опрацювання проекту вже на виборах було обрано Конституційну раду, до якої ввійшло 25 громадян — рибалок, фермерів, лікарів, домогосподарок, які не належали до жодної партії. Через мережі Facebook, Twitter і навіть YouTube їм було надіслано понад 370 поправок і 3600 коментарів. Рада кожного тижня в Інтернеті публікувала для суспільного обговорення ці поправки, а її засідання транслювалися онлайн. Після суспільного обговорення рада оголосила про завершення роботи над конституцією. У 2012 р. конституція Ісландії була затверджена на національному референдумі» [8].

Виходячи з наведеного, оскільки наразі Україна перебуває в умовах найбільш масштабної кризи за всю історію незалежності, роль електронного уряду-

вання має бути збільшена, зокрема, шляхом впровадження дистанційних пленарних засідань ВРУ.

Проте зазначений законопроект хоч і є ідейно вірним, але містить ряд суттєвих недоліків, які необхідно виправити перед прийняттям проекту. Більшість застережень була зазначена в науково-експертному висновку на відповідний проект Закону України [9]. Найбільш значущими з них слід вважати:

- 1) застарілий спосіб проведення голосувань та, відповідно, визначення їх результатів;
- 2) низький ступінь захисту дистанційних пленарних засідань від кібератак.

Задля усунення зазначених недоліків дослідженням пропонується створити внутрішній портал ВРУ, де депутати могли б, підтвердивши свою особу (за допомогою унікального коду, паролю, сканування обличчя та/або відбитку пальця тощо), голосувати, використовуючи інтерфейс порталу. Підрахунок голосів має здійснюватися автоматично, за аналогією з очними засіданнями ВРУ. Наразі ж законопроектом передбачається застарілий в рамках розвитку електронного урядування спосіб організації голосування та встановлення його результатів, який закріплюється в новій статті 29–5 [6]. Недоліком є й те, що такий спосіб суттєво збільшить тривалість процесу голосувань.

Створення внутрішнього порталу ВРУ також вирішить питання забезпечення захищеності дистанційних пленарних засідань від небажаного зовнішнього втручання, зокрема, від кібератак. Наразі в законопроекті йдеться про те, що дистанційні пленарні засідання будуть відбуватися в режимі відеоконференції. При цьому не зазначається за допомогою яких саме платформ/порталів будуть проводитися такі засідання. У разі використання загальнодоступних платформ у хід засідань зможуть втручатися сторонні суб'єкти. Наприклад, з метою збору інформації (зокрема, під час закритих пленарних засідань) або навіть зриву дистанційних пленарних засідань в принципі.

Механізм вирішення зазначених проблем має бути закріплений у новій редакції Проекту Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України № 7129. У зв'язку з вищенаведеним, пропонуємо внести відповідні зміни, аби окремі положення Регламенту ВРУ були викладені в такій редакції:

1. Пункт 2 частина 2 стаття 2: «2) у випадку проведення засідання віддалено у режимі відеоконференції на внутрішньому порталі Верховної Ради (далі — дистанційне засідання) з додержанням вимог, визначених частиною третьою цієї статті» [6].

2. Частина 5 стаття 2: «5. Дистанційне засідання проводиться в приміщенні (залі), визначеному Головою Верховної Ради України (у разі його відсутності — Першим заступником чи заступником Голови Верховної Ради України, який виконує

обов'язки Голови Верховної Ради України), з віддаленим підключенням до нього учасників пленарного засідання в режимі відеоконференції на внутрішньому порталі Верховної Ради» [6].

3. Стаття 29–3 (в рамках доповнення розділу II главою 4–1):

«1. Перед відкриттям дистанційного засідання Верховної Ради Апарат Верховної Ради здійснює відеофіксацію народних депутатів, які за допомогою внутрішнього порталу ВРУ в режимі відеоконференції приєдналися до участі у дистанційному засіданні, та про її результати повідомляє головуєчого на дистанційному засіданні.

2. Головуючий на дистанційному засіданні відкриває дистанційне засідання Верховної Ради та повідомляє про кількість народних депутатів, які за допомогою внутрішнього порталу ВРУ приєдналися в режимі відеоконференції до участі у дистанційному засіданні.

3. Народні депутати можуть приєднатися до участі у дистанційному засіданні в режимі відеоконференції за допомогою внутрішнього порталу ВРУ протягом всього засідання з урахуванням вимог частини першої цієї статті» [6].

Зокрема, мають бути внесені зміни до положень, що стосуються технічної реалізації процесу організації голосування та встановлення його результатів. Цей процес має бути автоматизованим, що досягається за допомогою внутрішнього порталу ВРУ. Наприклад:

1. Частина 7 стаття 47 (в рамках доповнення статті 47 частиною сьомою):

«7. Рішення Верховної Ради щодо проектів законів, постанов, інших актів Верховної Ради, включених до порядку денного пленарного дистанційного засідання, приймаються в режимі відеоконференції за допомогою внутрішнього порталу ВРУ, що забезпечує відеозапис голосування кожного народного депутата» [6].

Нерозкритим у дослідженні залишається питання участі Міністерства цифрової трансформації

України в запровадженні дистанційних пленарних засідань ВРУ. Як уже зазначалося раніше, міністерство продемонструвало свою необхідність і високі досягнення в області цифровізації та розвитку електронного врядування в Україні. З огляду на це саме Міністерству цифрової трансформації України має бути доручено створення внутрішнього порталу ВРУ для проведення дистанційних пленарних засідань. Відповідно, до проекту закону пропонуємо внести такі зміни:

1. Частина 2 Розділу II Прикінцеві положення може бути викладена в такій редакції:

«2. Контроль за створенням та подальшим розвитком внутрішнього порталу ВРУ для проведення дистанційних пленарних засідань покладається на Міністерство цифрової трансформації України».

Висновки. Взагалі, інститут дистанційних пленарних засідань ВРУ має бути впроваджено не лише на період дії воєнного стану, а й загалом. Однак настільки рішучі зміни можуть викликати суспільне невдоволення. Саме тому наразі дистанційні пленарні засідання ВРУ мають бути реалізовані, як перехідний етап, лише на період дії воєнного стану. Впровадження дистанційних засідань Верховної Ради України має відбуватися в контексті модернізації нормативно-правової бази України: насамперед шляхом прийняття Проекту Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України № 7129 зі правками, що запропоновані в дослідженні. При цьому провідна роль у процесі, особливо з технічного забезпечення, має бути відведена Міністерству цифрової трансформації України.

Впровадження дистанційних пленарних засідань України стане черговим кроком України на шляху розвитку електронного врядування і буде повною мірою відповідати тим концепціям та вимогам, що були висунуті вітчизняними науковцями в сенсі реалізації електронного урядування в Україні в умовах криз.

Література

1. Романчук О.З., Бисага Ю.М., Берч В.В., Нечипорук Г.Ю., Чечерський В.І. Електронне урядування: конституційно-правове дослідження: Монографія. Ужгород: ТОВ «РІК-У» 2021. 196 с.
2. Брижко В.М., Швець М.Я., Цимбалюк В.С.. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право: монографія К.: ТОВ «Пан Тот», 2007. 234 с.
3. Макаренко Є.А. Європейська інформаційна політика: монографія. К.: Наша культура і наука, 2000. 368 с.
4. Офіційно: «Портал Дія» — відтепер Єдиний державний вебпортал електронних послуг. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/ofitsiyno-portal-diya-vidteper-ediniiy-derzhavniy-vebportal-elektronnikh-poslug> (дата звернення 20.05.2023).
5. «Дія» відбила потужні кібератаки. Економічна правда. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/16/682407/> (дата звернення 20.05.2023).
6. Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України: Проект Закону від 08.03.2022 № 7129. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243885> (дата звернення: 21.05.2023).

7. Баранов О.А., Демкова М.С., Дзюба С.В., Єфанов А.В., Жилияєв І.Б., Клепець Е.Л., Місніков Ю., Арво Отт, Попова Т.В., Рубан І.А., Семенченко А.І., Чукут С.А. Проект навчального посібника «Концептуальні засади розвитку електронного урядування в Україні» / За ред. А.І. Семенченко, 2009. 82 с. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/Kontseptualni-zasadi-rozvitku-elektronного-uryaduvannya-v-Ukrayini.pdf> (дата звернення: 21.05.2023).

8. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. К., 2017. Частина 1: Вступ до курсу. Концептуальні засади електронного урядування та електронної демократії / [В.Я. Малиновський, Н.В. Грицяк, А.І. Семенченко]. К.: ФОП Москаленко О.М., 2017. 70 с.

9. Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України: Висновок на Проект Закону від 13.03.2022 № 16/03-2022/55150. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245206> (дата звернення: 21.05.2023).

References

1. Romanchuk O.Z., Bysaha Yu.M., Berch V.V., Nechyporuk H.Yu., Checherskyi V.I. Elektronne uriaduvannia: konstytutsiino-pravove doslidzhennia: Monohrafiia. Uzhhorod: TOV «RIK-U» 2021. 196 s.

2. Bryzhko V.M., Shvets M.Ya., Tsybaliuk V.S.. E-borotba v informatsiinykh viinakh ta informatsiine pravo: monohrafiia K.: TOV «Pan Tot», 2007. 234 s.

3. Makarenko Ye.A. Yevropeiska informatsiina polityka: monohrafiia. K.: Nasha kultura i nauka, 2000. 368 s.

4. Ofitsiino: «Portal Diia» — vidteper Yedyniy derzhavnyi vebportal elektronnykh posluh. Ministerstvo tsyfrovoy transformatsii Ukrainy. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/ofitsiyno-portal-diya-vidteper-edinyi-derzhavnyi-vebportal-elektronnykh-posluh> (data zvernennia 20.05.2023).

5. «Diia» vidbyla potuzhni kiberatomy. Ekonomichna pravda. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/16/682407/> (data zvernennia 20.05.2023).

6. Pro vnesennia zmin do Rehlamentu Verkhovnoi Rady Ukrainy shchodo provedennia dystantsiinykh zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy: Proekt Zakonu vid 08.03.2022 № 7129. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243885> (data zvernennia: 21.05.2023).

7. Baranov O.A., Demkova M.S., Dziuba S.V., Yefanov A.V., Zhyliaiev I.B., Klepets E.L., Misnikov Yu., Arvo Ott, Popova T.V., Ruban I.A., Semenchenko A.I., Chukut S.A. Proekt navchalnoho posibnyka «Kontseptseptualni zasady rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini» / Za red. A.I. Semenchenko, 2009. 82 s. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/Kontseptualni-zasadi-rozvitku-elektronного-uryaduvannya-v-Ukrayini.pdf> (data zvernennia: 21.05.2023).

8. Elektronne uriaduvannia ta elektronna demokratiia: navch. posib.: u 15 ch. / za zah. red. A.I. Semenchenka, V.M. Dreshpaka. K., 2017. Chastyna 1: Vstup do kursu. Kontseptualni zasady elektronnoho uriaduvannia ta elektronnoi demokratii / [V. Ya. Malynovskyi, N. V. Hrytsiak, A. I. Semenchenko]. K.: FOP Moskalenko O. M., 2017. 70 s.

9. Pro vnesennia zmin do Rehlamentu Verkhovnoi Rady Ukrainy shchodo provedennia dystantsiinykh zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy: Vysnovok na Proekt Zakonu vid 13.03.2022 № 16/03-2022/55150. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245206> (data zvernennia: 21.05.2023).

УДК 327;342;355.02

Приполова Людмила Іванівна

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
начальник науково-дослідного відділу правових проблем у сфері міжнародного співробітництва
науково-дослідного управління проблем ресурсного забезпечення у воєнній сфері,
сфері оборони та військового будівництва
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського*

Prupolova Liudmyla

*Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Chief of the Scientific and research division for legal issues in the
international cooperation of the scientific and research administration for the military resource provision
issues, in the field of defense and military construction of the
Center for Defence and Strategic Studies
National University of Defense is named after Ivan Chernyakhovsky
ORCID: 0000-0002-8429-1866*

Корнієнко Валерій Олексійович

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник науково-дослідного відділу правових проблем у сфері міжнародного
співробітництва науково-дослідного управління проблем ресурсного забезпечення у воєнній сфері,
сфері оборони та військового будівництва
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського*

Korniienko Valerii

*Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Senior Scientific Researcher of the Scientific and research division for
legal issues in the international cooperation of the scientific and research administration for the military
resource provision issues, in the field of defense and military construction of the
Center for Defence and Strategic Studies
National University of Defense is named after Ivan Chernyakhovsky
ORCID: 0000-0003-3202-6013*

Чухрай Ігор Юрійович

*головний науковий співробітник науково-дослідного управління проблем ресурсного забезпечення
у воєнній сфері, сфері оборони та військового будівництва
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського*

Chukhrai Ihor

*Leading Scientific Researcher of the Scientific and research administration for the military resource
provision issues, in the field of defense and military construction of the
Center for Defence and Strategic Studies
National University of Defense is named after Ivan Chernyakhovsky
ORCID: 0000-0001-6532-2957*

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-5-8901

**ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАРУБІЖНОГО
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИЛ ОБОРОНИ В МЕЖАХ
МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНИ**

INSTITUTIONAL AND LEGAL BASIS OF FOREIGN LEGAL REGULATION OF ENSURING DEFENSE FORCES WITHIN THE LIMITS OF INTERNATIONAL AID TO UKRAINE

Анотація. В статті розглянуто особливості формування та здійснення контролю та нагляду при наданні міжнародної допомоги силам оборони для України від США. З'ясовано, що після отримання фінансових, технічних, гуманітарних надходжень в межах міжнародної допомоги, наші зарубіжні партнери запровадили регулювання на місцях для незалежного нагляду за порядком використання міжнародної допомоги Україною. З цією метою створено Міжвідомчу робочу групу, яка складається з офісів трьох генеральних інспекторів з американської сторони: Міністерство оборони США, Державний департамент США, USAID. Крім того, до нагляду за наданою міжнародною допомогою Україні долучені й інші генеральні інспектори наглядових американських урядових установ та 17 розвідувальних організацій.

Описано та схематично зображено практику здійснення контролю за наданою міжнародною допомогою України, моніторинг цільового впровадження міжнародної допомоги Україні (за програмою «MEASURE»). Програма розрахована на трирічний період і передбачає забезпечення присутності в Україні з метою здійснення дистанційного та особистого моніторингу з відвідуванням об'єктів, де це можливо.

Окремо розглянуто в якості дієвого механізму забезпечення прозорості функціонування надання міжнародної допомоги створення Верховною Радою України тимчасової слідчої комісії для контролю використання військової допомоги Україні з аналізом її функціонального призначення.

Підсумовано, що міжнародні партнери завжди готові та закликають громадськість до співпраці, що загалом розвиває надалі основи демократичного суспільства. Здійснення забезпечення сил оборони України в межах міжнародної допомоги та ефективного її використання під контролем зарубіжних партнерів, спільні зусилля Верховної Ради України із залученням української спільноти служать надійною запорукою використання міжнародної допомоги за призначенням.

Ключові слова: правове регулювання, міжнародна допомога, Збройні Сили України, програма MEASURE, фінансовий та правовий механізм.

Summary. The article includes the review of peculiarities of forming and carrying out of monitoring and supervision during the provision of international aid from the United States to the defense forces of Ukraine. It was found that after receiving financial, technical, and humanitarian income within the framework of international aid, our foreign partners introduced local regulations for independent supervision of the procedure for the use of international aid by Ukraine. For this purpose, an Interdepartmental Working Group was created, which consists of the offices of three inspectors general from the American side: the US Department of Defense, the US State Department, and USAID. In addition, other inspectors general of supervisory American government agencies and 17 intelligence organizations are involved in the supervision of international aid provided to Ukraine.

The practice of monitoring the international aid provided to Ukraine, monitoring the intended use of the international aid to Ukraine (according to the «MEASURE» program) is described and schematically depicted. The program is designed for a three-year period and provides for a presence in Ukraine for the purpose of remote and personal monitoring with visits to facilities where possible.

The establishment of a temporary investigative committee by the Verkhovna Rada of Ukraine to monitor the use of the military aid to Ukraine with an analysis of its functional purpose was individually reviewed as an effective mechanism for ensuring the transparency of provision of the international aid.

The article includes the summary that the international partners are always ready and call on the public to cooperate, which in general further develops the foundations of a democratic society. The support of defense forces of Ukraine within the limits of the international aid and its effective use under the control of foreign partners, the joint efforts of the Verkhovna Rada of Ukraine and the engagement of the Ukrainian community serve as a reliable guarantee of the intended use of the international aid.

Key words: legal regulation, international aid, defense forces of Ukraine, MEASURE program, financial and legal mechanisms.

Постановка проблеми. Перебування України в умовах гібридної війни з 2014 року та розпочата повномасштабна агресія Росії у 2022 році стало передумовою для прискореної та інтенсивної співпраці з міжнародними партнерами в рамках отримання міжнародної допомоги для сил оборони. Саме допомога наших партнерів стала запорукою відчайдушного й успішного протистояння нашому ворогу.

Погоджуємось із позицією Тронько О.О. та Бережної К.В. про те, що наша держава переживає глибокі потрясіння, пов'язані із віроломним збройним втручанням російської федерації, корінними змінами в політиці, економіці, соціальній, духовній сферах та постає перед викликами реальних загроз національній безпеці практично в усіх сферах життєдіяльності. Суверенітет держави не

можна уявити без наявності потужних та підпорядкованих виключно національним інтересам Збройних сил, в тому числі, як підсистеми механізму захисту національної безпеки. В той час, коли бойовий потенціал держави все ж не відіграє вирішальну роль у досягненні стратегічних цілей, а поняття фронту та тилу або докорінно змінюються, або повністю розмиті, протидіяти доводиться таким чинникам сучасних асиметричних війн, як принципу створення хаосу, психологічним прийомам розкачування суспільства, відсутності шаблонів тактики, диверсійним та іншим інформаційним операціям [1, с. 662].

Очевидно, що навіть після закінчення воєнного стану, надання міжнародної допомоги матиме своє продовження як для подолання наслідків збройної агресії Росії, так і для відновлення й посилення воєнного потенціалу України. З іншого боку, із наданням такої допомоги, постало питання організації контролю над її постачанням та використанням. Так, очевидно, що один з найбільш активних наших партнерів по наданню такої допомоги (США) намагається відстежити міжнародну допомогу, яку надають Україні — зокрема, за допомогою окремого додатка [2]. Тому, зарубіжними партнерами започатковано правове регулювання через розроблення, створення та започаткування нового організаційно-правового формату контролю, оцінки та звітності здійснення забезпечення сил оборони в межах міжнародної допомоги Україні. Таким чином, інтенсивність та динамічність надання такої допомоги відкрили для наукового пошуку ряд проблемних питань (однозначності розуміння понятійно-категоріального апарату, перегляду та оновлення правового механізму щодо отримання й використання міжнародної допомоги для сил оборони, контролю за використанням міжнародної допомоги, тощо). З огляду на зазначене, окреслена проблематика набуває неабиякої актуальності та потреби у змістовному дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури за темою дослідження свідчить, що питання зарубіжного правового регулювання здійсненої міжнародної допомоги залишається предметом наукових досліджень учених. Проте, здійснені наукові розвідки про зарубіжне правове регулювання висвітлено фрагментарно, зокрема недостатньо дослідженими залишаються питання щодо визначення правових засад зарубіжного правового регулювання здійсненої міжнародної допомоги. Крім того, потребують наукового обґрунтування та розробки нормативно-правового забезпечення на державному рівні. Загалом, дослідження, які пов'язані з різними аспектами функціонування міжнародної допомоги, у своїх працях відображали такі науковці як: Барановська В. М. [3], Беззубко Б. І., Беззубко Ю. І. [4], Білик В. І. [5], Бойко Р. В. [6], Борисов Д. О. [7], Братко І. В.

[8], Голоднова Т. С. [9], Зима В. М. [10], Косарецький Є. І. [6], Лойшин А. А. [6], Омельченко А. В. [11], Павліковський А. М. [5], Тронько О. О. [1], Федянович Д. Л. [5], Ясенко С. А. [6] та інші.

Мета статті полягає у проведенні аналізу сучасного стану системи правового регулювання зарубіжними партнерами використання міжнародної допомоги Україні, а також світових тенденцій щодо шляхів здійснення допомоги для ЗСУ в умовах змін форм, методів і засобів ведення бойових дій та збройної боротьби.

Виклад основного матеріалу. Після отримання фінансових, технічних, гуманітарних надходжень в межах міжнародної допомоги, наші зарубіжні партнери запровадили регулювання на місцях для незалежного нагляду за порядком використання міжнародної допомоги Україною. Так, з цією метою створено Міжвідомчу робочу групу, яка складається з офісів трьох генеральних інспекторів з американської сторони: Міністерство оборони США, Державний департамент США, USAID. Крім того, до нагляду за наданою міжнародною допомогою Україні долучені й інші генеральні інспектори наглядових американських урядових установ та 17 розвідувальних організацій (Рис. 1). Вищезазначені установи направляють своїх представників (профільних фахівців) у міжнародний офіс оперативного регулювання в Україні для виконання наглядово-контролюючих функцій на місцях та надання об'єктивної оцінки стану використання міжнародної допомоги Україною, таких як:

- слідчі — виявляють, координують та супроводжують розслідування фактів шахрайства і корупції, а також координують заходи для виявлення та стримування злочинців, які незаконно використовуватимуть міжнародну допомогу України;
- аналітики — формують об'єктивну складову ризиків зловживання коштами отриманої міжнародної допомоги, організують здійснення дистанційного та особистого з виїздом на місцях моніторингу;
- інспектори — контролюють та підтверджують проходження операційних фінансових операцій в Україні наданої зарубіжними партнерами міжнародної допомоги;
- аудитори — здійснюють перевірку бухгалтерського обліку за формами та класифікаторами міжнародних фінансових програм, оцінка та аудит звітності України за отриману міжнародну допомогу;
- консультанти — надають рекомендації щодо проведення фінансування на місцях та супроводжують здійснення фінансової звітності отриманої міжнародної допомоги;
- логісти — координують регламентні спроможності матеріального та технічного забезпечення військових підрозділів на місцях за належністю та об'єктивної потреби [12].

Агентство США з міжнародного розвитку з вересня 2022 року розпочало п'ятирічний проект підтримки фінансового сектора України. В Україні перебувають Інспектори-аудитори Державного департаменту США, Міністерства оборони США та Агентства з міжнародного розвитку для поліпшення незалежного нагляду за допомогою США та дотримання найвищих стандартів підзвітності та всебічного нагляду за міжнародною допомогою. Разом з інспекторами-аудиторами зі США залучена третя сторона консультанти — Світового банку та міжнародної консалтингової компанії «Deloitte» (одна із чотирьох найбільших у світі аудиторських компаній зі штаб-квартирою в Лондоні), щоб переконатися, що міжнародну допомогу від США Україна використовує за призначенням. Так, за результатами проміжної перевірки Міністерство фінансів США не встановило жодних ознак зловживання коштами США в Україні, але буде продовжувати нагляд, щоб забезпечити належні гарантії для запобігання корупції [12].

Ефективно використовуючи надану Україні міжнародну допомогу у сфері безпеки, американська сторона чітко усвідомлює можливий ризик незаконного перенаправлення, і активно вживає всіх можливих заходів, щоб цього не сталося. У Сенаті США заплановано розширити та зміцнити набір фінансово-правових механізмів нагляду за між-

народною фінансовою допомогою Україні. Зараз США намагаються відстежити всю допомогу, яку надають Україні. З міркувань безпеки існують суворі обмеження на кількість американських посадовців, які можуть перебувати в Україні. Крім того, важко знайти підрядників, готових працювати в районі підвищеного ризику, аби організувати особисті зустрічі з урядовцями, лідерами громадянського суспільства та іншими особами, які отримують складові міжнародної допомоги. У зв'язку з цим США планують створити програму під назвою «Послуги з моніторингу, оцінки та аудиту звітності України» (Monitoring, Evaluation and Audit Services for Ukraine Reporting), або MEASURE (Рис. 2.), для надання допомоги з контролю за міжнародною допомогою. Програма розрахована на трирічний період і передбачає забезпечення присутності в Україні з метою здійснення дистанційного та особистого моніторингу з відвідуванням об'єктів, де це можливо. Контракт на впровадження системи MEASURE з американською компанією планувалося укласти до лютого 2022 року, але в посольстві США в Україні висловили сподівання, що всі аспекти стратегії моніторингу будуть впроваджені у 2023 році [13].

У Державному департаменті підтвердили існування плану впровадження системи (програми) MEASURE, але вона перебуває на стадії закупівлі,

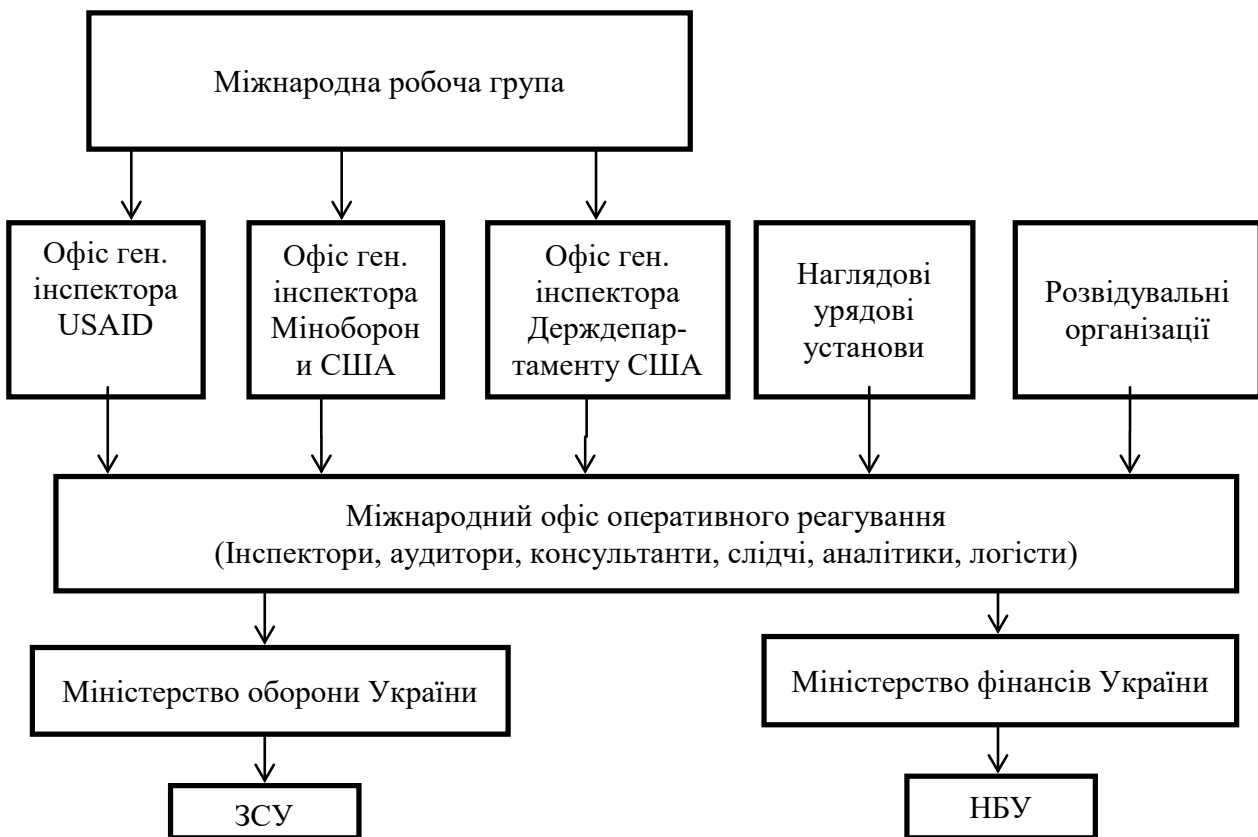

Рис. 1. Практика здійснення контролю за наданою міжнародною допомогою України
Джерело: складено авторами

і очікується, що рішення про надання контракту з відповідною компанією буде ухвалене у 2023 році. Про створення системи (програми) стало відомо в результаті частіших закликів Республіканської партії США, яка в січні 2023 року отримала контроль над Палатою представників Конгресу США, до посилення перевірки фінансів і зброї, що надходять в Україну.

Українське суспільство відчуває велику вдячність до американського народу та Конгресу США за підтримку у боротьбі з російською агресією, за виділені значні кошти на фінансування військової, економічної, гуманітарної допомоги та з розумінням ставиться до необхідності всебічного і об'єктивного контролю за її використанням. Зусилля нашої держави спрямовані лише на використання наданої міжнародної допомоги за належністю.

Невід'ємною складовою у здійсненні всебічного контролю за здійсненням забезпечення сил оборони в межах міжнародної допомоги є підтримка депутатського корпусу України. Спільні зусилля зарубіжних партнерів та Верховної Ради України дають підґрунтя для недопущення використання наданої міжнародної допомоги не за призначенням. Дієвість використання правових механізмів, які започатковує Український парламент, вказує на змістовний підхід української сторони до співпраці. Так, Верховна Рада України підтримала створення тимчасової слідчої комісії (далі — ТСК) для контролю використання військової допомоги Україні. Постанова передбачала створення комісії «з питань моніторингу отримання і використання міжнародної матеріально-технічної допомоги під час воєнного стану» [14]. Завданнями ТСК визначено:

- підготовка та надання парламенту ініціатив щодо створення моделі парламентського контролю над використанням матеріально-технічної допомоги, яку Україна отримує від партнерів «з метою забезпечення прозорості та законності процесу використання наданої міжнародної матеріально-технічної допомоги під час війни»;
- збір та аналіз інформації для проведення парламентських слухань щодо «випадків неналежного чи нецільового транспортування, розподілення чи використання міжнародної матеріально-технічної допомоги».

Створення української моделі парламентського контролю як механізму організаційно-правового регулювання використання матеріально-технічної допомоги зарубіжних партнерів створює необхідні передумови для забезпечення законності процесу її використання. Організація інформаційно-аналітичного збору матеріалів щодо випадків неналежного використання міжнародної допомоги та їх висвітлення на парламентських слуханнях має потенційну рушійну силу в суспільстві та сприяє формуванню позитивної громадської думки міжнародної спільноти. Таким чином, ТСК проводячи моніторинг згуртовує активні версти населення України до співпраці.

Загалом, Велика Британія, США та Польща взяли на себе провідну роль у координації міжнародної воєнної допомоги Україні через Міжнародний координаційний центр донорів, Контактну групу з питань оборони України та Міжнародний фонд для України, Міжнародний координаційний центр. У квітні 2022 року Великобританія разом із країнами-партнерами створила Міжнародний центр координації донорів (IDCC) у Штутгарті,

Рис. 2. Моніторинг цільового впровадження міжнародної допомоги Україні (за програмою «MEASURE»)

Джерело: складено авторами

штаб-квартирі Європейського командування США, з метою забезпечення військової допомоги міжнародної спільноти Україні максимально скоординованою та ефективною. Роль IDCC, до складу якого входять понад 100 військовослужбовців із 30 країн, полягає в тому, щоб оформляти запити України на зброю, координувати відповідь союзників і забезпечувати доставку озброєння та військової техніки в Україну. З кінця квітня 2022 р. координація воєнної допомоги IDCC ведеться за сприянням новоствореної Контактної групи з оборони України під проводом США. Група збиралася майже щомісяця, щоб обговорити нові військові потреби України та, відповідно, як можна їх забезпечити [15, с. 118–119].

Голоднова Т.С., досліджуючи корупційні ризики в питанні залучення міжнародної допомоги у сфері безпеки й оборони України, зазначала, що протягом 2014–2021 рр. Україна від північноамериканських та європейських партнерів отримала допомогу у сфері безпеки й оборони. Основні донори передали українській стороні нелетальне озброєння, також надавалася консультативна допомога щодо реформування Збройних сил України, проводилися навчання окремих підрозділів військових формувань України. Міжнародна допомога у сфері безпеки й оборони для Збройних сил України й інших військових формувань України залучається переважно у вигляді гуманітарної допомоги та міжнародної технічної допомоги. Окрім цього, допомога може залучатися як благодійна допомога на основі двостороннього договору. Однак нормативно-правова база регулює гуманітарну допомогу та міжнародну технічну допомогу у сфері безпеки й оборони для Збройних сил України й інших військових формувань України [9, с. 38–39].

Таким чином, не викликає сумніву важливість при організації функціонування механізму надання міжнародної допомоги, саме врахування всіх аспектів для правового регулювання здійснення забезпечення сил оборони в межах міжнародної допомоги.

Пріоритетним є забезпечення Україною прозорості в процедурах транспортування, розподілення на фронті та використання міжнародної матеріально-технічної допомоги та позбавлення можливих корупційних чи інших негативних чинників.

Висновки. Сьогоднішні історичні зміни, з якими стикнулася Україна, вимагають продовження вибудовування нової системи міжнародних взаємовідносин світового суспільства з Україною для підвищення її значимості у воєнно-технічній сфері, посиленні обороноздатності країни, формуванні національних стратегій розвитку, воєнних доктрин. Крім того, слід згадати і про інститути громадянського суспільства при здійсненні громадського контролю за забезпеченням сил оборони в межах міжнародної допомоги України. Однак, робота їх ускладнена умовами, що існують у прифронтових зонах та обмеженнями, пов'язаними із доступом до реєстрів та іншої інформації. Наші міжнародні партнери завжди готові та закликають громадськість до співпраці у напрямку заохочення спільноти України до інформування про неналежну поведінку, що загалом має практичний характер та розвиває надалі основи демократичного суспільства.

Здійснення забезпечення сил оборони України в межах міжнародної допомоги та ефективного використання зарубіжного правового регулювання і контролю за його використанням, спільні зусилля зарубіжних партнерів та Верховної Ради України із залученням української спільноти слугують надійною запорукою використання наданої міжнародної допомоги за призначенням. Забезпечення нагляду та підзвітності за міжнародною допомогою, які використовуються для задоволення важливих потреб громадян України, є пріоритетом зарубіжних партнерів. Нові тенденції у сфері міжнародної допомоги є поштовхом до наукового осягнення різних аспектів надання та використання міжнародної допомоги під час дії воєнного стану в Україні та у відбудовний період.

Література

1. Тронько О.О., Бережна К.В. Реалізація приватними військовими компаніями спеціальних операцій окремого типу в умовах гібридної війни. Міжнародно-правовий та національно-правовий аспекти. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. С. 662–666.
2. Контроль використання військової допомоги. До Києва приїхали аудитори з США — Нуланд. Радіо Свобода. 26.01.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nuland-audytory-ssha-/32241299.html> (дата звернення: 20.02.2023)
3. Барановська В.М., Дахно І.І. Деякі аспекти ленд-лізу. Економіка та держава. № 12. 2011. С. 10–14.
4. Беззубко Б., Беззубко Ю. Міжнародна технічна допомога для України. Галицький економічний вісник. 2020. № 3(64). С. 210–216.
5. Павліковський А.К., Федянович Д.Л., Білик В.І. Шляхи вирішення проблемних питань співробітництва з іншими державами з питань отримання воєнної допомоги для протидії загрозам гібридного характеру. Вісник Національної академії державного управління. Серія «державне управління». К., 2019. № 4. С. 63–70.

6. Лойшин А. А., Ясенко С. А., Косарецький Є. І., Бойко Р. В. Сутність ключових понять у сфері міжнародної допомоги, наданої для зміцнення обороноздатності України. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2022. № 3(76). С. 46–57.
7. Борисов Д. О. Правові засади регулювання міжнародної технічної допомоги у законодавстві Великої Британії. Часопис Київського університету права. 2010. № 3. С. 283–287.
8. Братко І. В. Правове регулювання міжнародної технічної допомоги: стан, тенденції та перспективи розвитку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 — міжнародне право. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2011. 22 с.
9. Голоднова Т. С. Корупційні ризики в питанні залучення міжнародної допомоги у сфері безпеки й оборони України. Нове українське право. 2021. № 5. С. 37–43.
10. Зима В. М. Міжнародна підтримка України під час російської військової агресії (правові основи регулювання допомоги). Київський часопис права. 2022. № 3. С. 62–67.
11. Омельченко А. В. Адміністративно-правові засади використання міжнародної технічної допомоги в Україні. Правове регулювання економіки. 2017. № 16. С. 63–71.
12. Андрійчук А. Хто і як перевіряє використання Україною допомоги США. Пояснюємо, чому це важливо. Радіо Свобода. 14.02.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/dopomoha-ssha-hroshi-zbroya-audyt/32259912.html> (дата звернення: 20.02.2023)
13. США хочуть до березня 2023-го запустити систему контролю допомоги Україні. Європейська правда. 14.12.2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/12/14/7152496/> (дата звернення: 10.03.2023)
14. Рада створила ТСК для контролю використання озброєння. Радіо Свобода. 19.07.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rada-tdk-kontrol-ozbroiennia/31950170.html> (дата звернення: 20.04.2023)
15. Удосконалення теоретичних основ протидії у гібридній війні: науково-дослідна робота шифр «Кальміус-2». Колектив авторів. К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2022. С. 372 с. інв. 11552.

References

1. Tronko O. O., Berejna K. V. (2022). Realizatsiia pryvatnyimi viiskovymy kompaniiamy spetsialnykh operatsiï okremoho typu v umovakh hibrydnoi viiny. Mizhnarodno-pravovyi ta natsionalno-pravovyi aspekty [Implementation by private military companies of special operations of a separate type in the conditions of hybrid warfare. International legal and national legal aspects]. Yurydychny i naukovy ielektronnyi zhurnal [Legal scientific electronic journal]. 5. 2022. P. 662–666. [in Ukrainian].
2. Kontrol vykorystannia viiskovoi dopomohy. Do Kyieva pryikhaly audytory z SShA. Nuland. [Control of the use of military aid. Auditors from the USA came to Kyiv] (2023). 26 January. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nuland-audytory-ssha-/32241299.html>. [in Ukrainian].
3. Baranovska V. M., Dakhno I. I. (2011) Deiaki aspekty lend-lizu [Some aspects of lend-lease]. Ekonomika ta derzhava [Economy and the state] 12. 2011. P. 10–14. [in Ukrainian].
4. Bezzubko B., Bezzubko Yu. (2020) Mizhnarodna tekhnichna dopomoha dlia Ukrainy [International technical assistance for Ukraine]. Halytskyi ekonomichnyi visnyk [Galician Economic Herald]. 3 (64) 2020. P. 210–216. [in Ukrainian].
5. Pavlikovskiy A. K., Fedianovych D. L., Bilyk V. I. (2019) Shliakhy vyrishennia problemnykh pytan spivrobotnytstva z inshymy derzhavamy z pytan otrymannia voiennoi dopomohy dlia protydii zahrozam hibrydnoho kharakteru [Ways of solving problematic issues of cooperation with other states on receiving military aid to counter threats of a hybrid nature]. Visnyk Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnia. Seriia derzhavne upravlinnia [Bulletin of the National Academy of Public Administration. Public administration series]. K., 4. 2019. P. 63–70. [in Ukrainian].
6. Loishyn A. A., Yassenko S. A., Kosaretskyi Ye. I., Boiko R. V. (2022) Sutnist kliuchovykh poniat u sferi mizhnarodnoi dopomohy, nadanoi dlia zmitsnennia oboronozdatnosti Ukrainy [The essence of key concepts in the field of international assistance provided to strengthen Ukraine's defense capabilities] Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnogo universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho. [Collection of scientific works of the Center for Military and Strategic Studies of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky]. 3(76). 2022. P. 46–57. [in Ukrainian].
7. Borysov D. O. (2010) Pravovi zasady rehuliuвання mizhnarodnoi tekhnichnoi dopomohy u zakonodavstvi Velykoi Brytanii [Legal principles of regulation of international technical assistance in the legislation of Great Britain]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava [Journal of the Kyiv University of Law] 3. 2010. P. 283–287. [in Ukrainian].
8. Bratko I. V. (2011) Pravove rehuliuвання mizhnarodnoi tekhnichnoi dopomohy: stan, tendentsii ta perspektyvy rozvytku [Legal regulation of international technical assistance: status, trends and development prospects]. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovo stupenia kandydata yurydychnykh nauk za spetsialnistiu 12.00.11 mizhnarodne pravo. K. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. [Dissertation abstract for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.11 international law]. K. [Kyiv National University named after Taras Shevchenko] 2011. 22 p. [in Ukrainian].

9. Holodnova T.S. (2021) Koruptsiini ryzyky v pytanni zaluchennia mizhnarodnoi dopomohy u sferi bezpeky y oborony Ukrainy. [Corruption risks in at tracting international aid in the sphere of security and defense of Ukraine]. Nove ukrainske pravo. [New Ukrainian law]. 5. P. 37–43. [in Ukrainian].

10. Zyma V.M. (2022) Mizhnarodna pidtrymka Ukrainy pid chas rosiiskoi viiskovoi ahresii (pravovi osnovy rehuliuвання dopomohy) [International support to Ukraine during the Russian military aggression (legal basis of aid regulation)]. Kyivskyi chasopys prava [Kyiv Journal of Law]. 3. 2022. P. 62–67. [in Ukrainian].

11. Omelchenko A. V. (2017) Administratyvno-pravovi zasady vykorystannia mizhnarodnoi tekhnichnoi dopomohy v Ukraini. [Administrative and legal principles of the use of international technical assistance in Ukraine]. Pravove rehuliuвання ekonomiky [Legal regulation of the economy]. 16. 2017. P. 63–71. [in Ukrainian].

12. Andriichuk A. (2023). Khto i yak pereviriaie vykorystannia Ukrainoiu dopomohy SShA. Poiasniuiemo, chomu tse vazhlyvo [Who and how checks Ukraine’s use of US aid. We explain why this is important] 14 February. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/dopomoha-ssha-hroshi-zbroya-audyty/32259912.html> [in Ukrainian].

13. SShA khochut do bereznia 2023-ho zapustyty system kontroliu dopomohy Ukraini [The USA wants to launch a control system for aid to Ukraine by March 2023] (2022). 14 December. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/12/14/7152496/>. [in Ukrainian].

14. Rada stvoryla TSK dlia kontroliu vykorystannia ozbroiennia [The Council created the TSC to control the use of weapons]. (2022). 19 July. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rada-tsk-kontrol-ozbroiennia/31950170.html/>. [in Ukrainian].

15. Udoskonalennia teoretychnykh osnov protydiv u hibrydnykh viini (2022). naukovo-doslidnrobota shyfr (Kalmius-2). Kolektyv avtoriv. [Improving the theoretical foundations of counter measures in hybrid warfare: scientific research work. Kalmius-2 — cipher]. K. NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho [National University of Defense is named after Ivan Chernyakhovsky]. 372 P. inv. 11552. [in Ukrainian].

УДК 35.072.22(477)

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Коропатнік Ігор Михайлович

*доктор юридичних наук, професор,
начальник кафедри правового забезпечення
Військового факультету фінансів і права
Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Koropatnik Ihor

*Doctor of Science in Law, Professor,
Head of the Department of Department of Legal Support of the
Military Faculty of Finance and Law
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID: 0000-0002-0493-0710*

Карелін Владислав Володимирович

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
Військового факультету фінансів і права
Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Karelin Vladyslav

*Doctor of Science in Law, Docent,
Associate Professor of the Department of Department of Legal Support of
the Military Faculty of Finance and Law
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID: 0000-0002-6271-2447*

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-5-8891

ДО ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ У МІНІСТЕРСТВІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

ON THE QUESTION OF ANTI-CORRUPTION IN THE DEFENSE PROCUREMENT SYSTEM OF THE MINISTRY OF DEFENSE OF UKRAINE

Анотація. Вступ. Корупція в системі оборонних закупівель Міністерства оборони України є серйозною проблемою, яка шкодить національній безпеці та економіці країни. Ця проблема є доволі поширеною в українському суспільстві і стосується багатьох галузей, а особливо актуальною вона є в сфері оборони та безпеки. Одним з головних факторів корупції в системі оборонних закупівель Міністерства оборони України є відсутність ефективного контролю за процесом закупівель. Недостатня прозорість та відкритість процедур закупівлі, а також низький рівень відповідальності та каральної санкції для порушників правил тендерів сприяють розповсюдженню корупції. Крім того, існує інше можливе джерело корупції в системі оборонних закупівель Міністерства оборони України – це можливість втручання з боку замовників, їхніх представників та підрядних організацій у процес закупівлі.

Метою статті є визначення сутності та складових протидії корупції в системі оборонних закупівель міністерства оборони України.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання питання оборонних закупівель в Україні; 2) праці вітчизняних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у сфері протидії корупції у сфері оборонних закупівель в Україні.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для характеристики процесу оборонних закупівель, їх вигів, особливостей безпосередньо процедур оборонних закупівель, а також корупційних ризиків при здійсненні процедур оборонних закупівель); аналізу та синтезу (виділення окремих сторін, властивостей оборонних закупівель та вивчення їх цілісності,); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Результати. У науковій статті з'ясовано, що корупція в системі оборонних закупівель Міністерства оборони України є серйозною проблемою, яка вимагає комплексних заходів для її боротьби. Необхідно забезпечення ефективного контролю, прозорості та відкритості процедур закупівлі, належного рівня відповідальності та каральної санкції для порушників правил тендерів, а також залучення громадськості до моніторингу та виявлення порушень.

Є надія, що все таки буде ухвалена ініціатива народних депутатів, стосовно законопроекту № 8381 щодо запровадження прозорості в оборонних закупівлях, який покликаний на період воєнного стану зобов'язати Міноборони та інших замовників закупівель для війська не пізніше ніж через 10 робочих днів з дня укладення договору оприлюднити звіт про договір, який має містити наступну інформацію: назву предмета закупівлі (із зазначенням одиниці виміру щодо товарів); ціну за одиницю товару, ціну робіт, послуг; для послуг з організації харчування військових частин годатково зазначити окремі найменування харчових товарів із цінами за одиницю товару, одиницями виміру та вартість окремих послуг.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на порядку здійснення процедур оборонних закупівель, а також оновлення відповідної методики їх здійснення. Це надасть змогу покращити методику та організацію здійснення процедур оборонних закупівель.

Ключові слова: публічні закупівлі, оборонні закупівлі, корупція, Міністерство оборони України, процедури закупівлі.

Summary. Introduction. Corruption in the defense procurement system of the Ministry of Defense of Ukraine is a serious problem that harms national security and the country's economy. This problem is quite widespread in Ukrainian society and affects many industries, and it is especially relevant in the field of defense and security. One of the main factors of corruption in the defense procurement system of the Ministry of Defense of Ukraine is the lack of effective control over the procurement process. Insufficient transparency and openness of procurement procedures, as well as a low level of responsibility and punitive sanctions for violators of tender rules contribute to the spread of corruption. In addition, there is another possible source of corruption in the defense procurement system of the Ministry of Defense of Ukraine – the possibility of interference by customers, their representatives and contracting organizations in the procurement process.

The purpose of the article is to determine the essence and components of anti-corruption in the defense procurement system of the Ministry of Defense of Ukraine.

Materials and methods. The research materials are: 1) regulatory and legal support for the regulation of defense procurement in Ukraine; 2) works of domestic authors conducting scientific and practical research in the field of anti-corruption in the field of defense procurement in Ukraine.

Results. The scientific article found that corruption in the defense procurement system of the Ministry of Defense of Ukraine is a serious problem that requires complex measures to combat it. It is necessary to ensure effective control, transparency and openness of procurement procedures, an appropriate level of responsibility and punitive sanctions for violators of tender rules, as well as public involvement in monitoring and detection of violations.

There is hope that the initiative of the People's Deputies will still be approved, regarding draft law № . 8381 on the introduction of transparency in defense procurement, which is designed to oblige the Ministry of Defense and other customers of procurement for the military to publish a report no later than 10 working days after the conclusion of the contract during the period of martial law. about the contract, which must contain the following information: the name of the subject of purchase (with an indication of the unit of measurement for the goods); price per unit of goods, price of works, services; for catering services of military units, additionally indicate separate names of food products with prices per product unit, units of measurement and the cost of individual services.

Discussion. In further scientific research, it is proposed to focus attention on the order of implementation of defense procurement procedures, as well as updating the relevant methodology for their implementation. This will make it possible to improve the methodology and organization of defense procurement procedures.

Key words: public procurement, defense procurement, corruption, Ministry of Defense of Ukraine, procurement procedures.

Постановка проблеми. Корупція в системі оборонних закупівель Міністерства оборони України є серйозною проблемою, яка шкодить національній безпеці та економіці країни. Ця проблема є доволі поширеною в українському суспільстві і стосується багатьох галузей, а особливо актуальною вона є в сфері оборони та безпеки. Одним з головних факторів корупції в системі

оборонних закупівель Міністерства оборони України є відсутність ефективного контролю за процесом закупівель. Недостатня прозорість та відкритість процедур закупівлі, а також низький рівень відповідальності та каральної санкції для порушників правил тендерів сприяють розповсюдженню корупції. Крім того, існує інше можливе джерело корупції в системі оборонних закупівель

Міністерства оборони України — це можливість втручання з боку замовників, їхніх представників та підрядних організацій у процес закупівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади запобігання корупції у сфері публічних закупівель одним з різновидів, яких є оборонні закупівлі розглядали у своїх працях такі видатні вчені, як А. Бухтіарова [1], О. Голота [2], В. Єманов [3], А. Кривенко [4], О. Мельникова [5], Ю. Оврамець [6], М. Письменна [7], Г. Совостянова [8], Н. Ткаченко [9], Н. Хатнюк [10].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення сутності та складових протидії корупції в системі оборонних закупівель міністерства оборони України.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання питання оборонних закупівель в Україні; 2) праці вітчизняних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у сфері протидії корупції у сфері оборонних закупівель в Україні.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для характеристики процесу оборонних закупівель, їх видів, особливостей безпосередньо процедур оборонних закупівель, а також корупційних ризиків при здійсненні процедур оборонних закупівель); аналізу та синтезу (виділення окремих сторін, властивостей оборонних закупівель та вивчення їх цілісності.); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Виклад основного матеріалу. Як зазначає у своїй праці В. В. Єманов, на перший план висуваються проблеми реформування системи забезпечення державної безпеки, швидкого реагування на виникнення кризових ситуацій в українському суспільстві. Діяльність сил безпеки з виконання поставлених державою завдань, передбачає використання низки різноманітних ресурсів, кількість яких може різнитись в залежності від рівня загрози та ступеня її розповсюженості. Відповідно, доволі важливим постає питання своєчасного забезпечення ресурсами сил безпеки. Особливо це є важливим у розрізі наявності кризових ситуацій, котрі вимагають негайної реакції, та різноманітності сил безпеки, котрі можуть бути залучені до вирішення проблемних питань [3, с. 42].

Розглядаючи проблематику запобігання корупції у сфері оборонних закупівель слід зазначити, що вони є різновидом публічних закупівель, тому слід на нашу думку слід розпочати з визначення.

Публічні закупівлі — це процедури, за якими державні органи та установи, а також підприємства, що фінансуються з державного бюджету, купують товари, послуги або роботи від зовнішніх постачальників. Публічні закупівлі є важливим інструментом для забезпечення потреб держави та

розвитку економіки країни. Міністерство оборони України також проводить публічні закупівлі для забезпечення потреб Збройних Сил України та інших військових формувань [11].

Оборонні закупівлі — це здійснення державним замовником закупівель товарів, робіт і послуг, призначених для виконання державних програм у сферах національної безпеки і оборони, а також інших товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб безпеки і оборони [12].

Процес проведення оборонних закупівель в Міністерстві оборони України здійснюється згідно Закону України «Про оборонні закупівлі» від 17.07.2020 № 808-IX [12] з урахуванням вимог законів України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» від 20.02.2003 № 549-IV [13], «Про санкції» від 14.08.2014 № 1644-VII [14], Постанови Кабінету Міністрів України «Питання оборонних закупівель» від 03.03.2021 № 363 [15], Постанови Кабінету Міністрів України про Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану від 11.11.2022 № 1275 [16] та від інших відповідних нормативно-правових актів.

Цілком погоджуємося з думкою Хатнюк Н. С. та Грибачова Є. В., що новий Закон України «Про оборонні закупівлі» покликаний для врегулювання тих чи інших правовідносин перш за все повинен мати відповідний рівень кодифікації, стосовно законів котрі мають схожу сферу дії. Новоприйнятий закон в системі права повинен вирішувати а не створювати додаткові проблеми (прогалини), котрі можуть використовуватися так званими «сірими схемами». НПА в сфері оборонних закупівель є надзвичайно важливими, вони підтримують та встановлюють порядок закупівлі зброї та інших стратегічно-важливих компонентів для підтримання обороноздатності. Тому Закон котрий покликаний регулювати відносини в цій сфері повинен бути бездоганно та всебічно продуманим (зробити все щоб закон працював на всі 100%, і кожна його норма доповнювала одна одну), відповідати моделі найрозвинутіших країн світу (брати приклад у тих держав котрі мають великий досвід у цій сфері) та кодифікований (створення «досконалої нормативно-правової паутини» в якій норми одного закону (кодексу) не будуть суперечити іншим) [10, с. 218].

Придбання державними замовниками товарів, робіт і послуг може здійснюватися шляхом застосування однієї з таких закупівель:

- 1) закрыта закупівля:
 - переговори;
 - поетапні переговори;
- 2) торги з обмеженою участю;
- 3) спрощені торги із застосуванням електронної системи закупівель [12].

Для забезпечення відкритості та прозорості проведення оборонних закупівель, Міністерство оборони України дотримується встановлених законодавством процедур та правил [12].

Оборонні закупівлі в Міністерстві оборони України мають свої особливості, оскільки товари та послуги, що закупаються, мають стратегічне значення для національної безпеки України. У зв'язку з цим, Міністерство оборони України встановлює додаткові вимоги до постачальників, зокрема щодо їх кваліфікації та здатності забезпечити високу якість товарів та послуг. Проведення оборонних закупівель в Міністерстві оборони України є важливим інструментом для забезпечення національної безпеки країни та розвитку оборонної промисловості. Водночас, це також допомагає залучати інвестиції та стимулювати розвиток інноваційних технологій в Україні.

Оборонні закупівлі можуть бути проведені за різними видами процедур. Прозорість та відкритість процедур оборонних закупівель дозволяє забезпечити доступність для всіх учасників, що сприяє вибору найкращих пропозицій та отриманню якісних товарів, послуг чи робіт. Україна має встановлені законодавчі процедури здійснення оборонних закупівель, які мають на меті забезпечити відкритість, прозорість та ефективність закупівельного процесу.

Закупівля товарів, робіт і послуг оборонного призначення за імпортом для забезпечення потреб державного замовника може здійснюватися шляхом:

- 1) закупівлі державним замовником (або уповноваженим ним суб'єктом господарювання) через міжнародні спеціалізовані організації, їх представництва, що здійснюють закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення;
- 2) укладення державного контракту (договору) або договору про закупівлю відповідно до видів закупівель;
- 3) укладення державним замовником державного контракту (договору) з іноземним або вітчизняним суб'єктом господарювання, якому в установленому законодавством порядку надані повноваження на право здійснення імпорту товарів, робіт і послуг оборонного призначення, у тому числі товарів, робіт і послуг оборонного призначення, які містять відомості, що становлять державну таємницю [12].

До початку проведення закупівель через міжнародні спеціалізовані організації, їх представництва державний замовник зобов'язаний надіслати учасникам відбору, зареєстрованим у Реєстрі, цінові запити щодо вартості предмета закупівлі [12].

Закупівлі через міжнародні спеціалізовані організації, їх представництва, здійснюються у випадках, коли учасники відбору, які є вітчизняними суб'єктами господарювання, не мають можливості

здійснити постачання товару, та/або виконати роботи, та/або надати послуги оборонного призначення [12].

Закупівлі за імпортом або через міжнародні спеціалізовані організації, їх представництва, можуть здійснюватися також у випадках, коли цінова пропозиція іноземного суб'єкта господарювання (іншої іноземної юридичної особи) або об'єднання юридичних осіб, міжнародних спеціалізованих організацій, їх представництв, є нижчою не менше ніж на 10 відсотків від цінових пропозицій вітчизняних суб'єктів господарювання.

У разі закупівлі за імпортом та за наявності аналогу вітчизняного виробництва, що прийнято на озброєння та відповідає вимогам державного замовника, проводяться випробування запропонованого зразка у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [12].

Оборонні закупівлі як і публічні дуже вразливі корупційно, адже у них значна частка публічних витрат та все активніше публічні ресурси залучають у приватний сектор чи до неприбуткових організацій [17, с. 9].

Найпоширенішими корупційними ризиками в публічних а отже оборонних закупівлях за результатами дослідження НАКО є: 1) відсутність централізованої автоматизованої бази даних з інформацією про виробників озброєння та військової техніки; 2) брак сучасних засобів обробки інформації на етапі планування державного оборонного замовлення (далі — ДОЗ), доступу до інформації про потреби сектору оборони; 3) складність кваліфікації як виконавця ДОЗ; 4) неузгодженість законодавства в частині затвердження ДОЗ; 5) надмірна засекреченість ДОЗ; 6) відсутність конкурентних процедур у таємних закупівлях; 7) обмеження максимального прибутку постачальників; 8) відсутність конкурентних процедур при закупівлі за імпортом; 9) обмеження можливостей Управління військових представництв МО України щодо перевірки інформації під час реалізації оборонних закупівель; 10) зміна вартості продукції (послуг) під час виконання контракту; 11) розмитість відповідальності у сфері контролю за виконанням ДОЗ; 12) відсутність сучасних автоматизованих систем обробки інформації на етапі звітування про виконання ДОЗ [18].

Проте і досі важко виявити випадки корупції у сфері оборонних закупівель, отже, потрібно визначити чіткі правила та процедури протягом усього процесу [17, с. 5].

Для боротьби з корупцією в системі оборонних закупівель Міністерства оборони України, необхідно впроваджувати ефективні заходи контролю та моніторингу, які гарантують прозорість та відкритість процедур закупівлі, а також забезпечують належний рівень відповідальності та каральної санкції для порушників правил тендерів.

Такі заходи можуть включати в себе:

1. Покращення законодавства та стандартів процедур закупівлі, що забезпечують відкритість та прозорість процесу.

2. Впровадження електронних систем закупівель, що дозволяють забезпечити максимальну прозорість та ефективність процесу закупівлі.

3. Забезпечення відкритого та конкурентного середовища для участі в тендерах.

4. Запровадження механізмів перевірки та контролю якості товарів та послуг, що закуповуються.

5. Забезпечення належного рівня відповідальності та каральної санкції для порушників правил тендерів.

6. Проведення незалежних аудитів та оцінок ефективності системи державних закупівель Міністерства оборони України.

7. Запровадження системи етичних кодексів та підвищення свідомості співробітників та підрядних організацій щодо проблем корупції та її наслідків.

8. Крім того, для ефективної боротьби з корупцією в системі державних закупівель Міністерства оборони України, необхідно залучення громадськості та громадських організацій до моніторингу процесу закупівлі та виявлення порушень [19].

Аналіз досвіду закупівель для сил безпеки, говорить про недостатню ефективність існуючої системи. Механізми закупівель, що використовуються для вирішення широкого спектру поставлених задач, не достатньо оперативні. Під час виникнення кризових ситуацій сили безпеки мають потреби у матеріально-технічному забезпеченні. Ефективність дій сил безпеки буде залежати від оперативності поставок, особливо від поставок техніки

та озброєння. Це диктує умови для необхідності впровадження об'єднаної системи управління логістичним забезпеченням усіх сил безпеки, що задіяні у вирішенні кризових ситуацій [3, с. 48].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Корупція в системі оборонних закупівель Міністерства оборони України є серйозною проблемою, яка вимагає комплексних заходів для її боротьби. Необхідно забезпечення ефективного контролю, прозорості та відкритості процедур закупівлі, належного рівня відповідальності та каральної санкції для порушників правил тендерів, а також залучення громадськості до моніторингу та виявлення порушень.

Сподіваємося, що все таки буде ухвалена ініціатива народних депутатів, стосовно законопроекту № 8381 [20] щодо запровадження прозорості в оборонних закупівлях, який покликаний на період воєнного стану зобов'язати Міноборони та інших замовників закупівель для війська не пізніше ніж через 10 робочих днів з дня укладення договору оприлюднити звіт про договір, який має містити наступну інформацію: назву предмета закупівлі (із зазначенням одиниці виміру щодо товарів); ціну за одиницю товару, ціну робіт, послуг; для послуг з організації харчування військових частин додатково зазначити окремі найменування харчових товарів із цінами за одиницю товару, одиницями виміру та вартість окремих послуг.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на порядку здійснення процедур оборонних закупівель, а також оновлення відповідної методики їх здійснення. Це надасть змогу покращити методику та організацію здійснення процедур оборонних закупівель.

Література

1. Бухтіарова А., Войтович А., Мордовець Є. Науково-методичні підходи до трактування поняття «корупція» у системі публічних фінансів. Економіка. Фінанси. Право. 2018. № 5. С. 10–14.
2. Голота О. Державні закупівлі як один з найбільш корупційно вразливих напрямів діяльності міністерства оборони. Social development & Security. 2018. Vol. 4. Iss. 2. С. 14–27.
3. Єманов В.В. Механізми формування раціональних оборонних закупівель при реагуванні сил безпеки на кризові ситуації. Наукові інновації та передові технології (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2023. № 3(17). С. 40–49.
4. Кривенко А.Л. Шляхи протидії корупції у сфері державних закупівель. Інформація і право. 2020. № 3(34). С. 104–109.
5. Мельникова О.С. Особливості публічних закупівель державного регулювання економіки. Теорія та практика державного управління. 2016. № 1(52). С. 129–135.
6. Оврамець Ю.О. Поняття та сутність «публічних закупівель» в адміністративному праві України. Право. Людина. Довкілля. 2017. № 264. С. 185–194.
7. Письменна М.С. Методологія та організація аналізу і контролю закупівель за державні кошти: автореферат ... д-ра екон. наук, спец.: 08.00.09 — бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). Одеса: Одеський нац. екон. ун-т, 2018. 40 с.
8. Севостьянова Г.С. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення публічних закупівель в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Випуск 10. Частина 2. С. 91–96.

9. Ткаченко Н.Б. Управління системою державних закупівель в Україні. Вісник КНТЕУ. 2015. № 4(102). С. 5–12.
10. Хатнюк Н.С., Грибачов Є.В. Правове регулювання та особливості договорів про оборонні закупівлі. The XIII International scientific-practical conference «Social function of science, teaching and learning». Bordeaux, France. December 14–17, 2020. P. 214–218.
11. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 24.04.2023)
12. Про оборонні закупівлі: Закон України від 17.07.2020 № 808-IX. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> (дата звернення: 24.04.2023)
13. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20.02.2003 № 549-IV. База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text> (дата звернення: 24.04.2023)
14. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 01.05.2023)
15. Питання оборонних закупівель: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 363. База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/363-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.05.2023)
16. Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2022 № 1275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.05.2023)
17. Публічна етика. Перетворення місцевих та регіональних публічних закупівель на прозорий процес. Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи. 2019. 54 с.
18. НАЗК визначило 25 типових корупційних ризиків у публічних закупівлях. 2021. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novynu/nazk-vyznachylo-25-typovyh-koruptsiynyh-ryzykiv-u-publichnyh-zakupivlyah/> (дата звернення: 02.05.2023)
19. Роз'яснення щодо особливостей здійснення публічних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану від МЕРТУ. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/roz-yasnennya-shchodo-osoblivostey-zdiysnennya-publichnyh-zakupivel-na-period-dii-pravovogo-rezhimu-voennogo-stanu-vid-mertu> (дата звернення: 02.05.2023)
20. Про внесення змін до Закону України Про оборонні закупівлі» щодо запровадження прозорості в оборонних закупівлях (крім відомостей про закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення, що становлять державну таємницю) із забезпеченням захищеності державних замовників від воєнних загроз на період дії правового режиму воєнного стану в Україні: Проект Закону України № 8381. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-zakonu-ukraini-pro-oboronni-zakupivli-shchodo-zaprovadzhennya-prozorosti-v-oboronnikh-zakupivlyakh-krim-vidomostey-pro-zakupivli-tovariv-robot-i> (дата звернення: 02.05.2023)

References

1. Buchtiarova A., Vojtovych A., Mordovecz Ye. (2018). Naukovo-metodychni pidxody do traktuvannya ponyattya korupciya u sys-temi publichnyh finansiv. *Ekonomika. Finansy. Pravo*. № 5. P. 10–14. [in Ukrainian].
2. Golota O. (2018). Derzhavni zakupivli yak odyin z najbilsh korupciynovrazlyvykh napryamiv diyalnosti ministerstva obrony. *Social development & Security*. 2018. Vol. 4. Iss. 2. P. 14–27. [in Ukrainian].
3. Iemanov V.V. (2023). Mekhanizmy formuvannya ratsionalnykh oboronnykh zakupivel pry reahuvanni syl bezpeky na kryzovi sytuatsii. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii (Seriiia «Derzhavne upravlinnia», Seriiia «Pravo», Seriiia «Ekonomika», Seriiia «Psykhologhiia», Seriiia «Pedahohika»)* № 3(17). P. 40–49. [in Ukrainian].
4. Kryvenko A.L. (2020). Shliakhy protydii koruptsii u sferi derzhavnykh zakupivel. *Informatsiia i pravo*. № 3(34). P. 104–109. [in Ukrainian].
5. Melnykova O.S. (2016). Osoblyvosti publichnykh zakupivel derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. № 1 (52). P. 129–135. [in Ukrainian].
6. Ovrामets Yu.O. (2017). Poniattia ta sutnist «publichnykh zakupivel» v administratyvnomu pravi Ukrainy. *Pravo. Liudyna. Dovkillia*. № 264. P. 185–194. [in Ukrainian].
7. Pysmenna M.S. (2018). Metodolohiia ta orhanizatsiia analizu i kontroliu zakupivel za derzhavni koshty: avtoreferat ... d-ra ekon. nauk, spets.: 08.00.09 — bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt (za vydamy ekonomichnoi diialnosti) Odesa: Odeskyi nats. ekon. un-t. 40 p.
8. Sevostianova H.S. (2016). Suchasnyi stan normatyvnopravovoho zabezpechennia publichnykh zakupivel v Ukraini. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Vol. 10. Part 2. P. 91–96. [in Ukrainian].
9. Tkachenko N.B. (2015). Upravlinnia systemoiu derzhavnykh zakupivel v Ukraini. *Visnyk KNTEU*. № 4 (102). P. 5–12. [in Ukrainian].
10. Khatniuk N.S., Hrybachov Ye.V. (2020). Pravove rehuliuвання ta osoblyvosti dohovoriv pro oboronni zakupivli. The XIII International scientific-practical conference «Social function of science, teaching and learning», Bordeaux, France. P. 214–218. [in Ukrainian].

11. Pro publichni zakupivli: Zakon Ukrainy vid 25.12.2015 № 922-VIII. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> [in Ukrainian].
12. Pro oboronni zakupivli: Zakon Ukrainy vid 17.07.2020 № 808-IX. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> [in Ukrainian].
13. Pro derzhavnyi kontrol za mizhnarodnymy peredachamy tovariv viiskovoho pryznachennia ta podviinoho vykorystannia: Zakon Ukrainy vid 20.02.2003 № 549-IV. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text> [in Ukrainian].
14. Pro sanktsii: Zakon Ukrainy vid 14.08.2014 № 1644-VII. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> [in Ukrainian].
15. Pytannia oboronnykh zakupivel: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.03.2021 № 363 Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/363-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
16. Deiaki pytannia zdiisnennia oboronnykh zakupivel na period dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.11.2022 № 1275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
17. Publichna etyka. (2019). Peretvorennia mistsevykh ta rehionalnykh publichnykh zakupivel na prozoryi protses. Konhres mistsevykh ta rehionalnykh vlad Rady Yevropy. P. 54. [in Ukrainian].
18. NAZK vyznachylo 25 typovykh koruptsiinykh ryzykiv u publichnykh zakupivliakh. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-vyznachylo-25-typovyh-koruptsiinyh-ryzykiv-u-publichnyh-zakupivlyakh/> [in Ukrainian].
19. Roziasnennia shchodo osoblyvosti zdiisnennia publichnykh zakupivel na period dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu vid MERTU. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/roz-yasnennya-shchodo-osoblivostey-zdiysnennya-publichnyh-zakupivel-na-period-diji-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu-vid-mertu> [in Ukrainian].
20. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy Pro oboronni zakupivli» shchodo zaprovadzhennia prozorosti v oboronnykh zakupivliakh (krim vidomostei pro zakupivli tovariv, robit i posluh oboronnoho pryznachennia, sheho stanovliat derzhavnu taiemnytsiu) iz zabezpechenniam zakhyshchenosti derzhavnykh zamovnykiv vid voiennykh zahroz na period dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu v Ukraini: Proekt Zakonu Ukrainy № 8381. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-zakonu-ukraini-pro-oboronni-zakupivli-shchodo-zaprovadzhennya-prozorosti-v-oboronnykh-zakupivlyakh-krim-vidomostey-pro-zakupivli-tovariv-robit-i> [in Ukrainian].

УДК 343.622

Таволжанська Юлія Сергіївна

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Tavolzhanska Yuliia

*Candidate of Science of Law (PhD),
Assistant Professor of the Department of Criminal Law
Yaroslav Mudryi National Law University*

Мартинівська Юлія Андріївна

*студентка факультету прокуратури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Martynovska Yuliia

*Student of the Faculty of the Prosecutor's Office
Yaroslav Mudryi National Law University*

Стеф'юк Марія Євгеніївна

*студентка факультету прокуратури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Stefiuk Mariia

*Student of the Faculty of the Prosecutor's Office
Yaroslav Mudryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-5-8943

УМИСНЕ ВБИВСТВО МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ ЩОДО ГЕНДЕРНО ВИТРИМАНОГО ПІДХОДУ У КРИМІНАЛІЗАЦІЇ DELIBERATE MURDER OF THE MOTHER OF HER NEWBORN CHILD: QUESTIONING THE GENDER-BASED APPROACH IN CRIMINALIZATION

Анотація. У статті надано оцінку ступеню інтеграції гендерних підходів до криміналізації умисного вбивства своєї новонародженої дитини у стані, обумовленому подією пологів. Підкреслено, що за ст. 117 КК України суб'єктом кримінального правопорушення є мати новонародженої дитини. Зауважено, що з огляду на зростаючу тенденцію до відкритості у визнанні зміни гендеру, інтеграцію гендерних підходів до законодавчих положень, відносно поширеність випадків успішних пологів у трансгендерних чоловіків, подібність їх психофізіологічного стану, обумовленого подіями пологів, відповідному стану цисгендерних жінок, ст. 117 КК України потребує удосконалення у частині характеристики суб'єктного складу. Натепер віднесення трансгендерних чоловіків до поняття «мати» не забезпечує виконання зобов'язань держави по лінії поваги до обраної ідентичності названих осіб.

Проаналізовано окремі рішення ЄСПЛ щодо оцінки вимог Держав до констатації зміни статі. Сформульовано висновок, що позиція Суду щодо невідповідності ст. 8 Європейської Конвенції з прав людини владних вимог доводити незворотність зміни статі є аргументом на користь збереження тенденції із гітонародження трансгендерними чоловіками і, як наслідок, необхідності оновлення підходів до характеристики суб'єктів за ст. 117 КК України.

Зазначено, що наявна перспектива гітонародження трансгендерними жінками, що до того ж загострює проблему законодавчої техніки у характеристиці суб'єкта за ст. 117 КК України.

Окрему увагу приділено питанню відповідальності за умисне вбивство своєї новонародженої дитини цисгендерними чоловіками, що вчинили кримінальне правопорушення у стані сильного душевного хвилювання, обумовленого подіями вагітності та пологів породіллі.

Наголошено на важливості недопущення привілеїв із пом'якшення відповідальності щодо поведінки осіб, які хоча і мають соціальний зв'язок із новонародженою дитиною та особою, що проходить етапи вагітності та пологів, але які

у зв'язку із дітонародженням не зазнають потрясінь рівня особливого психофізіологічного стану (рігний брат, рігна сестра, діг, баба, та ін.).

Ключові слова: кримінальна відповідальність, умисне вбивство, привілейоване умисне вбивство, гендерно-витриманий підхід.

Summary. The article assesses compliance with the requirements of a gender-balanced approach in the criminalization of intentional homicide by the mother of her newborn child. It is emphasized that according to Art. 117 of the Criminal Code of Ukraine, the subject of a criminal offense is the mother of a newborn child. It is noted that in view of the growing interest in choosing one's own gender, the prevalence of cases of successful childbirth in transgender men, the similarity of their condition caused by the events of pregnancy and childbirth to the corresponding condition of cisgender women, Art. 117 of the Criminal Code of Ukraine requires improvement in determining the subject composition. Currently, the classification of transgender men in the category of «mother» does not ensure the fulfillment of obligations along the line of respect for the chosen identity of the named persons.

Separate decisions of the ECtHR regarding the assessment of States' requirements for the formalization of gender change have been analyzed. It was concluded that the position of the Court regarding the inconsistency of Art. 8 of the European Convention on Human Rights, the authorities' requirements to prove the irreversibility of gender change is an argument in favor of maintaining the trend of childbearing by transgender men and, as a result, the need to update approaches to the characterization of subjects under Art. 117 of the Criminal Code of Ukraine.

It is noted that there is already a prospect of childbirth by transgender women, which also exacerbates the problem of legislative technique in the characterization of the subject under Art. 117 of the Criminal Code of Ukraine.

Particular attention is paid to the issue of responsibility for the intentional killing of their newborn child by cisgender men who committed a criminal offense in a state of strong mental excitement caused by the events of pregnancy and childbirth of the mother.

It is emphasized the importance of not allowing privileges to mitigate responsibility for the behavior of persons who, although they have a social connection with a newborn child and a person whose behavior is determined by the event of pregnancy and childbirth, but who in connection with childbirth do not experience shocks of the level of a special state (brother, sister, grandfather, grandmother, etc.).

Key words: criminal responsibility, premeditated murder, gender-balanced approach.

Постановка проблеми. Збройний конфлікт не змінив пріоритетів України до євроінтеграції. Захищаючи демократичні цінності, країна продовжила орієнтуватися на цивілізаційні досягнення та запроваджувати кращі практики. Серед останніх інтеграція гендерних підходів до розроблення нормативно-правових актів [6]. Зауважимо, що ці вимоги є актуальними і для удосконалення чинних законодавчих положень. Зокрема, стрімкий розвиток четвертого покоління прав людини вже давно загострив питання коректності використання законодавчої техніки у низці кримінально-правових норм. До прикладу, на тлі розвитку медицини та уявлень про соматичні права звернуло на себе увагу визначення суб'єктного складу за ст. 117 КК України. Чому дотепер збережено підхід зі вказівкою лише на мати як суб'єкта умисного вбивства своєї новонародженої дитини? Щонайменше, де у цьому питанні місце трансгендерним чоловікам, здатних до дітонародження, але неідентифікуючих себе матерями? Віднаходження відповідей на ці та інші питання, пов'язані із характеристикою суб'єктного складу за ст. 117 КК України, становитиме мету нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінально-правова характеристика діяння, передбаченого ст. 117 КК України, достатньо розроблена наукою кримінального права. Серед тих, хто працює за цим напрямком: О. Гороховська [5], О. Олійник [7], В. Самотієвич [14], І. Семе-

нюк [5], О. Сосніна [16], О. Старко [17], В. Хашев [19], О. Шевченко [20], та інші. Незважаючи на опрацьованість матеріальної складової проблематики умисного вбивства своєї новонародженої дитини у стані, обумовленому пологами, питання, пов'язані із контекстом гендеру у характеристиці суб'єкта цього кримінального правопорушення, залишаються недослідженими.

Виклад основного матеріалу. Україні давно відома традиція пом'якшення відповідальності за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Своїм корінням вона уходить до положень КК УРСР 1927 р. і перевіркою часом доводить свою сталість. Спеціально підкреслимо, що і в КК УРСР 1960 р., і КК України 2001 р. аналізоване діяння криміналізовано через конструювання привілейованого складу. Тож важливим є те, що Україна завжди наполягала на лінії саме пом'якшення відповідальності, на відміну від інших держав, які варіативно вбачали необхідність посилення переслідування або збереження загального підходу у вирішенні питання про відповідальність матері, яка під час або одразу після пологів вчиняла умисне вбивство своєї новонародженої дитини.

За чинним законодавством України про кримінальну відповідальність суб'єктом умисного вбивства своєї новонародженої дитини, у стані обумовленому пологами, є виключно мати. Зміст поняття «мати» визначається за положеннями Сімейного кодексу України. Матір'ю дитини визнається як

жінка, яка визнана такою за фактом народження нею дитини, так і жінка, яка набула цього статусу за результатом проходження відповідних формальних процедур за відсутності біологічного зв'язку із дитиною [15].

Відповідно до ст. 117 КК України пом'якшення відповідальності за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини можливо, якщо воно вчинено під час або одразу після пологів. Обґрунтування традиції пом'якшення пов'язується, насамперед, із суттєвими психофізіологічними змінами, що супроводжують процес пологів і тривають опісля.

У цьому контексті О. Олійник зазначає: «Медициною встановлено, що жінка під час пологів не може розглядатися як така, що повністю усвідомлює свої дії і керує ними, оскільки сам пологовий стан, поєднаний із сильним фізичним і психічним потрясінням, внаслідок продовжуваних і повторюваних болів, виняткового фізичного напруження ставить до організму жінки велику вимогу і приховує в собі значну небезпеку» [7, с. 238].

Вагітність і пологи є чутливими періодами у житті жінки. З точки зору психології можуть розглядатися як кризовий стан. Післяпологовий період для більшості жінок проходить із підвищеною психічною лабільністю, зумовленою соматоендокринними змінами. У породіллі можуть виникати стани легкої депресії, невмотивованої стурбованості за дитину, інших членів родини або надмірна ейфорія із запереченням свого фізичного виснаження та необхідності відпочинку [8, с. 166].

Не можна оминати увагою ситуації психічної обтяженості, що пов'язані із емоційною напруженістю, почуттям занепокоєння, страху тощо, які на тлі психофізичних навантажень під час вагітності та народження мають більш загострений характер. Прикладами психотравмуючих факторів можуть слугувати: вагітність як наслідок зґвалтування; пропуск терміну вагітності для проведення абортів; невизнання батьком своєї дитини, тощо. Саме такі ситуації породжують афективну поведінку, яка значно ускладнює самоконтроль і критичну оцінку у прийнятті рішень.

Фізичне напруження, психічне порушення, астенія, гіпоглікемія, коливання судинного тону та артеріального тиску, тривалий повторюваний біль призводять іноді до порушення ясності свідомості, неправильної поведінки породіллі. Навіть здорова й урівноважена жінка через сильний біль стає збудженою і може бути агресивною. Названі порушення відносять до невротичного рівня психічних розладів, вони короткочасні, зникають із завершенням пологів і надалі не залишають сліду в психіці жінки [1111, с. 120].

Результати опитування жінок, засуджених за дітовбивство, показали, що 80% з них під час вчинення злочину відчували страх, занепокоєння,

20% — не можуть пригадати, що з ними сталося [17, с. 161–163].

Все це пояснює, чому законодавець зафіксував позицію щодо пом'якшення відповідальності матері, яка під час або одразу після пологів, вчиняє умисне вбивство своєї новонародженої дитини. Проте життя не стає на місці. Сьогодні суспільство демонструє зростаючу різноманітність у формуванні сімейних взаємин. З'являються сім'ї за різними моделями статевих, соціальних та культурних ідентичностей. Відповідно бачимо нові реалії вагітностей і дітонародження.

У ЗМІ активно обговорюються випадки успішних пологів у транс-чоловіків. Одним із прикладів є історія Томаса Біті, транс-чоловіка з Орегону, США, який вирішив завагітніти після того, як дізнався, що його партнерка не зможе завагітніти після перенесеної хвороби. Подібною є історія молодого трансгендеру з Фінляндії. Народжений жінкою він пройшов процедуру зміни статі і отримав документ, що засвідчує його чоловічу стать. Моментом він вирішив перервати гормональну терапію задля спроби завагітніти. За його словами, вагітність пройшла успішно [18]. Але надалі виникли складнощі із визнанням його статусу. З огляду на встановлений державою соціальний ідентифікаційний номер чоловіка за формою електронної системи адміністратори лікарні не могли визначити його як породіллю. За події ст. 117 КК України національний правозастосувач так само мав би труднощі із визнання його матір'ю.

Звернемося до практики ЄСПЛ, присвяченій питанням зміни статі та оцінкам вимог держав до констатації транссексуалізму. За обставинами справи «Y. Y. v. Turkey» [13] особа звернулася за захистом своїх прав до ЄСПЛ, коли їй відмовили в наданні дозволу на зміну статі з огляду на збережену нею біологічну здатність до запліднення. За результатом розгляду справи ЄСПЛ дійшов висновку, що порушено право на приватне життя. При цьому наголосив, що питання стерилізації, примусовість якої практикується майже всіма країнами Європи, залишається складною темою. Суд підкреслив, що попередня згода на стерилізацію має важливе значення. Ця вимога впливає з міжнародних конвенцій і загальних принципів поваги до людської гідності та свободи. Щоб згода була дійсною, відповідні особи мають бути поінформовані про стан свого здоров'я, причину стерилізації та можливі альтернативи. Їм також має бути наданий розумний період часу для прийняття остаточного рішення [13].

У низці рішень Суд охарактеризував гендерну ідентичність як «одну з головних ознак самовизначення», пов'язуючи її з «правом на сексуальне самовизначення», яке саме по собі є аспектом права на повагу до приватного життя. При цьому Суд неодноразово відзначав, що відмова у зміні цивільного стану статі на тій підставі, що заявники

не надали доказів незворотної зміни їх гендеру, означає невиконання державою-відповідачем позитивного зобов'язання щодо забезпечення права на повагу до приватного життя [12].

Подібних висновків дійшли національні суди Німеччини, 1 BvR 3295/07 German Constitutional Court (11 January 2011), Швеції, Stockholm Administrative Court of Appeals, Socialstyrelsen v NN, Mel nr 1968–12 (19 December 2012), Італії, Constitutional Court of Italy, 221/2015 (21 October 2015).

За тенденціями більшість транс-чоловіків відмовляються робити операції з видалення своїх репродуктивних органів та зберігають здатність до дітонародження. При цьому вони не ідентифікують себе матерями. Репродуктивний досвід перестає бути винятковою сферою цис-жінок. Як наслідок, заперечується презумпція, за якою цис-чоловіки є «батьками», а цис-жінки — «матерями» [2]. Якщо так, чому за визначенням ст. 117 КК України суб'єктом умисного вбивства новонародженої дитини залишається лише мати (цис-жінка)?

Доведено, що транс-чоловіки так само, як і цис-жінки мають побоювання та можуть стикатися з різними проблемами під час пологів. Переживання щодо браку компетенції та ресурсів пологових кімнат, відсутності адекватної допомоги під час пологів, тощо однаково занепокоює як цис-жінок, так і транс-чоловіків [1]. Загальні побоювання транс-чоловіків посилюються фактом усвідомлення того, що вони належать до меншини, яка систематично піддається дискримінації з боку працівників закладів охорони здоров'я.

Вочевидь, під час пологів і одразу після них транс-чоловіки (так само як і цис-жінки) зазнають фізичного і психічного потрясіння, що може обумовити вбивство ними своєї новонародженої дитини. При цьому віднесення транс-чоловіка до категорії «мати» йде із натяжкою і часто розцінюється як неповага до вибору, який особа зробила в частині свого гендеру. Вже на цьому етапі розуміємо, що характеристика суб'єкта за ст. 117 КК потребує уточнень задля забезпечення гендерно витриманого підходу у застосуванні законодавчої техніки. Нагадаємо, цього вимагає низка нормативних положень [6; 10].

Щодо транс-жінок поки єдиним варіантом завагітніти і народити дитину залишається трансплантація репродуктивних органів від цис-жінки (донора). Медицина надає всі можливості до цього. Зокрема, найближчим часом Наренда Кошик, хірург із Нью-Делі, який спеціалізується на операціях зі зміни статі, планує провести трансплантацію матки транс-жінці [4]. І хоча це перспективи, їх реальність очевидна. Вже зрозуміло, що транс-жінки зможуть народжувати. Тоді у додатковому ключі актуалізується проблема характеристики суб'єкта за ст. 117 КК. І хоча з боку транс-жінки

ймовірніше буде менше заперечень щодо визнання її «матір'ю», ніж з боку транс-чоловіка, не виключаємо, що перші претендуватимуть на відзначення їх особливій ролі у зв'язку з обраним гендером. Запас міцності для вирішення цієї ситуації можна закладати у ст. 117 КК вже сьогодні.

Окремо зупинимось на питанні відповідальності за умисне вбивство своєї новонародженої дитини цисгендерними чоловіками. З фізіологічної точки зору їх організми не зазнають тих змін, які настають за вагітністю та пологами у породіллі. Проте психо-емоційні складові проживання ситуації народження своєї дитини можуть бути подібними до тих, що виникають у породіллі. Наразі все більшої популярності набувають партнерські пологи. Схвальні думки щодо цього переважають, але існують і противники участі чоловіків у пологах. Позиції останніх зводяться до відзначення необґрунтованої необхідності проживання чоловіками відчуття безпорадності та нездатності допомогти породіллі. На тлі спостереження за болем близької людини та не маючи можливостей до дієвої допомоги, психоемоційна складова чоловіка може пригнічуватися аж до особливого стану, в якому виникає негативне ставлення до своєї новонародженої дитини або ж починається входження у депресію.

Прикладом може слугувати випадок, що стався у місті Гарві, США та був описаний у журналі New York Times, коли чоловік спостерігав за народженням його деформованого сина і менше ніж через півгодини схопив дитину та розбив її головою о підлогу пологового залу [3]. За чинним КК подібні ситуації вписуються у формулу кваліфікації за п. 2 ч. 2 ст. 115. Жодного іншого пом'якшення покарання, ніж застосування ст. 66, закон України про кримінальну відповідальність не передбачає. При цьому різниця у переслідуванні від 10 до 15 років позбавлення волі або довічне позбавлення волі (за ч. 2 ст. 115 КК) проти від 1 до 5 років обмеження або позбавлення волі (за ст. 117 КК). Видається, що законодавство України про кримінальну відповідальність містить прогалину для належної правової оцінки подібних ситуацій.

Наголосимо на важливості недопущення привілеїв із пом'якшення відповідальності щодо поведінки осіб, які хоча і мають соціальний зв'язок із новонародженою дитиною та особою, що проходить етапи вагітності та пологів, але які у зв'язку із дітонародженням не зазнають потрясінь рівня особливого психофізіологічного стану (вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, тощо).

Висновки. Законодавчий підхід із пом'якшення відповідальності матері за умисне вбивство своєї новонародженої дитини під час пологів або одразу після них потребує удосконалення із ураху-

ванням гендерно-витриманого підходу у характеристиці суб'єкта. Наразі ані серед законодавчих ініціатив, ані у проекті нового КК України [9] немає пропозицій щодо оновлення характеристики суб'єктного складу за ст. 117 у спосіб, який задовольняв би претензії транс-чоловіків. Крім того, вже наразі наявна перспектива дітонародження

транс-жінками, що до того ж загострює проблему законодавчої техніки за ст. 117 КК України. Актуальним до постановки є питання щодо особливостей відповідальності батька за умисне вбивство своєї новонародженої дитини, вчинене у стані сильного душевного хвилювання, обумовленого подіями вагітності та пологів породіллі.

Література

1. Light A., Wang L.F., Zeymo A., Gomez-Lobo V. Family planning and contraception use in transgender men. *Contraception*. October 2018. Vol. 98, No 4. P. 266–269.
2. Pearce R. et al. Of Trans Fathers and Male Mothers — The Importance of Centering Experience. 8 October 2019. URL: <https://ruthpearce.net/2019/10/08/of-trans-fathers-and-male-mothers-the-importance-of-centering-experience/> (last access: 19.03.2023).
3. Father Held in Killing of Baby. *The New York Times*. 30 July 1983. URL: <https://www.nytimes.com/1983/06/30/us/father-held-in-killing-of-baby.html> (last access: 25.03.2023).
4. Вперше в історії. Жінці-трансгендеру пересадять матку, щоб та могла народити дитину. Фокус: Технології та наука. 11 травня 2022. URL: <https://focus.ua/uk/technologies/515182-vpervye-v-istorii-zhenshchine-transgenderu-peresadyat-matku-chtoby-ta-mogla-rodit-rebenka> (дата звернення: 03.03.2023).
5. Гороховська О.В., Семенюк І.С. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 117 Кримінального кодексу України: кримінально-правова характеристика // *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 3. С. 173–177. URL: http://lsej.org.ua/3_2018/50.pdf (дата звернення: 26.02.2023).
6. Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів: Наказом Міністерства соціальної політики України від 07.02.2020 № 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20> (дата звернення 26.04.2023).
7. Олійник О. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України) // *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 236–239. URL: <http://www.pgr-journal.kiev.ua/archive/2017/3/54.pdf> (дата звернення: 26.02.2023).
8. Основи медичної психології: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. мед. навч. закл. IV рів. акред. та лік.-інтерн. / Ждан В.М. та ін. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2014. 255 [3] с.
9. Проект Кримінального кодексу України від 22 травня 2023 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 23.05.2023).
10. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8.09.2005 № 2866-IV. Дата оновлення: 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення 24.04.2023).
11. Психіатрія і наркологія: підручник / за ред. В.Л. Гавенко та ін. Київ: ВСВ «Медицина», 2015. 512 с.
12. Рішення Європейського суду з прав людини у справах «A.P. v. France», «Garçon v. France», «Nicot v. France». URL: <https://www.ilga-europe.org/case-law/a-p-v-france-garcon-v-france-and-nicot-v-france/> (дата звернення 12.03.2023).
13. Рішення Європейського суду з прав людини від 24.08.2016 року по справі № 14793/08 «Y.Y. v. Turkey». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-153134%22%7D> (дата звернення: 20.02.2023).
14. Самогієвич В. Кримінально-правовий захист права на життя новонародженої дитини в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення // *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 222–227. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dc387463-2916-4b09-881b-ff2d42d1cf0a/content> (дата звернення 24.04.2023).
15. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. Дата оновлення: 26.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#top> (дата звернення 12.03.2023).
16. Сосніна О.В. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини за законодавством держав континентальної Європи // *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 7. С. 200–211. URL: <http://www.journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law/article/view/652/620> (дата звернення 12.04.2023).
17. Старко О.Л. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. 188 с.
18. У Фінляндії чоловік вперше народив дитину. Європейська правда. 2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/04/5/7079983/> (дата звернення: 26.02.2023).
19. Хашев В.Г. Актуальні проблеми кримінальної відповідальності за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Кримінальне право: традиції та новації: матеріали міжнародного круглого столу, присвяченого 90-літтю з дня народження видатного вченого, героя України, академіка В.В. Сташиса, 9–10 липня 2015 р. Пол-

тава, Харків. 2015. С. 291–296. URL: http://pli.nlu.edu.ua/doc/20150709_materials_of_the_international_round_table.pdf#page=291 (дата звернення 24.04.2023).

20. Шевченко О.В. Особливий психофізіологічний стан жінки як обов'язкова ознака суб'єкта злочину, передбаченого ст. 117 КК України // Вісник криминологічної асоціації України. 2014. № 6. С. 98–107. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60c395e3-8f48-49ba-a921-aad45d5b2cec/content> (дата звернення: 26.02.2023).

References

1. Light A., Wang L.F., Zeymo A., Gomez-Lobo V. Family planning and contraception use in transgender men. *Contraception*. October 2018. Vol. 98, No 4. P. 266–269.

2. Pearce R. et al. Of Trans Fathers and Male Mothers — The Importance of Centering Experience. 8 October 2019. URL: <https://ruthpearce.net/2019/10/08/of-trans-fathers-and-male-mothers-the-importance-of-centering-experience/> (last access: 19.03.2023).

3. Father Held in Killing of Baby. *The New York Times*. 30 July 1983. URL: <https://www.nytimes.com/1983/06/30/us/father-held-in-killing-of-baby.html> (last access: 25.03.2023).

4. Vpershe v istorii. Zhintsi-transhenderu peresadiat matku, shchob ta mohla narodyty dytynu. Fokus: Tekhnolohii ta nauka. 11 travnia 2022. URL: <https://focus.ua/uk/technologies/515182-vperve-v-istorii-zhenshchine-transgenderu-peresadyat-matku-chtoby-ta-mogla-rodit-rebenka> (last access: 03.03.2023).

5. Horokhovska O.V., Semeniuk I.S. Ob'iektivna storona zlochyну, peredbachenoho st.117 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: kryminalno-pravova kharakterystyka // Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal. 2018. № 3. S. 173–177. URL: http://lsej.org.ua/3_2018/50.pdf (last access: 26.02.2023).

6. Pro zatverdzhennia Instruksii shchodo intehratsii hendernykh pidkhodiv pid chas rozroblennia normatyvno-pravovykh aktiv: Nakazom Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 07.02.2020 № 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20> (last access 26.04.2023).

7. Oliinyk O. Obiektivni ta subiektivni oznaky umysnoho vbyvstva matiriu svoiei novonarodzhenoї dytyny (st. 117 KK Ukrainy) // Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo. 2017. № 3. S. 236–239. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/3/54.pdf> (last access: 26.02.2023).

8. Osnovy medychnoi psykholohii: navch.-metod. posib. dlia stud. vyshch. med. navch. zakl. IV riv. akred. ta lik.-intern. / Zhdan V.M. ta in. Poltava: TOV «ASMI», 2014. 255 [3] s.

9. Proiekt Kryminalnoho kodeksu Ukrainy vid 22 travnia 2023 r. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (last access: 23.05.2023).

10. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv: Zakon Ukrainy vid 8.09.2005 № 2866-IV. Data onovlennia: 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (last access 24.04.2023).

11. Psykhiatriia i narkolohiia: pidruchnyk / za red. V.L. Havenko ta in. Kyiv: VSV «Medytsyna», 2015. 512 s.

12. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravakh «A.P. v. France», «Garcon v. France», «Nicot v. France». URL: <https://www.ilga-europe.org/case-law/a-p-v-france-garcon-v-france-and-nicot-v-france/> (last access 12.03.2023).

13. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 24.08.2016 roku po spravi № 14793/08 «Y.Y. v. Turkey». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-153134%22%7D> (last access: 20.02.2023).

14. Samotiievych V. Kryminalno-pravovyi zakhyt prava na zhyttia novonarodzhenoї dytyny v Ukraini: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia // Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo. 2019. № 4. S. 222–227. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dc387463-2916-4b09-881b-ff2d42d1cf0a/content> (last access 24.04.2023).

15. Simeinyi kodeks Ukrainy vid 10 sichnia 2002 r. № 2947-III. Data onovlennia: 26.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#top> (last access 12.03.2023).

16. Sosnina O.V. Kryminalna vidpovidalnist za vbyvstvo matiriu svoiei novonarodzhenoї dytyny za zakonodavstvom derzhav kontynentalnoi Yevropy // Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Yurydychni nauky. 2018. Vyp. 7. S. 200–211. URL: <http://www.journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law/article/view/652/620> (last access 12.04.2023).

17. Ctarko O.L. Umysne vbyvstvo matiriu svoiei novonarodzhenoї dytyny (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia): monohrafiia. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2009. 188 s.

18. U Finliandii cholovik vpershe narodyv dytynu. Yevropeiska pravda. 2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/04/5/7079983/> (last access: 26.02.2023).

19. Khashev V.H. Aktualni problemy kryminalnoi vidpovidalnosti za umysne vbyvstvo matir'iu svoiei novonarodzhenoї dytyny. Kryminalne pravo: tradytsii ta novatsii: materialy mizhnarodnoho kruhloho stolu, prysviacheno ho 90-littiu z dnia narodzhennia vydatnoho vchenoho, heroia Ukrainy, akademika V.V. Stashysa, 9–10 lypnia 2015 r. Poltava, Kharkiv. 2015. S. 291–296. URL: http://pli.nlu.edu.ua/doc/20150709_materials_of_the_international_round_table.pdf#page=291 (last access 24.04.2023).

20. Shevchenko O.V. Osoblyvyi psykhofiziologichnyi stan zhinky yak oboviazkova oznaka subiehta zlochyну, peredbachenoho st. 117 KK Ukrainy // Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy. 2014. № 6. S. 98–107. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60c395e3-8f48-49ba-a921-aad45d5b2cec/content> (last access: 26.02.2023).

УДК 340.15

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА,
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Hotsuliak Svitlana

*PhD, Assistant Professor of the
Department of History of State and Law of Ukraine and Foreign Countries
Yaroslav Mudryi National Law University*

Гоцуляк Світлана Леонідівна

*кандидат юридичних наук,
асистентка кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Sviridov Nikita

*Student of the
Yaroslav Mudryi National Law University*

Свіридов Нікіта Юрійович

*студент
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-5-8898

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CONSTITUTION OF PYLYP ORLYK AND THE US DECLARATION OF INDEPENDENCE

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА ТА ДЕКЛАРАЦІЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ США

Summary. This comparative study highlights the peculiarities of the formation of legal acts in times of state crises and changes in the international diplomatic system. This analysis is a thorough one within the framework of understanding the process of formation of political systems in the world and focuses on the issue of identifying the factors that formed the relevant context for the signing of the documents under study. Thus, the established research hypothesis formed the basis of the work and determined the appropriate methodology, namely, the use of comparative, historical, systematic, and other general scientific methods of knowledge. The historical periods outlined in this work, which characterize the Constitution of Pylyp Orlyk and the Declaration of Independence of the United States, have several common factors of identification in accordance with the geopolitical context, namely, manifestations of nationalism, the desire to establish a single regulatory order (formation of integral legal systems), formation of the nation and, accordingly, its struggle for independence. Considering such manifestations of the social order within the framework of modern international relations and domestic policymaking, the Constitution of Pylyp Orlyk and the US Declaration of Independence have common ideological foundations and, therefore, shape modern political rhetoric that seeks peace and freedom in the world. Accordingly, the historical legal acts under consideration have several common fundamental practices that have become new and fundamental for the state system of that time and have formed the basis of the current political life of a sovereign state. In particular, the author examined such aspects as the historical background of the signing, described the forms of government, rights and freedoms of citizens, the role of religion, etc., which allowed to reveal the essence of the selected legal acts and outline the importance of their study for the modern academic community. Thus, the historical context of the adoption of the described legal acts is based on an understanding of the process of formation of the concept of national identity and the historical preconditions that dictated the need for the legal consolidation of independence and territorial integrity. One of the main features of the US Declaration of Independence and the Constitution of Pylyp Orlyk is the introduction of an independent legal system, namely the establishment of three branches of government and the compliance of other branches with the judiciary (i.e., power could not be distributed randomly, only according to the rights and obligations to the state established by law). Accordingly, the described legal acts were in many ways the first in the formation of statehood that resembles the regulatory framework of modern social legal systems.

Key words: Constitution of Pylyp Orlyk, Declaration of Independence of The United States, religion, rights and freedoms.

Анотація. Це порівняльне дослідження висвітлює особливості формування правових актів у періоди державних криз та змін у міжнародній дипломатичній системі. Цей аналіз є ґрунтовним у рамках розуміння процесу становлення політичних систем у світі та зосереджується на питанні виявлення чинників, які формували відповідний контекст для підписання досліджуваних документів. Таким чином, сформульована дослідницька гіпотеза лягла в основу роботи і визначила відповідну методологію, а саме – використання порівняльного, історичного, системного та інших загальнонаукових методів пізнання. Окреслені в роботі історичні періоди, які характеризують Конституцію Пилипа Орлика та Декларацію незалежності США, мають декілька спільних факторів ідентифікації відповідно до геополітичного контексту, а саме: прояви націоналізму, прагнення до встановлення єдиного нормативного порядку (формування цілісних правових систем), формування нації та, відповідно, її боротьба за незалежність. Розглядаючи такі прояви суспільного устрою в рамках сучасних міжнародних відносин та внутрішньої політики, Конституція Пилипа Орлика та Декларація незалежності США мають спільні ідеологічні засади і, відповідно, формують сучасну політичну риторику, яка прагне миру та свободи у світі. Відповідно, розглянуті історичні правові акти мають кілька спільних засадничих практик, які стали новими та фундаментальними для тогочасного державного устрою і лягли в основу сучасного політичного життя суверенної держави. Зокрема, автор розглянув такі аспекти, як історичні передумови підписання, охарактеризував форми правління, права і свободи громадян, роль релігії тощо, що дозволило розкрити сутність обраних нормативно-правових актів та окреслити важливість їх вивчення для сучасної наукової спільноти. Так, історичний контекст прийняття описаних правових актів базується на розумінні процесу формування концепції національної ідентичності та історичних передумов, які диктували необхідність правового закріплення незалежності та територіальної цілісності. Однією з головних особливостей Декларації незалежності США та Конституції Пилипа Орлика є запровадження самостійної правової системи, а саме створення трьох гілок влади та підпорядкування інших гілок судовій владі (тобто влада не могла розподілятися довільно, а лише відповідно до прав та обов'язків перед державою, встановлених законом). Відповідно, описані правові акти були багато в чому першими у формуванні державності, що нагадує нормативну базу сучасних соціальних правових систем.

Ключові слова: Конституція Пилипа Орлика, Декларація незалежності США, релігія, права і свободи.

Statement of the problem. The issues of researching the Constitution of Pylyp Orlyk and the Declaration of Independence of the United States are important topics for shaping the history of law and political systems. These legal acts have a fundamental importance for the development of democracy and human rights in the world, which corresponds to the international political and social challenges of our time. Thus, the analysis of legal acts that were created in a difficult political situation and instability is important as part of the path to self-identification and national unity of the Ukrainian people. At the same time, the scientific substantiation of the study is based on the consideration of the evolutionary development of the formation of normative documents for the establishment of sovereignty and the formation of statehood based on the rights and obligations of citizens.

Formulation purposes of article. The study of the Constitution of Pylyp Orlyk and the Declaration of Independence of the United States, and the identification of common and distinctive aspects of the documents in the process of analysis.

The tasks of the work, in accordance with the outlined issues, are to study and compare the texts of the presented legal acts and to consider them according to the following factors:

- historical context of adoption;
- the form of the state system
- reflection (consolidation) of human rights and freedoms
- comparison of the possibilities of amending the documents;

- the role of religion
- distribution of powers and structure of governance;
- description of the land that was secured as state land.

The methodological basis of the scientific work is a number of general scientific research methods that maximized the effectiveness of the research work. The comparative method was taken as the basis for the analysis of regulatory and legal historical documents, and, together with the historical method of research, allowed comparing objects without deforming their meaning and excluding destructive influence on the interpretation of documents. Other approaches used were induction, deduction, the systematic method of cognition, analysis, and synthesis.

Analysis of recent researches and publications. The topic of the research paper has been widely studied, in particular because of the historical context of the signing of the Constitution of Pylyp Orlyk and the Declaration of Independence, as well as the interest of the academic community in strengthening the national unity of peoples. Although this comparative study is based on an independent analysis of the above-mentioned legal acts, the works of a number of contemporary Ukrainian and foreign researchers were used to test the hypotheses. For example, Maier P. [13] describes the solid basis of the political and social circumstances that led to the writing of the Declaration of Independence of the United States, including the dissatisfaction of American colonists with British rule and the growing independence movement. It is also important to consider the contribution of Thomas Jefferson, who

is considered the main author of the Declaration, to the formation of the state concept of independence of the United States. Mukha H. Y. [5], in the process of analyzing the current trends in the legal system of Ukraine and the United States, emphasizes the common features that can be identified with the existing regulatory framework, namely, the relevant current Constitutions and other historical legal acts, in particular the Declaration of Independence of the United States and the Constitution of Pylyp Orlyk, which have common trends towards the rule of law. Volivetska M. V. [4] in her work highlights the importance of the formation of the US Declaration of Independence as the basis for the desire for national unity and freedom, liberation from domination, which provides a normative basis for comparing the document with the Constitution of Pylyp Orlyk. Vovk O. B. [3], highlighting the path of the Constitution of Pylyp Orlyk and its current state, speaks of the dichotomy of its interpretation due to a number of historical factors, one of which is the distortion of the retrospective of the formation of the Ukrainian nation by Russia. In turn, Rosavytskyi O. O. [8], considering the interpretation of the Constitution of Pylyp Orlyk, focuses on the formation of the document as the basis of Ukrainian statehood and its political significance in modern international diplomatic practice. This can be considered a key to the formation of the relevance of the consideration of this document and the dissemination of its deep-rooted meanings in Ukraine and abroad. It is also worth highlighting the works of Khotin R. [10] and Kuropas M. B. [12], which describe important events for establishing historical facts, namely, the path of Pylyp Orlyk as Hetman, his historical portrait and understanding of the Constitution as part of the formation of the Ukrainian nation.

The main material. In 1710, after the death of Ivan Mazepa, his associate and general clerk, Pylyp Orlyk, was elected hetman. This event marked a new milestone in the history of Ukraine and the legal consolidation of the de facto sovereignty of the state in the international arena. The historical events that deformed the territorial integrity of the state, as well as the Hetman's personal beliefs and attitude, in particular, towards the then Russian Empire, were the retrospective context for the formation and development of the document that would later be called the "Constitution of Pylyp Orlyk" or the "Bendery Constitution".

Pylyp Orlyk was an educated man with strong beliefs in the independence of Ukrainian statehood. As historian Oleksandr Alfiorov notes [10], the newly elected hetman was a highly educated representative of the Cossack officers, a nobleman, and Mazepa's intellectual associate. This even gives rise to the idea that Ivan Mazepa was partially involved in the writing of the Constitution, although it was signed

by P. Orlyk after the former's death. This is also influenced by the historical context of the issue, because the then Hetman could not fight the Russian tsar alone, so he needed guarantees and legal consolidation of relations with King Charles XII of Sweden.

Thus, the main factors of the historical context of the signing of the Constitution of Pylyp Orlyk were the then peculiarities of Ukraine's geopolitical position, the need to obtain official support in the struggle against the Russian Empire, and the desire to generalize the process of government activity within the existing territories of the state. The Constitution of Pylyp Orlyk was an important document in the history of Ukraine, as it was one of the first constitutions in Europe and the first in the East Slavic world. However, due to the political instability of the time, the Constitution was not fully implemented, and Pylyp Orlyk continued to fight for Ukraine's independence until his death in 1742. Thus, the Constitution became one of the world's fundamental early democratic legal acts that confirmed the sovereignty of the state, just like the U.S. Declaration of Independence, which, however, was adopted years later.

The US Declaration of Independence was adopted on July 4, 1776, and marked the actual formation of a new national unity that over the decades has become a powerful state — the United States of America. The document was approved by the Continental Congress and announced the separation of 13 North American British colonies from Great Britain. As P. Mayer notes, the historical context of this decision was the systematic violation of the rights and freedoms of the colonists described in the document, which led to the outbreak of the American Revolution in 1775 [13].

Speaking about the evolution of the colonies' aspirations for independence, G. Wood [15] emphasized in his work that they developed in accordance with the process of increasing British military aggression to suppress the rebellious colonies. Eventually, this developed into a single desire for separation, which was enshrined in the Declaration of Independence. The author of the first copy of the document was the first US Secretary of State Thomas Jefferson, who advocated individualism as the basis of the American Revolution, the separation of church and state, and the founder and architect of the University of Virginia.

It would be appropriate to say that the historical background of the adoption of the Constitution of Pylyp Orlyk and the U.S. Declaration of Independence were somewhat similar in the context of the desire for independence and the defense of national rights and freedoms. While the colonies described separation from the metropolis and the formation of an independent state, Pylyp Orlyk emphasized the unification of Cossack military units and granting

them legal status, as well as the consolidation of the rights and freedoms of the Ukrainian people. Thus, the main concept in the context of the documents is the notion of self-determination and the realization of the right to national self-identification within the framework of creating a separate statehood.

The difference between the examples described above lies in the emphasis, on the one hand, on the affirmation of the existence of a new actor in international relations as a separate entity, and, on the other hand, in the emphasis on the rights and freedoms of the people, as well as the legitimization of the management of the existing army for the further struggle for the sovereignty of the state.

In the Constitution of Pylyp Orlyk, the form of government was envisioned as a democratic republic with executive power exercised by the Hetman and the Rada [1]. In other words, the Hetman actually had executive power, but his actions were to be controlled by the Rada, which consisted of representatives of Cossack regiments. The Rada was a legislative body and had the right to veto any decision of the Hetman. Thus, the system with a single subject of power was rejected and the algorithm of policy implementation was established, which would later spread to European countries and become the basis of the struggle for the rights of the people to express their will and govern the state within the framework of representative democracy.

Article VII of the Constitution also provided for a system of courts that were supposed to be independent of the executive branch and have the right to appeal to the Rada in case of violation of laws. This was also an unprecedented phenomenon in the history of Ukraine, as for the first time the right to judge was not extended to representatives of the feudal caste of society, but was rooted in a separate representative body. This practice of dividing power into legislative, executive, and judicial branches also became a normative practice for the progressive democratic world, which is why Pylyp Orlyk is described as a man ahead of his time. In general, the Constitution of Pylyp Orlyk established a democratic form of governance of the Hetmanate, which provided for a balance of power between the Hetman and the Rada, as well as the protection of people's rights and freedoms through an independent system of courts.

The US Declaration of Independence was created for a republic where power belonged to the people and the principles of political governance were clearly declared [4]. It is worth noting that the document does not directly indicate the form of government, but emphasizes the creation of a new independent state based on the principles of democracy, republicanism and human rights. According to the principles of republicanism, power should be transferred to the people [14]. To ensure this, a system of gov-

ernment was established, which included legislative, executive and judicial powers, divided among different authorities to prevent the concentration of power in the hands of one person or organization.

Legislative power was exercised by the Congress, which consisted of two chambers, the Senate and the House of Representatives. Executive power was vested in the President, who was elected by direct vote. The judiciary consisted of federal courts and the US Supreme Court [14]. Thus, the form of government in the US Declaration of Independence can be characterized as a republican democracy with separated forms of government.

It is worth noting the historical gap between the time of adoption of the described Constitution of Pylyp Orlyk and the US Declaration of Independence, which affects their comparison and context. The Constitution was based on the realities of monarchical states, but rejected royalty and named the head of state as a person in the hetman's office, who was elected and could be revised. The essence of the declaration lies in its positioning as a document certifying the creation of a new state with a democratic form of government and the post of elected president. The similarities between the documents can be described in terms of their democratic nature and the positioning of a single position of the head of state, but with limited power, which is exercised by other actors who, however, also do not fully possess it. The main similarity is also the division into three branches of government, which is a sign of a democratic policy of state governance, and thus the formation of a unique legal system [5].

The Constitution of Pylyp Orlyk also contains provisions on human rights and freedoms, such as freedom of faith, freedom of speech, inviolability of personal property, inalienability of personal freedom, etc. These provisions are clearly defined in the document and regulated by the respective described norms. For example, Article XII of the Constitution condemns the misuse of material goods by certain segments of the population and the refusal to perform public duties. It also prohibited the use of forced labor, cheaper labor from rural residents, and the use of coercion to force lower-ranking Cossacks or other persons to perform any type of work on the private territories of higher-ranking people.

In addition, the Constitution of Pylyp Orlyk contained provisions on freedom of speech and press, the right to judicial protection and other important human rights and freedoms. Thus, the Constitution of Pylyp Orlyk was an important document that enshrined human rights and freedoms and had a significant impact on the further development of human rights and democracy in Ukraine and the world.

The U.S. Declaration of Independence enshrines fundamental human rights, such as the right to life, liberty and the pursuit of happiness, as well

as freedom of religion, freedom of speech, the right to a fair trial, and others. According to the Declaration, all human beings are created equal and endowed by God with certain inalienable rights, including the right to life, liberty and the pursuit of happiness. It also states that the main goal of the government is to protect these rights. A. Onishchenko says that this interpretation, along with other historical legal acts of Europe, which were formed on the basis of revolutionary aspirations, became the basis of modern civil society [6].

The Declaration also points to some specific rights that every individual has: freedom of speech, freedom of the press, freedom of religion, the right to bear arms, the right to free trade, and the right to assemble and petition. It is important to note that the US Declaration of Independence is not an official legal document, but it has become a symbol of freedom and democracy for many nations. It was the basis for the US Constitution, which enshrines these rights and freedoms in the form of laws and regulations that are recognized and protected in the courts.

Thus, the issue of enshrining human and civil rights and freedoms within the framework of the described documents is clearly defined and normative. Thus, the Constitution of Pylyp Orlyk describes the processes in which the observance of the norms of personal freedoms, justification of their property and protection as a citizen of the Hetmanate, an independent international construct is clearly traced [8]. At the same time, much attention is paid to the issue of duties, corruption and coercion that directly violate individual rights, as described in Articles X, XI, XII, XIV, etc. As part of the solution to the described problems, the hetman is granted the power to partially dispose of material property and inspect compliance with the established rules. As for the U.S. Declaration of Independence, it more clearly specifies certain rights and freedoms, in particular, describes numerous violations of them and emphasizes the inadmissibility of such activities. In particular, the text describes in detail the process of suppression of the rights of colonists by Great Britain and emphasizes the importance of such natural rights as freedom of speech or religion.

When considering the possibility of making amendments or changes of a global nature to the text of the Constitution of Pylyp Orlyk, it is worth noting the historical context of its adoption, the fate of the Hetman himself, as well as the state of the process of legal approval and amendment of such documents. Given all of the above, such an adopted wording could not be changed in the modern sense of reforming or amending a normative text. Thus, due to the fact that the Constitution was adopted for a limited period in Ukraine's history, it had no mechanism for amendment.

Accordingly, the US Declaration of Independence has the status of a historical document, so it is not subject to changes or amendments. However, the United States has a Constitution that was adopted in 1787 and enshrines human rights and freedoms [11]. It can be changed by adopting amendments through the legislative process.

According to the procedure, any bill to amend the Constitution must be supported by two-thirds of the votes in the Senate and the House of Representatives and then passed by at least 34 of the 50 states [11]. After that, the amendment becomes part of the Constitution and has the same status as the Constitution itself. Thus, although the Declaration of Independence cannot be amended, the US has a legislative process for amending the Constitution to reflect the current needs and challenges of society.

Thus, when it comes to amending these documents, it is necessary to understand the context of their adoption and current status. Thus, both the Constitution of Pylyp Orlyk and the U.S. Declaration of Independence are historical documents, their actual text cannot be changed, and such a procedure has not been historically provided for. However, due to the fact that the Declaration is the basis of the current Constitution, we can talk about changing the latter as making nominal amendments to the Declaration [9].

The religious issue in the Constitution of Pylyp Orlyk is clearly highlighted, as emphasized in the first line of the document, which states: "In the name of the Father and the Son and the Holy Spirit, God in the Holy Trinity glorified" [2]. Further, the concepts of God and religious affiliation are also repeatedly encountered (in Articles I, II, III), the glorification of the concept of a divine gift that decides the fate of states is described, and the construct of church affiliation is described. Thus, three godly virtues are mentioned, among which the dominant one is the belief in a higher, divine power, and thus the document defined the only faith within the sovereign state — the Eastern Orthodox faith.

The text of the Constitution also repeatedly mentions the then former Hetman Bohdan Khmelnytsky and his war against the Polish-Lithuanian Commonwealth (in the preamble and Articles I and II), which is characterized as a liberation war for rights and freedoms, but with religious overtones, that is, for the struggle for the right to religion. It was also emphasized that no other religion should be spread on the territory of the Ukrainian state, and the Hetman himself should monitor this.

The U.S. Constitution, which was adopted in 1787, does not mention religion or its role in society. However, early in American history, the colonies had great religious diversity, and some of them had an official religious faith or church that had influence on legislation. Pylyp Orlyk himself, who was in the

United States in the 1770s, drew up a model charter for the Ukrainian colony in southern Pennsylvania [12]. This charter, which he called the “Duma,” was written in Ukrainian and contained a declaration of equality of all people before the law, as well as a demand to ensure freedom of conscience and religion. It was intended for the Ukrainian community in America as a model of documents that would have constitutional force.

Although the Duma did not become part of U.S. law, it reflects that religious freedom and freedom of conscience were important issues for many people during the country’s founding. It is important to note that in 1791, the First Amendment was added to the U.S. Constitution (ratified on December 15, 1791), which guarantees freedom of religion and freedom of speech. This amendment stipulates that Congress shall make no law abridging the freedom of religion or of speech, and guarantees the right of a person to express his or her religious beliefs without persecution.

Thus, summarizing the topic of religion within the framework of the described documents, we can outline a clear parallel between the topic of religion and its consolidation in society at the state level. For example, the Declaration of Independence of the United States does not contain any mention of faith and religion, which is due to the diverse approach to beliefs among the population of the colonies of that time. Over time, this trend has developed into a free attitude to religious diversity and the enshrining of this fact in the Constitution of the United States of America [9].

Accordingly, the constitution of Pylyp Orlyk more fully reflected the attitude of the Hetman and the implemented branches of government to the issue of religious affiliation. Thus, the text clearly shows a concentration on one religious basis that reflects the beliefs of the Eastern Orthodox confession [2]. This means that within the framework of this document, it was not allowed to spread any other faith, and the established one reflected the state of affairs in the state, in particular, regulated the calendar plan of work, or the state of division of society.

It should also be noted that the Constitution of Pylyp Orlyk gained a high position at that time not only because of its novelty and expediency of uniting the state, but also because of the tutelage of Charles XII. This is due to the fact that at that time society did not yet understand the importance of secularizing the church from the government, and therefore listened to the norms that were implemented under the auspices of beliefs and religious rules. At the same time, Charles XII was the so-called “anointed of God” [10], that is, he acted on behalf of the Lord on Earth, so his support for such a document was fundamentally important at the time.

Such legitimization raised the status of Pylyp Orlyk and his Constitution in the world, and thus provided additional opportunities to achieve the goals of the newly elected hetman.

As noted earlier, Pylyp Orlyk’s Constitution provided for the establishment of three main branches of government: legislative, executive, and judicial. Executive power was entrusted to the Hetman, who headed the military and civilian authorities in the country. The judiciary was in the hands of the Cossacks and was completely separated from the tutelage of the feudal lords, as stated in Articles VI, VII, VIII, etc. The Declaration of Independence of the United States provided for the establishment of a federal republic with the division of power between the federal and state levels. The federal government consisted of three branches of power: legislative (Congress), executive (president) and judicial (federal courts). Power at the state level was also divided among the three branches, similar to the federal level.

Thus, despite the historical gap that separates the dates of adoption of the above documents, they are very similar in terms of the separation of powers. Thus, although the Constitution emphasized a unified statehood without introducing the principle of the federal existence of separate entities within the country, the government was entrusted to the Hetman, who was clearly controlled by other branches. Such a division was quite democratic for the time of signing the document, and thus we can say that it was ahead of its time.

Accordingly, the US Declaration of Independence is characterized by similar postulates, such as a democratic society, division of power into three subjects, but at different levels, not similar to the state structure of Ukraine in the times of Pylyp Orlyk. Thus, federal entities within the state were described as independent structures united by a single statehood, having a single center of power (personified by the US President), but using their own resources in the process of forming local government representatives.

An important issue within the framework of the described documents is the definition of territorial boundaries, or any geographical affiliation of the sovereign states they described. Article 2 of the Constitution of Pylyp Orlyk states that the territorial boundaries of the then Ukraine “...were established by pacts from the Polish-Lithuanian Commonwealth, the Most Serene Porte and the State of Moscow...”, i.e., pre-determined by a number of normative acts of that time [2].

The Declaration of Independence of the United States did not contain any specific instructions on how to secure land as public property. However, the U.S. Constitution, adopted later, provided for the possibility of the federal government to acquire, own and manage land [14].

Insights from this study. Thus, in comparing the Constitution of Pylyp Orlyk and the U.S. Declaration of Independence, a number of similarities and fundamental differences can be identified. First of all, the documents differ in the years of their signing and in the different historical perspectives that served as the basis for their negotiation. It is also important to note that the U.S. Declaration of Independence is a fact of separation and unification of established social groups based on the national desire for unity. The Constitution of Pylyp Orlyk only declared a new way of life on the territory of Ukraine, and facilitated certain aspects of Cossack governance, without focusing on separation or description of certain territorial boundaries. It should also be noted that the

Declaration is rather a document that describes the oppression and human rights violations committed by Great Britain against the peoples living in the territory of the United States. The only authors of the legal acts were on the separation of powers in the country, the consolidation of the rights and freedoms of citizens, etc. Another notable fact is that there was no provision for amendments to the texts of the drafted legal acts, as they were, to a certain extent, nominal in nature and enshrined the desire to regulate the position of those who signed them. Despite their differences and certain contradictions, the documents are the historical heritage of the Ukrainian and American peoples, reflecting the desire for independence and national freedom.

References

1. Bedrii R.B. Rozpodil vlad za Konstytutsiieiu Pylypa Orlyka. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. 2018. C. 30–35. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyky/nvsvy/03_2008/08brbkpo.pdf (date of access: 06.05.2023)
2. Verkhovna Rada Ukrainy. Konstytutsiia Pylypa Orlyka. URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (date of access 6.05.2023)
3. Vovk O.B. Konstytutsiia Pylypa Orlyka: oryhnal ta yoho istoriia. Arkhivy Ukrainy. 2010. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26284/10-Vovk.pdf?sequence=1> (date of access: 06.05.2023)
4. Volivetska M. V. Deklaratsiia nezalezhnosti Spoluchenykh Shtativ Ameryky 1776 roku, yii pryntsypy ta znachennia. Suchasni tendentsii rozbudovy pravovoi derzhavy v Ukraini ta sviti. Zhytomyr, 2019. C. 183–186. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/30316/1/183-186.pdf> (date of access: 06.05.2023)
5. Mukha Kh. Ya., Kravchuk M. V. Pravova systema SShA ta yii dosvid v rozbudovi ukrainskoho prava. Ternopil, 2016. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/11286/1/72-76.pdf> (date of access: 06.05.2023)
6. Onishchenko A. Yu. Formuvannia kontseptsii prav liudyny pid chas burzhuaznykh revoliutsii v Anhlui, Frantsii, SShA ta yii vplyv na rozvytok hromadianskoho suspilstva. Zbirnyk naukovykh materialiv LXVII mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii, 2021. S. 188. URL: <https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/06/188> (date of access: 06.05.2023)
7. Orlyk Pylyp. Konstytutsiia, manifesty ta literaturna spadshchyna. Vybrani tvory. K.: MAUP, 2006. S. 132–140.
8. Rosavytskyi O.O. Istorychna sutnist ta znachennia Konstytutsii Pylypa Orlyka. Bila Tserkva, 2021. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/6713/1/Istorychna_sutn.pdf (date of access: 06.05.2023)
9. Savchyn M. V. Konstytutsionalizm i pryroda konstytutsii: Monohrafiia. Uzhhorod, Polihraftsentr “Lira”, 2009. 372 s. (c. 94) URL: https://www.academia.edu/3073474/The_Constitutionalism_and_Nature_of_Constitution (date of access: 06.05.2023)
10. Khotyn R. “Odyn iz yakoriv ukrainskoi identychnosti”. Chomu Konstytutsiia Orlyka ye aktualnoiu i v nash chas? Radio Svoboda. 16 serpnia 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pylyp-orlyk-konstytutsiya-aktualna-i-v-nash-chas/31409492.html> (date of access: 06.05.2023)
11. Constitution of the United States. United States Senate. URL: https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm (date of access: 06.05.2023)
12. Kuropas M.B. The Ukrainian Americans: Roots and Aspirations, 1884–1954. CIUS-Archives. URL: <https://cius-archives.ca/items/show/794> (date of access: 06.05.2023)
13. Maier P. American Scripture: Making the Declaration of Independence. New York: Knopf, 1997. URL: https://books.google.ru/books/about/American_Scripture.html?id=yvsCEY5oI8sC&redir_esc=y (date of access: 06.05.2023)
14. National Archives. Declaration of Independence: A Transcription. URL: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript> (date of access: 06.05.2023)
15. Wood G.S. The Creation of the American Republic, 1776–1787. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1998. URL: https://books.google.ru/books_The_Creation_of_the_American_Republic_1776_1787 (date of access: 06.05.2023)

Література

1. Бедрій Р. Б. Розподіл влад за Конституцією Пилипа Орлика. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2018. С. 30–35. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyku/nvsvy/03_2008/08brbkpo.pdf (дата звернення: 06.05.2023)
2. Верховна Рада України. Конституція Пилипа Орлика. URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (дата звернення 6.05.2023)
3. Вовк О. Б. Конституція Пилипа Орлика: оригінал та його історія. Архіви України. 2010. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26284/10-Vovk.pdf?sequence=1> (дата звернення: 06.05.2023)
4. Волівецька М. В. Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки 1776 року, її принципи та значення. Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі. Житомир, 2019. С. 183–186. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/30316/1/183-186.pdf> (дата звернення: 06.05.2023)
5. Муха Х. Я., Кравчук М. В. Правова система США та її досвід в розбудові українського права. Тернопіль, 2016. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/11286/1/72-76.pdf> (дата звернення: 06.05.2023)
6. Оніщенко А. Ю. Формування концепції прав людини під час буржуазних революцій в Англії, Франції, США та її вплив на розвиток громадянського суспільства. Збірник наукових матеріалів LXVII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 2021. С. 188. URL: <https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/06/188> (дата звернення: 06.05.2023)
7. Орлик Пилип. Конституція, маніфести та літературна спадщина. Вибрані твори. К.: МАУП, 2006. С. 132–140.
8. Росавицький О. О. Історична сутність та значення Конституції Пилипа Орлика. Біла Церква, 2021. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/6713/1/Istorychna_sutn.pdf (дата звернення: 06.05.2023)
9. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції: Монографія. Ужгород, Поліграфцентр «Ліра», 2009. 372 с. (с. 94) URL: https://www.academia.edu/3073474/The_Constitutionalism_and_Nature_of_Constitution (дата звернення: 06.05.2023)
10. Хотин Р. «Один із якорів української ідентичності». Чому Конституція Орлика є актуальною і в наш час? Радіо Свобода. 16 серпня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pylyp-orlyk-konstytutsiya-aktualna-i-v-nash-chas/31409492.html> (дата звернення: 06.05.2023)
11. Constitution of the United States. United States Senate. URL: https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm (дата звернення: 06.05.2023)
12. Kuropas M. B. The Ukrainian Americans: Roots and Aspirations, 1884–1954. CIUS-Archives. URL: <https://cius-archives.ca/items/show/794> (дата звернення: 06.05.2023)
13. Maier P. American Scripture: Making the Declaration of Independence. New York: Knopf, 1997. URL: https://books.google.ru/books/about/American_Scripture.html?id=yvsCEY5oI8sC&redir_esc=y (дата звернення: 06.05.2023)
14. National Archives. Declaration of Independence: A Transcription. URL: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript> (дата звернення: 06.05.2023)
15. Wood G. S. The Creation of the American Republic, 1776–1787. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1998. URL: https://books.google.ru/books_The_Creation_of_the_American_Republic_1776_1787 (дата звернення: 06.05.2023)

УДК 349.22:331.103

Циганчук Інна Ігорівна

аспірантка

Академії праці, соціальних відносин і туризму

Tsyganchuk Inna

Postgraduate Student at the

Academy of Labor, Social Relations and Tourism

ORCID: 0000-0003-9468-9979

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-5-8900

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

WAYS TO IMPROVE LABOR LEGISLATION IN THE FIELD OF JUDICIAL PROTECTION OF RIGHTS AND LEGAL INTERESTS OF WORKERS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Анотація. У даній статті проаналізовано трудове законодавство у сфері судового захисту прав та законних інтересів працівників в умовах євроінтеграції та визначено шляхи його вдосконалення. Акцентовується увага на тому, що курс України на інтеграцію з Європейським Союзом вимагає приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів, в тому числі й у сфері трудового законодавства. Цей стратегічний курс визначає напрямки дій та пріоритети, які Україна повинна враховувати у своїй внутрішній та зовнішній політиці, зокрема, у реформах, спрямованих на зміцнення демократії, дотримання прав людини та формування правової держави.

В статті зазначено, що, інтеграція України до ЄС вимагає від держави забезпечення виконання європейських стандартів, в тому числі в галузі трудового права, що передбачає внесення змін до національного законодавства та реалізацію конкретних заходів з підвищення рівня захисту прав працівників. У дослідженні доведено, що гармонізація трудового законодавства України до стандартів ЄС є непростим і багатоетапним процесом, який потребує ретельного аналізу та порівняння законодавства держав-членів ЄС з метою врахування позитивного досвіду. Цей процес є важливим для забезпечення конкурентоспроможності України на європейському та світовому ринках праці, покращення умов праці та захисту трудових прав працівників. На підставі аналізу сформульовано висновок про те, що приведення норм трудового законодавства до європейських стандартів сприятиме покращенню соціального благополуччя працівників, забезпечуючи їм справедливую оплату, гідні умови праці, соціальні гарантії, захист від дискримінації, а також судовий захист на рівні, який відповідає міжнародним стандартам.

Ключові слова: трудове законодавство, законодавство ЄС, євроінтеграція, працівник, судовий захист.

Summary. In this article, labor legislation in the sphere of judicial protection of workers' rights and legitimate interests is analyzed in the context of European integration, and ways for its improvement are identified. It emphasizes that Ukraine's trajectory towards integration with the European Union necessitates the alignment of national legislation with European standards, including labor law. This strategic direction sets the course of action and priorities that Ukraine must consider in its domestic and foreign policy, particularly in reforms aimed at strengthening democracy, respecting human rights, and establishing the rule of law.

The article notes that Ukraine's integration into the EU requires the state to ensure compliance with European standards, including in the field of labor law. This involves amending national legislation and implementing specific measures to increase the level of workers' rights protection. The research demonstrates that the harmonization of Ukraine's labor legislation with EU standards is a complex and multi-stage process that requires thorough analysis and comparison of the legislation of EU member states in order to utilize their positive experiences. This process is crucial for ensuring Ukraine's competitiveness in European and global labor markets, improving working conditions, and protecting workers' rights. Based on the analysis, a conclusion is made that aligning labor law norms with European standards will improve the social welfare of workers, providing them with fair wages, decent working conditions, social guarantees, protection from discrimination, as well as judicial protection at a level consistent with international standards.

Key words: labor legislation, EU law, European integration, worker, judicial protection.

Постановка проблеми Захист прав та свобод людини і громадянина є одним з основних обов'язків кожної правової держави. Це означає, що кожна держава, має не тільки визнавати і дотримуватися прав та свобод, але й активно їх захищати.

Міжнародна організація праці (далі — МОП) у своїй Рекомендації № 198 «Про трудові правовідносини» від 15 червня 2006 року, наголосила на важливості захисту трудових прав працівників» [1]. Відповідно до цієї Рекомендації, МОП закликає держави-члени переглядати свою національну політику щодо трудових відносин належним чином і, за потреби, уточнювати і адаптувати закони і нормативні акти, щоб забезпечити ефективний захист прав працівників. Такий підхід має на меті забезпечити відповідність національного законодавства і нормативних актів міжнародним стандартам трудових прав.

Указом Президента України № 119/2021 від 24 березня 2021 року затверджено Національну стратегію у сфері прав людини, одним зі стратегічних напрямів якої є удосконалення законодавства України щодо забезпечення права на працю та соціального захисту, що міститься у розділі 13 «Забезпечення права на працю та соціальний захист» [2]. Цей стратегічний напрям зокрема спрямований на вдосконалення трудового законодавства України. Його метою є створення ефективних механізмів для реалізації та захисту трудових прав працівників, а також вирішення системних проблем у цій сфері.

Національна стратегія у сфері прав людини зосереджується на поліпшенні гарантій права на працю, забезпеченні справедливих умов праці, захисті працівників від дискримінації та недопустимого втручання в їхні права. Удосконалення законодавства у цій сфері передбачає аналіз та перегляд чинних нормативних актів з метою їхнього вдосконалення, адаптації до міжнародних стандартів та врахування потреб працівників. Крім того, стратегія передбачає створення ефективних механізмів контролю та нагляду за дотриманням трудового законодавства та забезпеченням прав працівників.

В цілому, Національна стратегія у сфері прав людини є важливим кроком у забезпеченні прав і свобод громадян, зокрема у сфері праці та соціального захисту. Вона визначає конкретні завдання та заходи, спрямовані на досягнення цих цілей та покращення життя працюючих.

28 лютого 2022 року Україна подала заявку на членство в Європейському Союзі (далі — ЄС). Курс України на інтеграцію з ЄС вимагає приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів, в тому числі й у сфері трудового законодавства. Це передбачає внесення змін до чинного трудового законодавства, прийняття нових нормативно-правових актів, усунення про-

галин в нормах права та проведення конкретних заходів спрямованих на підвищення рівня захисту прав працівників, зокрема, і у судовому порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Основою дослідження адаптації трудового законодавства до законодавства ЄС є наукові положення, які містяться у роботах таких відомих вітчизняних вчених, як Ю.В. Баранюк [7], О.Є. Гапон [5], С.Ф. Гуцу [11], С.В. Дріжчана [7], М.Л. Смолярової [8], О.А. Теличко [6], Н.М. Хуторян [7], та ін.

Водночас у наукових працях відомих науковців недостатньо уваги приділено аналізу питань які виникають у процесі вдосконалення трудового законодавства у сфері судового захисту прав та законних інтересів працівників в умовах євроінтеграції.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження виступає аналіз трудового законодавства у сфері судового захисту прав та законних інтересів працівників в умовах євроінтеграції та визначення шляхів його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Сприяння поступовому зближенню України та Європейського Союзу базується на спільних цінностях та тісних інституційних та секторальних зв'язках.

Гармонізація законодавства України з міжнародними стандартами дійсно сприяє захисту прав та свобод громадян, забезпеченню соціальних стандартів і принципів. Цей процес включає в себе упровадження прогресивних норм і стандартів українського законодавства, що сприяє підвищенню якості законодавчих актів і їх відповідності міжнародним стандартам. Ратифікація Україною ключових нормативних актів Ради Європи, таких як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини), Європейська соціальна хартія (переглянута), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенції і Рекомендації Міжнародної організації праці, Хартія співтовариства про основні соціальні права працівників, дійсно є важливим кроком у гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами.

Приєднання до Ради Європи і ратифікація укладених важливих міжнародних документів стали важливим кроком у розвитку України як демократичної держави. Ці акти встановили певні стандарти та принципи, які мають захищати права та основоположні свободи людини, включаючи трудові права. Ратифікація цих документів не лише надала можливість Україні впровадити міжнародні стандарти у вітчизняне законодавство, але й забезпечила доступ до міжнародних механізмів захисту прав працівників.

Водночас, ратифікація цих актів зобов'язує Україну дотримуватися їх положень, включаючи

забезпечення ефективного захисту трудових прав на національному рівні.

Відповідно до статті 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [3].

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII закріплено стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору (далі — НАТО) [4].

Цей стратегічний курс визначає напрямки дій та пріоритети, які Україна повинна враховувати у своїй внутрішній та зовнішній політиці, зокрема, у реформах, спрямованих на зміцнення демократії, дотримання прав людини та формування правової держави.

Трудові відносини на території країн-членів ЄС регулюються не лише органами ЄС, а й національним законодавством кожної країни. Це означає, що потрібно враховувати соціально-економічні доктрини кожної країни-члена, які безпосередньо впливають на формування трудового права в кожній державі члена ЄС. Однак, водночас, інституції ЄС визначають загальний курс і людиноцентричний підхід до розвитку трудового законодавства в ЄС і в кожній державі, яка входить до її складу, окремо.

Основним принципом трудового права ЄС є принцип людиноцентричності, згідно з яким права та інтереси працівників мають бути захищені та забезпечені, а умови праці мають відповідати мінімальним стандартам. Цей принцип відображається у вимогах ЄС щодо мінімальної заробітної плати, максимальної тривалості робочого дня та тижня, права на відпустку та відпочинок, охорону здоров'я та безпеку праці.

Досліджуючи процес адаптації трудового законодавства України до законодавства Європейського Союзу в питаннях часу відпочинку, О.Є. Гапон виділила наступні його ознаки: 1) це сукупність юридичних (нормативних) та організаційних заходів; 2) здійснення адаптації покладається на спеціально уповноважені державні органи; 3) предметом адаптації є міжнародні принципи, стандарти, джерела права Європейського Союзу про час відпочинку, а також національні джерела права про час відпочинку; 4) здійснюється шляхом дослідження, аналізу, оцінки відповідних положень про час відпочинку з метою визначення напрямів, методів та способів практичного здійснення процесу адаптації; 5) спрямовується на створення спільного нормативного регулювання часу відпочинку між Україною і ЄС [5, с. 10].

Досліджуючи питання адаптації трудового законодавства України до європейських стандартів

в сфері охорони праці О.А. Теличко наводить наступне визначення поняття «адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу» так, як це визначено у Постанові Кабінету Міністрів України «Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». За її визначенням адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу є процесом зближення та поступового приведення законодавства України у відповідність до законодавства Європейського Союзу [6, с. 5], що фактично, перекликається із визначенням на рівні підзаконного нормативного правового акту.

Погоджуємося з позицією висловленою такими науковцями як Н.М. Хуторян, Ю.В. Баранюк, С.В. Дріжчана, які у монографії «Гармонізація трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу» зазначають, що адаптація законодавства являє собою не лише приведення національних норм у відповідність до європейських стандартів, а й охоплює також процеси прийняття нових нормативних актів, оскільки досягти певних правових стандартів можливо тільки шляхом вдосконалення чинного законодавства [7, с. 35].

Досліджуючи дане питання М.Л. Смолярова зазначає, що адаптацією законодавства України до законодавства Європейського Союзу являється поступовий процес наближення її правової системи, що включає в себе і законодавство, і правотворчість, і юридичну техніку, і практику, і правозастосування, до правової системи Європейського Союзу відповідно до тих критеріїв, які висувуються ЄС до держав, які планують вступити до нього [8, с. 35].

Питання вивчення зарубіжного досвіду вирішення трудових спорів у судовому порядку та можливість його використання в Україні неодноразово піднімалося науковцями, але не всі їх висновки та пропозиції залишилися нереалізованими.

Проблематика гармонізації трудового законодавства України із законодавством ЄС під час судового захисту трудових прав працівників у зв'язку із планами вступу України до ЄС розглядалося науковцями опосередковано, а тому потребує дослідження.

Правове регулювання трудових відносин у державах-членах ЄС здійснюється на основі правових актів ЄС (директив та рекомендацій, регламентів, тощо). Національні суди країн-членів можуть, а іноді й зобов'язані, звернутися до Суду ЄС за роз'ясненнями щодо тлумачення норм права ЄС, коли виникають сумніви щодо правильного розуміння положень європейських законодавчих актів або їх чинності.

Все це вказує на те, що після вступу України до ЄС національні суди також зможуть, а в окремих випадках будуть зобов'язані, звертатися до Суду ЄС за роз'ясненнями норм права ЄС. Саме через це

є необхідність дуже виваженого та професійного підходу до вдосконалення чинного законодавства при приведенні його у відповідність до європейських стандартів і можливої зміни судової системи у зв'язку із створенням трудових судів.

2 лютого 2023 року Європейська Комісія опублікувала аналітичний звіт, в якому оцінюється готовність України виконати зобов'язання, пов'язані з потенційним членством у Європейському Союзі. Звіт надає детальний огляд ситуації в Україні щодо гармонізації її національного законодавства з нормативно-правовою базою ЄС, відомою як «acquis», яка включає загальні права і обов'язки, що впливають з членства в ЄС [9].

Цей звіт доповнює попередню оцінку, яку Європейська Комісія зробила у червні 2022 року щодо заяви України про намір стати членом ЄС. Згідно з висновком Європейської комісії, Україна має початковий рівень підготовки у сфері соціальної політики та зайнятості. Комісія виявила певні недоліки в трудовому законодавстві, які потребують виправлення з боку країни.

Україні рекомендується вжити заходів для усунення виявлених недоліків у трудовому законодавстві. Це може включати перегляд і вдосконалення чинних нормативних актів, приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів, а також забезпечення ефективного контролю та додержання цих норм на практиці.

Усунення недоліків у трудовому законодавстві має на меті забезпечити справедливі умови праці, захист прав працівників, а також підвищення якості соціальної політики та зайнятості в Україні. Це важливий крок у розвитку соціальної сфери країни та покращенні стандартів життя працівників.

Отже, інтеграція України до ЄС вимагає від держави забезпечення виконання європейських стандартів, в тому числі в галузі трудового права, що передбачає внесення змін до національного законодавства та реалізацію конкретних заходів з підвищення рівня захисту прав працівників. Одним із ключових напрямків, на який звертає увагу ЄС, є забезпечення рівних можливостей та недискримінаційного підходу до працівників, а також забезпечення безпечних та здорових умов праці. Виконання цих вимог вимагає активної роботи з боку держави та впровадження відповідних регуляторних механізмів.

Однак, як і в будь-якій сфері законодавства, важливо дотримуватись балансу між правами працівників та роботодавців. Лібералізація трудового законодавства повинна сприяти стимулюванню розвитку бізнесу та економіки країни, але при цьому не повинна порушувати права працівників. З одного боку, лібералізація трудового законодавства може дати можливість роботодавцям більш гнучко управляти своїм персоналом, що в деяких випадках може бути вигідним для ефективного функціонування бізнесу і збільшення зайнятості.

З іншого боку, зміни можуть призвести до порушення прав працівників, зокрема щодо зниження рівня оплати праці, погіршення умов праці, збільшення ризику випадкового звільнення, обмеження права на страйк та інші.

Застосування європейського трудового права в Україні має велике значення не тільки для забезпечення захисту прав працівників, але й для розвитку економіки та підвищення інвестиційного привабливості країни. Принципи та норми трудового права ЄС, які є більш розвиненими можуть сприяти підвищенню рівня захисту трудових прав та створенню конкурентоспроможних умов праці для українських працівників. Однак, при впровадженні європейських стандартів у трудове законодавство України необхідно враховувати специфіку українського ринку праці та його потреб, а також забезпечувати ефективне застосування нових форм залучення працівників до роботи.

Крім того, важливо враховувати, що гармонізація трудового законодавства України з законодавством ЄС є довгостроковим та послідовним процесом, що передбачає внесення змін до багатьох нормативних актів та законів. Тому необхідно поетапно виконувати заходи з приведення законодавства України у відповідність до законодавства ЄС, забезпечуючи при цьому баланс між потребами економіки та захистом трудових прав працівників.

На шляху до гармонізації трудового законодавства України із законодавством ЄС історично сформувалася вимога забезпечити дерадянизацію законодавства, що визнається однією зі складових реалізації політичної доктрини України. Зокрема відповідно до Закону України «Про дерадянизацію законодавства» від 21 квітня 2022 р. № 2215-IX [10]. Великий перелік актів законодавства СРСР та УРСР були визнані такими, що не застосовуються на території України через невідповідність Конституції та актам законодавства, прийнятим після проголошення незалежності України. Указаним Законом України «Про дерадянизацію законодавства» було внесено низку змін до КЗпП України та встановлено, що протягом одного року з дня набрання цим Законом чинності Кабінет Міністрів України має розробити та внести на розгляд Верховної Ради України проєкт нового Трудового кодексу України.

Дійсно, процес дерадянизації законодавства є важливим етапом на шляху до гармонізації трудового законодавства України зі законодавством ЄС. Цей процес дозволяє забезпечити сучасні стандарти прав людини та принципи демократії в українському законодавстві та відмовитися від спадщини радянської епохи. Розробка нового Трудового кодексу України є важливими кроками в цьому процесі. Однак важливо забезпечити баланс між правами працівників та роботодавців, щоб уникнути порушення прав працівників та захисту їх у судовому порядку.

Погоджуємося із твердженням С.Ф. Гуцу, яка зазначає, що для того щоб досягнути більш повної та кращої можливості реалізації права на працю, кожен нормативний акт у системі трудового законодавства України, і передусім Кодекс законів про працю України, повинен розглядати людину — основного суб'єкта правовідносин, як найвищу соціальну цінність [11, с. 108].

Вважаємо, що важливим етапом гармонізації трудового законодавства України із законодавством ЄС є вивчення та врахування досвіду і практики держав-членів ЄС у галузі трудового права та соціального захисту.

Процес гармонізації трудового законодавства із законодавством ЄС потребує проведення таких реформ трудового законодавства, які б забезпечували баланс між правами працівників та роботодавців, а також враховували міжнародні стандарти трудових прав і соціальних гарантій.

Це велика і кропітка робота яка вимагає співпраці між юристами-науковцями та законотворцями.

Статтею 93 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» передбачено обов'язкову оцінку відповідності міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції для кожного законопроекту [12]. Ця оцінка включає підготовку експертного висновку, що визначає відповідність проекту нормативно-правового акта зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis ЄС).

Згідно з параграфом 35 Регламенту Кабінету Міністрів України, також передбачена вимога до підготовки Довідки щодо відповідності проекту нормативно-правового акта, який вноситься на розгляд Уряду, зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis ЄС) [13].

Ці вимоги сприяють забезпеченню відповідності українського законодавства нормам та цінностям Європейського Союзу, що є важливим кроком у зміцненні європейської інтеграції України.

У зв'язку з цим, гармонізація трудового законодавства України до стандартів ЄС є непростим і багатоетапним процесом, який потребує ретельного аналізу та порівняння законодавства держав-членів ЄС і врахування особливостей української економіки та соціальної сфери. Проте, цей процес є важливим для забезпечення конкурентоспроможності України на європейському та світовому ринках праці, покращення умов праці та захисту трудових прав працівників.

Постановою Кабінету Міністрів України № 189 від 28 лютого 2023 року було затверджено Порядок проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС) [14].

Згідно з цим порядком, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади повинні про-

вести первинну оцінку стану імплементації актів права ЄС до 30 червня 2023 року. Після проведення оцінки вони мають подати звіт до 30 серпня 2023 року разом з пропозиціями щодо приведення галузевого законодавства України у відповідність з правом Європейського Союзу (acquis ЄС).

Цей процес оцінки, відомий як «селф-скринінг» або самоперевірка, спрямований на ідентифікацію невідповідностей та прогалин у законодавстві України, які потрібно усунути для гармонізації з правом Європейського Союзу (acquis ЄС) та підготовки України до подальших переговорів щодо вступу до ЄС.

Правовий вплив і дотримання європейських норм у галузі трудового права будуть сприяти забезпеченню захисту прав працівників, соціального забезпечення, розвитку справедливих і гармонійних трудових відносин.

Дуже цікавою для дослідження та імплементації положень європейського законодавства до чинного законодавства України є представлена Європейською комісією Зелена книга «Модернізація трудового законодавства для розв'язання завдань 21 сторіччя» [15]. Вона була розроблена з урахуванням пропозицій роботодавців та найманих працівників. Запит, який був сформульований роботодавцями в ЄС, включав бажання мати більш широкий спектр трудових договорів, щоб залишатися конкурентоспроможними в глобалізованій економіці, уникаючи витрат на дотримання правил захисту зайнятості, строків повідомлення та внесків до системи соціального забезпечення. Проте, варто зауважити, що спроба задовольнити економічні інтереси бізнесу за рахунок соціальних інтересів працівників не знайшла широкої політичної підтримки на рівні органів управління ЄС.

Вважаємо, що указане важливо враховувати при перегляді підходів до формування нової соціально-економічної доктрини України, оскільки Зелена книга про трудове право є важливим документом ЄС, який висвітлює тенденції і погляди на модернізацію трудового законодавства відповідно до вимог сучасного глобалізованого світу.

Зелена книга про трудове право, може слугувати цінним джерелом інформації та досвіду для України при вдосконаленні національного трудового законодавства, приведення його у відповідність до європейських стандартів, особливо у сфері судового захисту прав працівників.

Це вимагає не лише порівняння норм трудового законодавства, а і судової системи та вивчення судової практики. Адже саме судами розглядаються заяви найманих працівників чи їх представників про захист порушених прав або інтересів. І хоч Україна в 2017 році оновила усі свої процесуальні кодекси, наблизивши їх до міжнародних стандартів, робота по удосконаленню судового захисту прав найманих працівників має активно тривати.

Слід досконало вивчити процедуру судового захисту працівників у країнах, що входять до ЄС та імплементувати найкращі норми до національного законодавства.

Висновки Приведення норм трудового законодавства до європейських стандартів сприятиме покращенню соціального благополуччя працівників, забезпечуючи їм справедливу оплату, гідні умови праці, соціальні гарантії, захист від дискриміна-

ції, а також судовий захист на рівні, який відповідає міжнародним стандартам.

Вивчення питань судового захисту найманих працівників у країнах-членах ЄС та їх судової практики дасть можливість удосконалити норми матеріального та процесуального національного законодавства, що, на нашу думку, зменшить кількість порушень прав працюючих та їх звернень до суду.

Література

1. Recommendation R198 — Employment Relationship Recommendation, 2006 (No. 198). International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312535 (дата звернення: 20.05.2023).
2. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
3. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
4. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07.02.2019 р. № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
5. Гапон О.Є. Адаптація трудового законодавства України про час відпочинку до законодавства Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2015. 20 с.
6. Теличко О.А. Адаптація трудового законодавства України в сфері охорони праці доєвропейських стандартів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Луганськ, 2011. 20 с.
7. Гармонізація трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу: монографія. Н.М. Хуторян, Ю.В. Баранюк, С.В. Дрижчана та ін. К.: ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2008. 304 с.
8. Смолярова М.Л., Аристархова А.С. Поняття та зміст адаптації законодавства про працю України до законодавства Європейського Союзу. Право та державне управління. 2011. № 2. С. 19–22. URL: <http://eir.zntu.edu.ua/handle/123456789/1161> (дата звернення: 20.05.2023)
9. Аналітичний звіт до Повідомлення Комісії для Європейського Парламенту, Європейської Ради та Ради «Висновок Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі» // Європейська Комісія, 01.02.2023. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/analychnyy_zvit_yek_ukrayinskoju_pdf.pdf (дата звернення: 20.05.2023)
10. Про дерадянізацію законодавства України: Закон України від 21.04.2022 р. № 2215-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
11. Гуцу С.Ф. Актуальні питання реформування трудового законодавства України. Гуманітарний часопис. 2013. № 3. С. 108–112.
12. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
13. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. № 950: станом на 11 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-п#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
14. Про затвердження Порядку проведення первинної оцінки стану імплементатії актів права Європейського Союзу (acquis ЄС): Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2023 р. № 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189-2023-п#Text> (дата звернення: 20.05.2023).
15. Green Paper Modernising labour law to meet the challenges of the 21st century. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. 2006. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3cf5f979-cab9-4c39-9f03-3a16207a9ca7> (дата звернення: 20.05.2023).

References

1. Recommendation R198 — Employment Relationship Recommendation, 2006 (No. 198). International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312535 (date of access: 20.05.2023).

2. Pro Natsionalnu stratehiiu u sferi prav liudyny: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.03.2021 r. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (date of access: 20.05.2023).
3. Konstytutsiia Ukrainy: vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR: stanom na 1 sich. 2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (date of access: 20.05.2023).
4. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povno-pravnogo chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantynchoho dohovoru): Zakon Ukrainy vid 07.02.2019 r. № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text> (date of access: 20.05.2023).
5. Hapon O. Ye. Adaptatsiia trudovoho zakonodavstva Ukrainy pro chas vidpochynku do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu: avtoref.dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.05; M-vo osvity i nauky Ukrainy, Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv, 2015. 20 s.
6. Telychko O.A. Adaptatsiia trudovoho zakonodavstva Ukrainy v sferi okhorony pratsi doievropeiskykh standartiv: avtoref. dys ... kand. yuryd. nauk: 12.00.05. Luhansk, 2011. 20 s.
7. Harmonizatsiia trudovoho zakonodavstva Ukrainy iz zakonodavstvom Yevropeiskoho Soiuzu: monohrafiia. N.M. Khutorian, Yu. V. Baraniuk, S. V. Drizhchana ta in. K.: TOV «Vyd-vo «Iurydychna dumku», 2008. 304 s.
8. Smoliarova M.L., Arystarkhova A.S. Poniattia ta zmist adaptatsii zakonodavstva pro pratsiu Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu. Pravo ta derzhavne upravlinnia. 2011. № 2. S. 19–22. URL: <http://eir.zntu.edu.ua/handle/123456789/1161> (date of access: 20.05.2023)
9. Analitychnyi zvit do Povidomlennia Komisii dlia Yevropeiskoho Parlamentu, Yevropeiskoi Rady ta Rady «Vysnovok Yevropeiskoi Komisii shchodo zaiavky Ukrainy na chlenstvo v Yevropeiskomu Soiuzi» // Yevropeiska Komisiia, 01.02.2023. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/analitychnyy_zvit_yek_ukrayinskoyu_pdf.pdf (date of access: 20.05.2023)
10. Pro deradianizatsiiu zakonodavstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.04.2022 r. № 2215-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20#Text> (date of access: 20.05.2023).
11. Hutsu S.F. Aktualni pytannia reformuvannia trudovoho zakonodavstva Ukrainy. Humanitarnyi chasopys. 2013. № 3. S. 108–112.
12. Pro Rehlament Verkhovnoi Rady Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10.02.2010 r. № 1861-VI: stanom na 31 berez. 2023 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (date of access: 20.05.2023).
13. Pro zatverdzhennia Rehlamentu Kabinetu Ministriv Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.07.2007 r. № 950: stanom na 11 trav. 2023 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-p#Text> (date of access: 20.05.2023).
14. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia pervynnoi otsinky stanu implementatsii aktiv prava Yevropeiskoho Soiuzu (acquis YeS): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.02.2023 r. № 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189-2023-p#Text> (date of access: 20.05.2023).
15. Green Paper Modernising labour law to meet the challenges of the 21st century. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. 2006. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3cf5f979-cab9-4c39-9f03-3a16207a9ca7> (date of access: 20.05.2023).

Швець Наталія Миколаївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового права*

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Shvets Nataliia

*Candidate of Law Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Labor Law
Yaroslav Mudryi National Law University*

ORCID: 0000-0002-9899-196X

Середа Олена Григорівна

*докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри трудового права*

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Sereda Olena

*Doctor of Science of Law, Professor,
Head of the Department of Labor Law
Yaroslav Mudryi National Law University*

ORCID: 0000-0002-8252-1963

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-5-8863

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ ПРО МЕДІАЦІЮ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ

DIGITALIZATION OF ACCESS TO INFORMATION ON MEDIATION FOR RESOLUTION INDIVIDUAL LABOR DISPUTES

Анотація. Констатується низьке інформування працівників про медіацію як альтернативний спосіб вирішення індивідуальних трудових спорів. Пропонується об'єднанням медіаторів посилити роботу за такими напрямками: 1) наочна інформаційно-роз'яснювальна робота (розіслати брошури або листи на електронні адреси підприємств відповідного регіону для унаочнення інформації для трудового колективу про медіаційні практики вирішення індивідуальних трудових спорів; записати відеолекції або відеороліки); 2) проведення особистих зустрічей медіаторів з працівниками підприємств, де з огляду на статистичні дані трапляються конфліктні ситуації (потенційно конфліктогенні підприємства); 3) створення публічного реєстру вирішених шляхом медіації індивідуальних трудових спорів, на кшталт ЄДР судових рішень, зі знеособленням фігурантів спорів та дотриманням принципу збереження конфіденційної інформації.

Окреслюються переваги розгляду індивідуальних трудових спорів шляхом медіації перед традиційними способами вирішення трудових спорів.

Пропонується роботодавцеві разом з профспілкою розробити Положення про державний формат розв'язання індивідуальних трудових спорів. З текстом цього локального акту має бути ознайомлений кожен працівник підприємства, установи, організації.

Рекомендується активізувати діяльність профспілок у напрямку розробки разом з роботодавцем локальних актів, спрямованих на оцифрування інформації про потенційну можливість розгляду трудових спорів шляхом медіації, що має бути доступною для сторін трудового договору у будь-який час для ознайомлення. У розвиток цього питання пропонується ч. 1 ст. 26 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» викласти у такій редакції: «Профспілки, їх об'єднання мають право представляти інтереси працівників в органах, що розглядають індивідуальні трудові спори, та під час врегулювання трудових спорів шляхом медіації».

Ключові слова: медіація, медіатор, трудові спори, індивідуальні трудові спори, вирішення спорів, діджиталізація, цифровізація, інформація, доступ до інформації, судовий розгляд.

Summary. Low level of awareness among employees about mediation as an alternative way of resolving individual labor disputes is noted. It is proposed that the association of mediators strengthen work in the following areas: 1) visual information and explanatory work (send brochures or letters to the e-mail addresses of enterprises in the relevant region to visualize information for the labor team about mediation practices for solving individual labor disputes; record video lectures or videos); 2) conducting personal meetings of mediators with employees of enterprises where, based on statistical data, conflict situations occur (potentially conflict-causing enterprises); 3) creation of a public register of individual labor disputes resolved through mediation, such as the EDR of court decisions, with depersonalization of the parties involved in disputes and compliance with the principle of preserving confidential information.

The advantages of consideration of individual labor disputes through mediation over traditional methods of labor dispute resolution are outlined.

It is suggested that the employer, together with the trade union, develop the Regulation on the pre-trial format of resolving individual labor disputes. Each employee of the enterprise, institution, or organization must be familiar with the text of this local act.

It is recommended to intensify the activities of trade unions in the direction of developing, together with the employer, local acts aimed at digitizing information about the potential possibility of consideration of labor disputes through mediation, which should be available to the parties to the labor contract at any time for review. Part 1 of Art. 26 of the Law of Ukraine «On Trade Unions, Their Rights and Guarantees of Activity» should be amended as follows: «Trade unions and their associations have the right to represent the interests of employees in bodies considering individual labor disputes and during the settlement of labor disputes through mediation.»

Key words: mediation, mediator, labor disputes, individual labor disputes, dispute resolution, digitization, digitization, information, access to information, court proceedings.

Постановка проблеми. Метою державної політики, з-поміж іншого, має бути забезпечення достатності, доступності та достовірності інформаційних ресурсів з будь-яких питань організації життєдіяльності для всіх членів суспільства. До таких соціально значущих інформаційних ресурсів відноситься, безумовно, й інформація про досить новий для національної практики альтернативний спосіб врегулювання індивідуальних трудових спорів за участю посередника — процедуру медіації. Широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій має низку переваг у процесі розгляду індивідуальних трудових спорів, підвищуючи прозорість процедури розв'язання останніх.

Водночас, за реалій сьогодення, доводиться констатувати недостатню обізнаність сторін трудового договору про можливість скористатися альтернативним способом розв'язання індивідуальних трудових спорів за рахунок медіації. Такий стан речей зумовлений відносно нещодавніми змінами у законодавстві з цієї проблематики, недоліками в інформаційно-роз'яснювальній роботі серед представників трудових колективів підприємств, установ, організацій тощо.

Отже, у науковій літературі медіацію прийнято вважати альтернативним способом розв'язання індивідуальних трудових спорів [1, 2]. У сучасному світі медіація відповідає інтересам та потребам суб'єктів спірних правовідносин, оскільки дозволяє вирішувати розбіжності на взаємовигідній основі без зайвих грошових, часових та емоційних затрат.

Створено Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифри). Постановою Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. № 856 затверджено Положення про Міністерство цифрової трансформації України [3]. Мінцифри є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію держав-

ної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій та технологій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері впровадження електронного документообігу; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, публічних електронних реєстрів, розвитку інфраструктури широкосмужового доступу до Інтернету та телекомунікацій тощо. Мінцифри — це той державний орган, який продовжує цифровізувати різні сфери держави, включаючи регламентацію трудових відносин

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деяким питанням медіації як альтернативного способу розв'язання індивідуальних трудових спорів вже присвячувалися наукові праці Гоц-Яковлевої О. Г. [6], Гриня Д. В. [1], Дараганової Н. В. [7], Шумної Л. П. [2] та ін. Серед проаналізованих на сторінках цієї наукової статті публікацій у сфері цифровізації процесу праці як інноваційного фактору формування трудового потенціалу вигідно вирізняється публікація авторського колективу Стройко Т. В., Парнак С. Ю., Друзь Є. І. [9], проте бракує наукових досліджень з питань цифровізації доступу до інформації про медіацію для вирішення індивідуальних трудових спорів.

Мета статті полягає в окресленні переваг розгляду індивідуальних трудових спорів шляхом медіації, наданні пропозицій у сфері локальної нормотворчості для обізнаності сторін трудового спору про можливість скористатися альтернативним способом розв'язання останніх за рахунок медіації.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про медіацію» (далі — Закон № 1875-IX) [4] був прийнятий 16.11.2021 р. Одночасно з Законом № 1875-IX набули чинності зміни до Кодексу законів про працю України (далі — КЗпП), зокрема,

в кодифікованому акті з'явилася ст. 222-1 «Врегулювання трудових спорів шляхом медіації» [5]. Таким чином, на законодавчому рівні, нарешті, вирішилося питання, яке останніми роками турбувало наукову спільноту: чи застосовується процедура медіації для розв'язання трудових спорів.

Трудові спори — не врегульовані шляхом безпосередніх переговорів між роботодавцем і працівником розбіжності з питань застосування законодавства про працю, умов колективного договору, угоди, трудового договору, про які заявлено до юрисдикційного органу, наділеного правом їх вирішувати. Розв'язувати індивідуальні трудові спори може комісія по трудових спорах (далі — КТС), суд і також спір може бути вирішено шляхом медіації.

Згідно з п. 4 ст. 1 Закону № 1875-IX медіація — позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 цього ж Закону дія його норм поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим).

За нормами ч. 2 ст. 3 Закону № 1875-IX медіація може бути проведена до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження, або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу.

Медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації (ч. 1 ст. 4 Закону № 1875-IX).

За ч. 3 ст. 14 Закону № 1875-IX інформація, внесена до реєстрів медіаторів, є відкритою та загальнодоступною.

На жаль, доводиться констатувати низьке інформування працівників про медіацію як альтернативний спосіб вирішення трудових спорів. Впровадження медіації у сферу регулювання трудових конфліктів гальмує відсутність у сторін конфлікту інформації про медіацію та її можливості.

Виникає питання, як забезпечити доступність інформації про медіацію для громадян за умов широкомасштабної діджиталізації? Доцільно піднімати питання про інформаційну відкритість надання послуг у сфері медіації.

За нормами Закону № 1875-IX об'єднання медіаторів та суб'єкти, що забезпечують проведення медіації, ведуть реєстри медіаторів (ч. 1 ст. 14 Закону № 1875-IX). Водночас, практичний досвід засвідчує, що працівники підприємств, установ, організацій не обізнані з потенційною можливістю розв'язання індивідуального трудового спору шляхом медіації взагалі, не говорячи про поінформованість з існуванням на теренах нашої держави реєстрів медіаторів, зокрема. З метою подолання інформаційного лікбезу серед працівників підприємств, установ, організацій пропонуємо об'єднанням медіаторів та суб'єктам, що забезпечують проведення медіації, посилити роботу за такими напрямками: 1) наочна інформаційно-роз'яснювальна робота (розіслати брошури або листи на електронні адреси підприємств відповідного регіону для унаочнення інформації для трудового колективу про медіаційні практики вирішення індивідуальних трудових спорів; записати відеолекції або відеоролики); 2) проведення особистих зустрічей медіаторів з працівниками підприємств, де з огляду на статистичні дані трапляються конфліктні ситуації (потенційно конфліктогенні підприємства); 3) створення публічного реєстру вирішених шляхом медіації індивідуальних трудових спорів, на кшталт ЄДР судових рішень, зі знеособленням фігурантів спорів та дотриманням принципу збереження конфіденційної інформації.

Які переваги має розгляд індивідуальних трудових спорів шляхом медіації? Зокрема, Закон № 1875-IX розглядає медіацію як добровільну процедуру, що відбувається на підставі взаємного волевиявлення сторін індивідуального трудового спору. Відповідно, сторони спору зацікавлені у мирному врегулюванні ситуації, що у подальшому вплине на гармонійні стосунки між роботодавцем та працівником.

Також Закон № 1875-IX передбачає конфіденційність медіації. Таким чином, репутація роботодавця не буде поставлена під удар, більше того, конфлікт на підприємстві не стане надбанням громадськості з усіма витікаючими наслідками.

Серед плюсів медіації — стислі строки прийняття рішення у перебігу розгляду індивідуального трудового спору. Судовий розгляд може затягтися на тривалий строк, що робить процедуру медіації більш привабливою для сторін індивідуального трудового спору. У розвиток цієї тези нам імпонує позиція Гоц-Яковлевої О.Г.: «Для того, щоб трудові конфлікти та спори не мали шкідливого впливу на суспільне та державне життя, а їхні негативні наслідки якомога менше впливали на нормальний перебіг відносин у сфері праці, спори потребують швидкого та ефективного вирішення — усунення розбіжностей між сторонами, які становлять предмет конфлікту» [6, с. 59].

Дараганова Н.В. виокремлює такі переваги медіації при розгляді індивідуальних трудових

спорів: скорочення витрат сторін, іноді достатньо значних, за рахунок відсутності судових витрат; застосування процедури медіації як до судового розгляду, так і під час судового провадження по справі; можливість переривання або припинення медіації у будь-який час за ініціативи будь-кого з учасників медіації тощо [7, с. 80].

З огляду на безумовні переваги медіації виникає питання, чому працівники не послуговуються медіаційною процедурою для вирішення індивідуального трудового спору, а йдуть традиційним шляхом — звертаються до КТС чи до суду? Відповідь очевидна — працівники просто не знають про можливість розв'язання трудового конфлікту шляхом медіації. Слід вживати дієвих заходів на шляху подолання правової неграмотності серед працівників. Пропонуємо роботодавцеві разом з профспілкою розробити Положення про досудовий формат розв'язання індивідуальних трудових спорів. З текстом цього локального акту має бути ознайомлений кожен працівник підприємства, установи, організації. Текст такого Положення доцільно розмістити на офіційному сайті підприємства у рубриці «Локальні акти». Внутрішня діджиталізація процесів управління підприємством на користь як роботодавцю, так і працівникам підприємства. Сучасний працівник настільки при звичайся до життя «в смартфоні», що пілотний проєкт, який ми пропонуємо запустити під робочою назвою «Підприємство, установа, організація в смартфоні» буде сприйнятий як належний, навіть бажаний, зручний.

Пропонуємо активізувати діяльність профспілок у напрямку розробки разом з роботодавцем локальних актів, спрямованих на оцифрування інформації про потенційну можливість розгляду трудових спорів шляхом медіації, що має бути доступною для сторін трудового договору у будь-який час для ознайомлення. Профспілка, як достатньо потужний суб'єкт, буде зацікавлена як у представництві, так і у захисті інтересів працівників під час процедури медіації. До всього, жодного слова про профспілки у нормах Закону № 1875-IX немає, як і на сторінках Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [8].

Пропонуємо ч. 1 ст. 26 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» викласти у такій редакції: «Профспілки, їх об'єднання мають право представляти інтереси працівників в органах, що розглядають індивідуальні трудові спори, та під час врегулювання трудових спорів шляхом медіації».

Медіація як процедура альтернативного вирішення індивідуального трудового спору проходить етап становлення в сучасній практиці розв'язання конфліктів. Медіація поступово набуває популярності серед фахівців юридичного профілю. За умов сьогодення наука управління персоналом засвідчує, що робота на українських підприємствах нерідко

пов'язана зі значними психологічними навантаженнями, а епоха інформаційного суспільства, в яку вступило людство, лише сприяє збільшенню цих навантажень. Конфлікти, що виникають між окремими працівниками, подекуди призводять до сумних і навіть трагічних за наслідками розгляду такого конфлікту у суді ситуацій. І така тенденція не усуне причину індивідуального трудового спору, а залучення медіатора може допомогти врегулювати конфлікт, надасть можливість працівникам продовжувати працювати в колективі.

Цікаву пропозицію висловлюють Стройко Т.В., Парнак С.Ю. та Друзь Є.І. у своїй публікації, присвяченій цифровізації бізнес-процесів як фактору формування трудового потенціалу: «Глобальна цифрова економіка надає компаніям нові функціональні можливості в бізнесі: ... організація віртуальних команд за допомогою ефективного використання цифрових платформ, взаємодіючих в режимі онлайн» [9, с. 173]. Цю пропозицію можна взяти на озброєння за умов карантинних реалій [10] та запровадженого на теренах України воєнного стану в порядку, передбаченому Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [11]. В онлайн-режимі вирішувати індивідуальні трудові спори шляхом медіації зручно усім зацікавленим особам.

ЗВО необхідно активізувати підготовку медіаторів, впровадивши у програму курси для медіаторів у сфері сприяння розв'язанню індивідуальних трудових спорів.

Висновки. Законодавство про працю передбачає судову та альтернативну процедури розгляду індивідуальних трудових спорів. Вважаємо за доцільне розвивати процедуру розв'язання спорів шляхом медіації, робити її доступнішою та зрозумілішою для співгромадян. Процедура медіації відіграє важливу роль у зниженні рівня конфліктності і підвищенні правової культури у суспільстві.

Судовий процес та процедура медіації переслідують однакову мету — вирішення трудового спору, внаслідок чого буде здійснено не лише захист прав, свобод та інтересів учасників конфлікту, а й відбудеться відновлення справедливості. Отже, медіація є ще одним способом досягнення зазначеної мети в процесі вирішення індивідуальних трудових спорів. Вважаємо, що судові та досудові примирні процедури, зберігаючи самостійність, цілком здатні взаємодіяти і співіснувати в єдиному правовому просторі.

Таким чином, включення медіації до системи врегулювання трудових спорів відповідає меті підвищення стабільності трудових відносин і стимулює працівників та роботодавців до пошуку балансу інтересів.

Доступ до інформації про медіацію сприятиме тому, щоб ця практика стала більш затребуваною, загальноприйнятною і такою, що застосовується повсюди, де виникають індивідуальні трудові спори.

Література

1. Гринь Д. В. Медіація як один із альтернативних способів вирішення індивідуальних трудових спорів: досвід зарубіжних країн. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право». 2022. Випуск 72. Частина 2. С. 15–19.
2. Шумна Л. П., Сікун А. М., Кисельов Д. В. Інститут медіації як альтернативний спосіб вирішення трудового спору. Актуальні проблеми держави і права. 2020. С. 163–169.
3. Положення про Міністерство цифрової трансформації України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#n12> (дата звернення: 09.05.2023).
4. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 09.05.2023).
5. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 09.05.2023).
6. Гоц-Яковлева О. Г. Медіація у вирішенні індивідуальних трудових спорів як один із способів захисту трудових прав. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «ПРАВО». Випуск 34. 2021. С. 58–65.
7. Дараганова Н. В. Медіація як один із альтернативних способів вирішення індивідуальних трудових спорів. Юридична наука. 2011. № 6. С. 77–83.
8. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text> (дата звернення: 09.05.2023).
9. Стройко Т. В., Парнак С. Ю., Друзь Є. І. Цифровізація бізнес-процесів як інноваційний фактор формування трудового потенціалу. Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». № 2. Т. 1. 2021. С. 171–184.
10. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.05.2023).
11. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 09.05.2023).

References

1. Hryn D. V. Mediatsiia yak odyin iz alternatyvnykh sposobiv vyrishennia indyvidualnykh trudovykh sporiv: dosvid zarubizhnykh krain. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriiia «Pravo». 2022. Vypusk 72. Chastyna 2. S. 15–19.
2. Shumna L. P., Sikun A. M., Kyselov D. V. Instytut mediatsii yak alternatyvnyi sposib vyrishennia trudovoho sporu. Aktualni problemy derzhavy i prava. 2020. S. 163–169.
3. Polozhennia pro Ministerstvo tsyvrovoi transformatsii Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.09.2019 r. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#n12> (date of access: 09.05.2023).
4. Pro mediatsiiu: Zakon Ukrainy vid 16.11.2021 r. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (date of access: 09.05.2023).
5. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy: Zakon URSR vid 10.12.1971 r. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (date of access: 09.05.2023).
6. Hots-Yakovlieva O. H. Mediatsiia u vyrishenni indyvidualnykh trudovykh sporiv yak odyin iz sposobiv zakhystu trudovykh prav. Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. «PRAVO». Vypusk 34. 2021. S. 58–65.
7. Darahanova N. V. Mediatsiia yak odyin iz alternatyvnykh sposobiv vyrishennia indyvidualnykh trudovykh sporiv. Yurydychna nauka. 2011. № 6. S. 77–83.
8. Pro profesiini spilky, yikh prava ta harantii diialnosti: Zakon Ukrainy vid 15.09.1999 r. № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text> (date of access: 09.05.2023).
9. Stroiko T. V., Parnak S. Iu., Druz Ye. I. Tsyvrovizatsiia biznes-protsesiv yak innovatsiinyi faktor formuvannia trudovoho potentsialu. Visnyk KhNAU im. V. V. Dokuchaieva. Seriiia «Ekonomichni nauky». № 2. T. 1. 2021. S. 171–184.
10. Pro vstanovlennia karantynu ta zaprovadzhenia obmezhuvalnykh protyepidemichnykh zakhodiv z metoiu zapobihannia poshyrenniu na terytorii Ukrainy hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoi koronavirusom SARS-CoV-2: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 09.12.2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-%D0%BF#Text> (date of access: 09.05.2023).
11. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (date of access: 09.05.2023).

УДК 347.453

Савченко Віктор Олександрович
кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник
Оксфордський університет;
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Savchenko Viktor
PhD in Law, Associate Professor,
Research Fellow
University of Oxford;
Associate Professor of the Department of Civil Law Disciplines
V.N. Karazin Kharkiv National University
ORCID: 0000-0001-7104-3559

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-5-8879

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

ВПЛИВ ІСТОТНИХ УМОВ ДОГОВОРУ НА ЗМІСТ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ДОГОВОРУ

INFLUENCE OF ESSENTIAL CONTRACT TERMS ON THE CONTENT OF THE PRINCIPLE OF FREEDOM OF CONTRACT

Анотація. Мета. Встановити вплив істотних умов договору на зміст принципу свободи договору. Зміст. Однією з центральних засад цивільного права є свобода договору, проте цей принцип має корелюватися з нормативними вимогами, які відображені регламентацією істотних умов. Свобода договору має корелюватися з нормативними правилами, які її обмежують. Дослідження впливу істотних умов на зміст принципу свободи договору дозволить встановити їх взаємозв'язок та визначити механізм та природу нормативних вимог як способу визначення меж договірної свободи контрагентів. Автор наголошує, що договірні правовідносини постійно оновлюються, виникають нові конструкції та гібридні договори, а законодавство не встигає актуалізуватись, проте ця динамічна еkleктика теорії і практики спирається на усталені конструкції у вигляді правових принципів та засад. В статті зазначено, що принцип свободи договору ґрунтується на ідеях природнього права і невідомо пов'язаний з іншими правами, зокрема, конституційним правом на свободу підприємницької діяльності. В дослідженні доводиться, що принцип свободи договору дозволяє сторонам самостійно створювати норми, які регулюватимуть правовідносини між ними, фактично, сторони договори отримують обмежену функцію нормотворчості, адже створюють правила поведінки, обов'язкової для них. Проте, така правомочність не є абсолютною. В статті зазначається, що істотні умови договору є втіленням вимог цивільного законодавства, які направлені на уніфікацію правовідносин. Із цього виникає протиставлення свободи договору з уніфікованими умовами, що породжує необхідність вирішення питання про їх взаємозв'язок. Зроблено висновок, що принцип свободи договору не є абсолютним та надає контрагентам повноту дії лише в межах визначених законом. Але такі умови існують не з метою обмеження свободи договору та свободи волі сторін, а для врегулювання правовідносин, з метою їх однакового право розуміння всіма учасниками правовідносин. Методи дослідження. Застосовуються загальнонаукові та спеціально наукові методи пізнання: логічний (дедукція та індукція, аналіз та синтез, абстрагування та порівняння); герменевтичний (щодо розуміння наукових текстів); формально-догматичний.

Ключові слова: договір, свобода волі, істотні умови договору, цивільно-правові зобов'язання, договірне право, автономія волі, цивільне право.

Summary. The aim. To establish the influence of essential terms of the contract on the content of the principle of freedom of contract. Results. One of the central principles of civil law is freedom of contract, but this principle must be correlated with regulatory requirements, which are reflected in the regulation of essential conditions. Freedom of contract must be associated

with normative rules that limit it. The author emphasises that contractual legal relations are constantly updated, new constructions and hybrid contracts appear, and the legislation needs time to be updated. Still, this dynamic eclecticism of theory and practice is based on established structures in the form of legal principles and foundations. The study of the impact of essential conditions on the content of the principle of freedom of contract will allow for establishing their relationship and determining the mechanism and nature of regulatory requirements to determine the limits of contractual freedom of counterparties. The article states that the principle of freedom of contract is based on the ideas of natural law and is not known to be related to other rights, particularly the constitutional right to freedom of entrepreneurial activity. The research proves that the principle of freedom of contract allows the parties to create norms that will regulate legal relations between them independently; in fact, the parties to the agreement receive a limited function of rule-making because they develop mandatory rules of behaviour. However, such eligibility is not absolute. The paper states that the contract's essential terms embody the requirements of civil legislation to unify legal relations. It was concluded that the principle of freedom of contract is not absolute and gives counterparties completeness of actions only within the limits defined by law. But such conditions exist not to restrict the freedom of contract and freedom of will of the parties, but for the regulation of legal relations, with the aim of their equal understanding by all participants of legal concerns. From this arises the opposition to freedom of contract with unified conditions, which creates the need to solve the question of their relationship. Research methods. General scientific and unique scientific methods of cognition are applied: logical (deduction and induction, analysis and synthesis, abstraction and comparison); hermeneutic (regarding the understanding of scientific texts); formal and dogmatic.

Key words: contract, free will, essential terms of the agreement, civil legal obligations, contract law, autonomy of will, civil law.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Однією з центральних засад цивільного права є свобода договору, проте цей принцип має корелюватися з нормативними вимогами, які відображені регламентацією істотних умов. Свобода договору має корелюватися з нормативними правилами, які її обмежують. Дослідження впливу істотних умов на зміст принципу свободи договору дозволить встановити їх взаємозв'язок та визначити механізм та природу нормативних вимог як способу визначення меж договірної свободи контрагентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядаються різні аспекти даної проблеми і на які спирається автор. Проблематика принципу свободи договору та істотних умов широко досліджувалися наукою цивільного права, але їх взаємозв'язок між собою не зазнав детального аналізу. Окремим питанням цієї тематики приділяли увагу М. А. Айзенберг [1], М. Шапіро [2], П. С. Атія [3], А. Луць [5], О. Мороз [6], В. Олюха [7], В. Ю. Погребняк [12], І. Гамбург [16], Д. Євдокимов [17], В. Никифорак [18] та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Встановити вплив істотних умов договору на зміст принципу свободи договору.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Приватноправова природа цивільного права відображається в його підгалузях та інститутах, формулюючи парадигму розвитку цивільних правовідносин, з акцентом на природньо правову модель. Всі приватні правовідносини поєднують у собі диспозитивність свободи волі з нормативними правилами та обмеженнями, які визначають її зміст та межі. Однією з центральних засад цивільного права є свобода договору, проте цей принцип має корелюватися з нормативними вимогами, які

відображені регламентацією істотних умов. Таким чином, свобода договору має корелюватися з нормативними правилами, які її обмежують. Дослідження впливу істотних умов на зміст принципу свободи договору дозволить встановити їх взаємозв'язок та визначити механізм та природу нормативних вимог як способу визначення меж договірної свободи контрагентів. М. А. Айзенберг наголошує, що найкращий спосіб зрозуміти договірне право — це зрозуміти його з критичної точки зору як органічний, динамічний предмет [1]. Договірні правовідносини постійно оновлюються, виникають нові конструкції та гібридні договори, а законодавство не встигає актуалізуватись. Проте ця динамічна еkleктика теорії і практики спирається на усталені конструкції у вигляді правових принципів та засад. Результати даного дослідження дозволять вдосконалити наукову доктрину цивільного права, судову та юридичну практику.

М. Шапіро зазначає, що свобода договору означає низку різних речей у різних контекстах: 1) в американській конституційній історії свобода договору є конституційним символом *laissez faire*, який не має нічого спільного з договором і означає право підприємців бути вільними від державного регулювання в усій своїй комерційній діяльності, договірній та іншій, або принаймні вільними від необґрунтованого державного регулювання; 2) в контексті цивільного права свобода договору є прапором теорії договірного права та приватного права в цілому, яка наголошує на свободі волі осіб та ролі закону в сприянні та підтримці свободи людей укладати будь-які соціальні та економічні домовленості між собою, які вони бажають [2].

Свобода договору є одним з головних принципів цивільного і договірного права та прямо передбачена ст. 3 ЦК України. Сьогодні цей принцип ґрунтується на ідеях природнього права і невідомо

пов'язаний з іншими правами, зокрема, конституційним правом на свободу підприємницької діяльності. Однак концепція свободи договору зароджувалась в дев'ятнадцятому столітті як ідеологема лівої демократії. Радикальні політики стверджували, що людям можна довірити, що вони будуть піклуватися про себе, піклуватися про власні інтереси, і це спонукало їх відкидати патерналізм як у законі, так і в політиці [3].

Чинне нормативне визначення принципу свободи договору передбачає для сторін можливість вільно укласти договір, обирати контрагентів та визначати умови договору з урахуванням вимог цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості [4, ст. 267]. Цей принцип дозволяє сторонам самостійно створювати норми, які регулюватимуть правовідносини між ними. Фактично, сторони договори отримують обмежену функцію нормотворчості, адже створюють правила поведінки, обов'язкової для них. Проте, така правомочність не є абсолютною. Якщо нормотворча діяльність державних органів обмежується відповідними правилами та процедурами, то можливість створення договірних умов обмежується цивільним законодавством. Зокрема, вимоги про істотні умови договору передбачають корегування свободи волі контрагентів для формування змісту договору у відповідності до нормативних вимог.

Проте принцип свободи договору передбачає не лише можливість самостійно обирати контрагентів та зміст договору, а також включає наступне: а) вільний вияв волі особи на вступ у договірні відносини; б) свободу вибору сторонами форми договору; в) право сторін укласти як договори, передбачені законом, так і договори, які законом не передбачені, але йому не суперечать; г) право сторін за своєю згодою змінювати, розривати або продовжувати дію укладеного ними договору; ґ) право сторін визначати способи забезпечення договірних зобов'язань; д) право встановлювати відповідальність за порушення договірних зобов'язань тощо [5, с. 11].

Виходячи з наведеного переліку можна припустити, що сторони мають абсолютний вплив на зміст договору, порядок його укладання тощо. Але в ст. 267 ЦК України прямо зазначено, що межі принципу свободи договору окреслюються вимогами цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Ідея принципу свободи договору полягає в наданні сторонам правомочність визначати зміст договірних правовідносин, але з дотриманням норм права.

Істотні умови договору є втіленням вимог цивільного законодавства, які направлені на уніфікацію правовідносин. Із цього виникає протиставлення свободи договору з уніфікованими умовами, що породжує необхідність вирішення питання про їх взаємозв'язок.

Істотні умови прописані в цивільному законодавстві і можуть відрізнитися в залежності від договору. В широкому розумінні, істотними є умови необхідні для укладання договорів даного виду, а при відсутності хоча б однієї з таких умов договір не є укладеним [6, с. 46]. Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди [4, ч. 1 ст. 638]. Тобто, сторони мають відобразити в договорі умови визначені законодавством як обов'язкові і можуть створити власні додаткові. Зазначене підтверджує В. Олюха, доводячи, що учасники цивільних правовідносин можуть укласти договори з урахуванням їх індивідуальних особливостей [7, с. 66]. Можливість самостійно створювати умови договору повністю ґрунтується на принципі свободи договору. В той же час, обов'язкові умови визначені законом не можуть бути скасовані, а принцип свободи договору передбачає лише можливість їх деталізації. Наприклад, договір оренди завжди носить оплатний характер, але розмір та порядок оплати сторони визнають самостійно. Цьому прикладу слід приділити більше уваги.

Ціна є однією з істотних умов договору. Принцип свободи договору дозволяє сторонам самостійно визначати розмір та порядок розрахунків. Але це право не є абсолютним. Так Постановою КМУ від 29.07.2022 р. № 894 визначено, що з певної дати суб'єкти підприємницької діяльності мають забезпечити можливість безготівкових розрахунків (у т.ч. з використанням електронних платіжних засобів, платіжних застосунків або платіжних пристроїв) за продані ними товари (надані послуги) [8, ст. 267]. Тобто принцип свободи договору більше не надаватиме можливість продавцю (виконавцю) передбачати договором можливість лише готівкових розрахунків. В той же час, це принцип дозволяє сторонам за взаємною згодою обирати форму розрахунків. Але ця можливість переходить до споживача, який зможе проводити оплату у готівковій та безготівковій формі, за своїм бажанням. Продавець (виконавець) більше не зможе прямо впливати на цю умови т потрапляє у становище залежне від споживача. Антимонопольне законодавство також впливає на формування ціни та інших умов придбання або реалізації товарів [9, п. 1 ч. 2 ст. 6] чим знову впливає на межі принципу свободи договору.

Принцип свободи договору підпорядковується умові про обов'язковий платний та безоплатний характер певного договору. Сторони не можуть укласти безоплатний договір оренди [10, ст. 170], або оплатний договір позички [4, ст. 827].

Так само сторони визначають предмет договору, але не можуть змінити його суть. Наприклад, за

договором прокату у користування передаються лише рухомі речі [4, ст. 787]. Це унеможлиблює укладання договору прокату земельної ділянки або квартири. В даному випадку принцип свободи договору обмежується варіативністю обрання яка сама рухома річ буде передана у користування, а не можливістю визначити предметом договору передачу нерухомого майна. При визначенні предмету договору додаткові обмеження для принципу свободи договору створюють норми про класифікацію об'єктів цивільного обігу. Так не можна визначити об'єктом договору купівлі-продажу об'єкти вилучені з цивільного обігу, зокрема, бойові отруйні речовини, протиградові установки, вибухові речовини тощо [11]. Вилучення об'єкта цивільних прав з обороту означає неможливість виникнення права власності на нього [12, с. 85].

Обрання контрагентів в межах принципу свободи договору також не є абсолютним правом. В цьому випадку обмеження ґрунтуються на спеціальних нормах які регулюють окремі правовідносини та загальних вигонах про рівень дієздатності. Договір прокату не зможуть укласти дві фізичні особи, адже хоча б одна з них має бути суб'єктом підприємницької діяльності [4, ст. 787]. Покупцем за договором купівлі-продажу рецептурних ліків може бути лише особа якій виписано рецепт [13]. А покупцем алкогольних напоїв не може бути особа молодша вісімнадцяти років [14, ст. 15³]. Існують і інші приклади, але можна узагальнити, що принцип свободи договору дозволяє визначати контрагентів лише з кола осіб, які за законом можуть укласти відповідний договір.

Можна провести додаткове дослідження інших істотних умов договору, але вже зараз очевидним стає їх взаємозв'язок з принципом свободи договору.

Висновки. Ідея принципу свободи договору полягає в наданні сторонам правомочності самостійно визначати зміст умов договору, відповідно до своїх потреб. П. С. Атія доводить, що договори направлені не досягнення вигод сторонами [15]. Логічно припустити, що договір є втіленням інтересів сторін, а тому, ідеальні умови договору мають створювати ситуацію win-win для контрагентів. За цих умов обидві сторони будуть прагнути виконання договірних зобов'язань, а сама угода цілком відображатиме принципи справедливості.

У процесі вибору майбутнього договору базовим критерієм має бути мета, тобто спільне бажання сторін до настання певних юридичних наслідків [16, с. 43]. Таке бажання сторін, а отже, і юридична мета договору, є своєрідним спільним знаменником, окресленим у результаті узгодження первовихідних інтересів сторін [17]. Слід погодитись з Н. Никифороком, що існує низка причин, які спонукали законодавця встановити обмеження дії принципу свободи договору. Але загалом усі ці причини пов'язані з необхідністю дотримання балансу інтересів окремих осіб і всього суспільства загалом, і метою обмежень принципу свободи договору в кінцевому підсумку є нормальне (належне) функціонування економіки, безперервний розподіл (обіг) товарів, робіт і послуг серед суб'єктів цивільних правовідносин, а також дотримання загальних засад приватного права — розумності, добросовісності та справедливості [18, с. 109].

Принцип свободи договору не є абсолютним та надає контрагентам повноту дій лише в межах визначених законом. Але такі умови існують не з метою обмеження свободи договору та свободи волі сторін, а для врегулювання правовідносин, з метою їх однакового право розуміння всіма учасниками правовідносин.

Література

1. Eisenberg M.A. Foundational principles of contract law. Oxford University Press. 2018. doi: <https://doi.org/10.1093/oso/9780199731404.001.0001> (date of access: 17.05.2023).
2. Shapiro M. Globalization of freedom of contract. On law, politics, and judicialization. 2002. P. 296–322. doi: <https://doi.org/10.1093/0199256489.003.0009> (date of access: 17.05.2023).
3. Atiyah P.S. Freedom of contract and the new right. Essays on contract. 1990. P. 355–386. doi: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198254447.003.0012> (date of access: 17.05.2023).
4. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV: станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.05.2023).
5. Луць А. Свобода договору в цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2001. 20 с.
6. Мороз О. Істотні умови цивільно-правового договору. Право та інновації. 2019. Т. 1, № 25. С. 45–50.
7. Олюха В. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2003. 189 с.
8. Про встановлення строків, до настання яких торговці повинні забезпечити можливість здійснення безготівкових розрахунків (у тому числі з використанням електронних платіжних засобів, платіжних застосунків або платіжних пристроїв) за продані ними товари (надані послуги): Постанова Каб. Міністрів України від 29.07.2022 р. № 894. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/894-2022-п#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

9. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 17.05.2023).
10. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI: станом на 6 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 15.05.2023).
11. Про право власності на окремі види майна: Постанова Верхов. Ради України від 17.06.1992 р. № 2471-XII: станом на 24 січ. 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12#Text> (дата звернення: 17.05.2023).
12. Pohrebniak V. Y. The ability of subjective civil rights to legal civil circulation. Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida national university. series: juridical sciences. 2020. № 1. P. 84–88. doi: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.1/16> (дата звернення: 17.05.2023).
13. Про затвердження Правил виписування рецептів на лікарські засоби і виробу медичного призначення, Порядку відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів, Інструкції про порядок зберігання, обліку та знищення рецептурних бланків: Наказ МОЗ України від 19.07.2005 р. № 360: станом на 1 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-05#Text> (дата звернення: 17.05.2023).
14. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального: Закон України від 19.12.1995 р. № 481/95-ВР: станом на 1 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-вр#Text> (дата звернення: 17.05.2023).
15. Atiyah P.S. The Rise and Fall of Freedom of Contract (Oxford, 1985; online edn, Oxford Academic, 22 Mar. 2012). doi: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198255277.001.0001> (дата звернення: 16.05.2023).
16. Гамбург І., Гамбург С. Реалізація принципу свободи під час укладання договору, не передбаченого законом. Приватне та публічне право. 2019. № 4. С. 42–45.
17. Євдокимов Д. Свобода договору та її обмеження в цивільному праві України. Юридичний журнал. № 5. 2008. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2931> (дата звернення: 17.05.2023).
18. Никифорак В. Межі свободи договору крізь призму розумності, справедливості та добросовісності. Юридичний вісник. 2020. № 4. С. 104–111. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.976> (дата звернення: 17.05.2023).

References

1. Eisenberg M.A. (2018). Foundational principles of contract law. Oxford, Oxford University Press. doi: <https://doi.org/10.1093/oso/9780199731404.001.0001>.
2. Shapiro M. (2002). Globalization of freedom of contract. On law, politics, and judicialization. P. 296–322. doi: <https://doi.org/10.1093/0199256489.003.0009>.
3. Atiyah P.S. (1990). Freedom of contract and the new right. Essays on contract. P. 355–386. doi: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198254447.003.0012>.
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV [Civil Code of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV]. Ofitsiyniy visnyk Ukrainy, no. 11, art. 461. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> [in Ukrainian].
5. Luts A. (2001). Svoboda dohovoru v tsyvilnomu pravi Ukrainy [Freedom of contract in the civil law of Ukraine]: thesis of dissertation Candidate of Law science: 12.00.03. Kyiv, Ivan Franko Lviv National University, 20 [in Ukrainian].
6. Moroz O. (2019). Istotni umovy tsyvilno-pravovoho dohovoru [Essential terms of a civil contract]. Pravo ta innovatsii. № 25 (1). Kharkiv, Research Institute of Legal Support of Innovative Development of the National Academy of Sciences of Ukraine, 45–50 [in Ukrainian].
7. Oliuka V. (2003). Tsyvilno-pravovyi dohovir: poniattia, funktsii ta systema [Civil law contract: concepts, functions and system]: dissertation of Candidate of Law science: 12.00.03. Kyiv, Taras Shevchenko Kyiv National University, 189 [in Ukrainian].
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022). Postanova Pro vstanovlennia strokiv, do nastannia yakykh torhovtsi povynni zabezpechyty mozhlyvist zdiisnennia bezghotivkovykh rozrakhunkiv (u tomu chysli z vykorystanniam elektronnykh platizhnykh zasobiv, platizhnykh zastosunkiv abo platizhnykh prystroiv) za prodani nymy tovary (nadani posluhy) vid 29.07.2022 № 894. [Resolution on establishing deadlines before which traders must ensure the possibility of non-cash payments (including using electronic means of payment, payment applications or payment devices) for the goods sold (services provided) by them of July 27, 2022 № 894]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/894-2022-п#Text> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2001). Zakon Ukrainy Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii vid 11.01.2001 № 2210-III [Law of Ukraine On protection of economic competition of January 11, 2001 № 2210-III]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2010). Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI [Tax Code of Ukraine of December 02, 2010 № 2755-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].

11. Verkhovna Rada of Ukraine (1992). Postanova Pro pravo vlasnosti na окремі vydy maina vid 17.06.1992 № 2471-XII [Resolution On the right of ownership of certain types of property of June 17, 1992]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12#Text> [in Ukrainian].

12. Pohrebniak V. Y. (2020). The ability of subjective civil rights to legal civil circulation. Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida national university. Series: juridical sciences. № 1. Odessa, V. I. Vernadsky Taurida national university, 84–88. doi: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.1/16> [in Ukrainian].

13. Ministry of Health of Ukraine (2005). Nakaz Pro zatverdzhennia Pravyl vypysuvannia retseptiv na likarski zasoby i vyroby medychnoho pryznachennia, Poriadku vidpusku likarskykh zasobiv i vyrobiv medychnoho pryznachennia z aptek ta yikh strukturnykh pidrozdiliv, Instruksii pro poriadok zberihannia, obliku ta znyschennia retsepturnykh blankiv vid 19.07.2005 № 360 [Order On the approval of the Rules for issuing prescriptions for medicinal and medical products, the Procedure for dispensing therapeutic and medical products from pharmacies and their structural subdivisions, and Instructions on storing, recording and destroying prescription forms of July 19, 2005 № 360]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-05#Text> [in Ukrainian].

14. Verkhovna Rada of Ukraine (1995). Zakon Ukrainy Pro derzhavne rehuliuвання vyrobnytstva i obihu spyrtu etylovoho, koniachnoho i plodovoho, alkoholnykh napoiv, tiutiuonykh vyrobiv, ridyn, shcho vykorystovuiutsia v elektronnykh syharetakh, ta palnoho vid 19.12.1995 № 481/95-BP [Law of Ukraine On State Regulation of Production and Circulation of Ethyl, Cognac, and Fruit Alcohol, Alcoholic Beverages, Tobacco Products, Liquids Used in Electronic Cigarettes, and Fuel of December 19, 1995 № 481/95-BP]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-вп#Text> [in Ukrainian].

15. Atiyah P. S. (1985). The Rise and Fall of Freedom of Contract. USA, Oxford University Press, 808. doi: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198255277.001.0001>.

16. Hamburh I., Hamburh S. (2019). Realizatsiia pryntsypu svobody pid chas ukladannia dohovoru, ne peredbachenoho zakonom [Implementation of the principle of freedom during the conclusion of a contract not provided for by law]. Pryvatne ta publichne pravo. № 4. Sumy, OLDI Plus, 42–45 [in Ukrainian].

17. Ievdokymov D. (2008). Svoboda dohovoru ta yii obmezhenia v tsyvilnomu pravi Ukrainy [Freedom of contract and its limitations in the civil law of Ukraine]. Yurydychnyi zhurnal, № 5 (71), 52–55 [in Ukrainian].

18. Nykyforak V. (2020). Mezhi svobody dohovoru kriz pryzmu rozumnosti, spravedlyvosti ta dobrosovisnosti [Limits of freedom of contract through the prism of reasonableness, justice and good faith]. Yurydychnyi visnyk. № 4. Odesa, Odesa Law Academy National University, 104–111. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.976> [in Ukrainian].

Уразова Ганна Олександрівна

*кандидат юридичних наук, доцентка,
асистентка кафедри цивільного права № 1
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Urazova Hanna

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Assistant of the Department of Civil Law № 1
Yaroslav Mydryi National Law University*

Зуб Карина Олександрівна

*студентка факультету юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Zub Karyna

*Student of Faculty of Justice
Yaroslav Mydryi National Law University*

Шмиголь Софія Сергіївна

*студентка факультету приватного права та підприємництва
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Shmyhol Sofiia

*Student of Faculty of Private Law and Enterprise
Yaroslav Mydryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-5-8897

ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЯ, ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ELECTRICITY AS AN OBJECT OF CIVIL RIGHTS

Анотація. Вступ. Питання об'єктів цивільних прав традиційно вважається одним з найбільш складних у цивілістиці, якому присвячена чимала кількість робіт та досліджень, які визначають найбільш суттєві характеристики останніх, вирізняють різноманітні класифікації. Ця стаття присвячена визначенню правової природи та розгляду наявних у науці підходів щодо електроенергії як об'єкта цивільних прав. Цивільний кодекс України серед об'єктів цивільного права прямо електроенергію не визначає, отже можна сказати, що на законодавчому рівні не закріплено правовий статус енергії. Саме її фізичні характеристики обумовлюють складність закріплення за електроенергією статусу речі чи навіть об'єкту. Проаналізовані доктринальні позиції вчених дають підстави визначити, що електроенергія розглядається як річ, безтілесна річ, «інше майно» тощо. В якості характеристики електроенергії як речі встановлено, що вона є рухомою, простою, подільною, споживчою річчю, яка визначається родовими ознаками. Але визначено, що саме відсутність тілесності, унеможлиблює віднесення електроенергії до цієї категорії. Прихильники концепції так званих безтілесних речей, визнаючи за рядом об'єктів безтілесний зміст, також відносять електроенергію до речей, але і цей підхід піддається критиці, оскільки не відповідає реальним особливостям електроенергії, і за своєю суттю дуже близький до визначення електроенергії як речі.

Мета. Метою цієї статті є аналіз, дослідження та узагальнення законодавчих і доктринальних підходів щодо визначення енергії, як об'єкта цивільних прав, з'ясування її правової природи та пошук шляхів усунення проблеми неоднозначного визначення поняття електроенергії, як об'єкта цивільних прав.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове регулювання такого об'єкта цивільного права, як енергія; 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що проводять дослідження щодо визначення правової природи електроенергії. В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: аналізу (для характеристики різних підходів, щодо визначення електроенергії, як об'єкта цивільного права та їх аналіз); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Результати. Автори доходять висновку, що електроенергію не можна розглядати, як річ у звичному розумінні, а вважають за необхідне характеризувати її як квазіріч або «інше майно», та пропонують розширити традиційне розуміння речі у вітчизняному праві за допомогою включення об'єктів будь-якого агрегатного стану.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується звернути увагу на необхідності внесення змін до законодавства щодо розширення поняття речі з врахуванням особливості природи енергії, та закріплення ще одного виду об'єктів цивільних прав – енергії.

Ключові слова: електроенергія, об'єкт цивільних прав, речі, безтілесні речі, особливий об'єкт цивільного права.

Summary. *Introduction.* The issue of objects of civil rights is traditionally considered one of the most complex in civil studies, to which a considerable number of works and studies are devoted, which determine the most essential characteristics of the latter, distinguish various classifications. This article is devoted to the determination of the legal nature and consideration of the approaches available in science regarding electricity as an object of civil rights. The Civil Code of Ukraine does not directly define electricity among the objects of civil law, so it can be said that the legal status of energy is not fixed at the legislative level. Its physical characteristics make it difficult to determine the status of a thing or even an object by electricity. The analyzed doctrinal positions of scientists give reasons to determine that electricity is considered as a thing, an incorporeal thing, «other property», etc. As a characteristic of electricity as a thing, it is established that it is a movable, simple, divisible, consumer thing, which is determined by generic features. But it is determined that it is the lack of physicality that makes it impossible to assign electricity to this category. Proponents of the concept of so-called incorporeal things, recognizing the incorporeal content of a number of objects, also attribute electricity to things, but this approach is also subject to criticism, as it does not correspond to the real characteristics of electricity, and in its essence is very close to the definition of electricity as a thing.

Purpose. The purpose of this article is to analyse, research and summarise of legislative and doctrinal approaches to the definition of energy as an object of civil as an object of civil rights, to clarify its legal nature and to find ways to eliminate the problem of ambiguous definition of the concept of electricity as an object of civil rights.

Materials and methods. The research materials are: 1) normative and legal regulation of such an object of civil law as energy; 2) works of domestic and foreign authors conducting research on determining the legal nature of electricity. In the process of carrying out the research, the following scientific methods were used: analysis (to characterize different approaches to the definition of electricity as an object of civil law and their analysis); logical generalization of results (formulation of conclusions).

Results. The authors come to the conclusion that electricity cannot be considered as a thing in the usual sense, but consider it necessary to characterize it as a quasi-property or «other property», and suggest expanding the traditional understanding of a thing in domestic law by including objects of any aggregate state.

Discussion. In further scientific research, it is proposed to pay attention to the need to amend the legislation regarding the expansion of the concept of a thing, taking into account the particularity of the nature of energy, and to establish another type of objects of civil rights – energy.

Key words: electricity, object of civil rights, things, incorporeal things, special object of civil law.

Постановка проблеми. Починаючи з XXI століття, використання електроенергії є важливим елементом цивілізації будь-якої розвинутої країни. Та саме правовідносини, які стосуються раціонального використання електроенергії є одними із основних галузей наукових досліджень.

Для того, щоб визначити, яке місце займає електроенергія в системі об'єктів цивільних прав, необхідно визначити, що цивільне законодавство розглядає під останніми. Відповідно до положень статті 177 ЦК України до об'єктів слід відносити речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага [1]. Отже, ЦК України серед об'єктів цивільного права прямо енергію не зазначає. Варто зазначити, що немає єдності у визначенні правової природи електроенергії як об'єкта цивільних правовідносин. Цьому посприяло те, що сама по собі електроенергія є специфічною, бо тілесної оболонки вона не має, її неможливо обміняти, торкнутися, і фактично повернути, як

це можливо зробити з товаром у договорі купівлі-продажу. Стрімкий розвиток технологій та поява нових об'єктів права зумовлюють проблему правового регулювання їх використання. Це стосується і електроенергії, яку наразі люди використовують щодня в своєму повсякденному житті. Отже правове визначення такого поняття є вкрай важливим, що буде сприяти побудуванню механізму правового регулювання електроенергії в цивільному праві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні одним із найбільш обговорюваних питань є з'ясування місця електроенергії у системі об'єктів цивільних прав. Загалом теми пов'язані з визначенням об'єктів цивільних прав досліджували такі вчені, як Спасибо-Фатеева І. В. [7], Сліпченко С. [6], Кохановська О. В. [3], Шемет У. Р., Косяченко К. Е. [13], Дзера О. В. [2]. Дослідження спрямовані конкретно на питання визначення поняття електроенергії, на різні підходи її визначення, як об'єкта цивільних прав, проводилися такими науковцями, як Скрипник В. [5], Ходико Ю. Є. [9; 10], Кузьміна М. М. [4], Топорков М. М. [8]. Зага-

лом було висвітлено багато проблем пов'язаних з визначенням правової природи електроенергії, проте однозначну відповідь так і не було знайдено.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що поняття «енергія» пройшло кілька етапів розвитку. Спочатку було створено загальнотеоретичне підґрунтя для уявлення про місце енергії в системі об'єктів навколишнього світу та її вплив на світобудову. У філософському сенсі енергія була представлена як діяльність дійсність [4, с. 134].

На другому етапі природничі науки почали розглядати енергію як об'єкт навколишнього світу, який вивчався як фізичне явище, з'ясовувалися його характеристики та властивості [4, с. 135].

На третьому етапі з економічної та юридичної точок зору енергія почала розглядатися як самостійний об'єкт відносин. Необхідність купівлі-продажу енергії та встановлення кримінальної відповідальності за її розкрадання поставили питання про право власності на енергію та необхідність визнання її річчю, товаром [4, с. 135].

Слід відзначити, що наразі найбільш популярний підхід — це визначення електроенергії, як речі. Через що, вважаємо за потрібне дослідити питання: що являє собою річ?

У цивільному законодавстві різних країн міститься поняття речей, зокрема: «речами в сенсі закону є лише тілесні предмети» (параграф 90 Цивільного уложення Німеччини); «речові об'єкти, які можуть перебувати в людському володінні» (ст. 2 кн. 3 ЦК Нідерландів); «матеріальні предмети, що мають просторові межі» (Моделний закон «Про право власності та його захист»); «річчю вважаються тільки фізичні об'єкти» (п. 1 ст. 135 ЦК Азербайджанської Республіки) [10, с. 80]. Отже, як і визначенні в статті 179 ЦК України, поняття речі обмежується рамками матеріального, фізичного світу, що є вузьким підходом до визначення даного поняття. У широкому розумінні річ — це як тілесний предмет матеріального світу, так і матеріальні права. Існує шість підходів щодо розуміння правової природи електроенергії.

Прихильники першого вважають, що електроенергія є річчю. Так, за словами Вольмана І., вперше сили природи (електроенергія, світло, тепло тощо) розглядаються в праві як речі у ст. 706 Швейцарського цивільного уложення: «Предметом права власності на рухомі речі є всі за своєю природою рухомі тілесні речі, а також сили природи, оскільки вони не долучені до речей нерухомих» [5, с. 87]. Гамборовий Ю. визначає енергію, як річ. На його думку, речами в юридичному розумінні необхідно назвати речі, до яких не можна доторкнутися, а саме газ, пар, стиснене повітря і навіть електрику, якщо вони зберігаються в певних приміщеннях передаються по трубах чи проводах, оскільки енергія — предмет, що знаходиться у зовнішньому світі з властивостями цінності, оборотоздатності

і самостійності [8, с.274]. Вважаємо, що таке широке розуміння поняття речі в вітчизняному законодавстві сприяло б вирішенню проблеми з правовим регулюванням електроенергії, проте поки це не зроблено, відповідно до чинних положень ЦК електроенергію важко віднести до категорії речей.

Зокрема Ф. Бернгефт, який визначає, що електроенергія — це не річ, вона не є предметом власності і не може бути предметом крадіжки [9, с. 87]. Крім, того деякі науковці визначають, що підхід до енергії, як речі критикується через те, що енергія не має матеріального втілення. В якості характеристики енергії, як речі можна відзначити, що вона є рухомою, простою, подільною, споживчою річчю, яка визначається родовими ознаками [5, с. 164]. Проте саме критерій матеріальності не дозволяє віднести електроенергію до категорії речей, незважаючи на те що вона має чимало ознак речі.

Прихильник другого підходу, Скрипник В. зазначає, що у диспозиції ст. 177 ЦК «Види об'єктів цивільних прав» законодавець називає і «інше майно», проте, на відміну від інших правових категорій (речі, цінні папери тощо), змісту цього поняття не подає. Електроенергія — це не річ, не специфічна річ, не спеціальна дія, а саме такий об'єкт цивільних прав, зазначений, як «інше майно» [5, с. 167]. Проте це поняття не має визначення та чіткого правового регулювання в цивільному законодавстві, що теж не дає змоги однозначно віднести електроенергію до цієї категорії. На нашу думку, слід визначити перелік категорій, які можуть вважатися «іншим майном», для того щоб уникнути помилкового віднесення об'єктів цивільних прав до цього виду. Також майно, як правило, це річ матеріального світу, тому зважаючи на особливу природу електроенергії не можна віднести її до категорії «майно», визначення якого міститься в статті 190 ЦК України.

Схожу думку має і Ходико Ю.Є., проте пропонує третій підхід до правової природи електроенергії — «інші блага». Він визначає, що у фізичному розумінні електроенергія хоч і є матерія як така, але річчю не є, оскільки відсутня головна ознака речі — тілесність. У такому разі йдеться про те, що електроенергія належить до інших благ і на неї може поширюватися правовий режим речей [10, с. 87]. Ми погоджуємось з таким положенням, адже електроенергія більше відповідає поняттю блага під яким в теорії права розуміють все те, що здатне задовольнити певні потреби людини. Блага поділяються на матеріальні та нематеріальні. Перелік нематеріальних благ наявний в Главі 15 ЦК України і є вичерпним, проте не містить категорії електроенергії. Щодо матеріальних благ, то визначення переліку і поняття цієї категорії відсутні.

Хотілося б наголосити на тому, що у деяких країнах енергія визначається саме, як товар, що є четвертим підходом. Зокрема, звернути увагу на

положення § 90 Німецького цивільного уложення, за яким в очах закону речами є лише матеріальні предмети [12, с. 107]. Тобто німецькі юристи вважають, що речами визнаються лише матеріальні предмети.

Тому енергія є товаром, але не річчю. У п. 11 ст. 1 Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 р. зазначено, що виробництво електричної енергії — це діяльність, пов'язана з перетворенням енергії з енергетичних ресурсів будь-якого походження на електричну енергію за допомогою технічних засобів, а п. 26 надається і поняття електричної енергії — енергія, вироблена на об'єктах електроенергетики та є товаром, призначеним для купівлі-продажу. Це законодавче визначення свідчить про товарну властивість електроенергії як об'єкта цивільних прав із відповідним правовим режимом. Правовий режим є не статичною незмінною категорією і може змінюватися, залежно від доктринального та законодавчого розуміння об'єкта. Енергія як об'єкт широко задіяна у цивільному обороті і є предметом низки договорів. Під цивільним оборотом зазвичай розуміють юридичну форму економічного обороту, а об'єктами останнього є товар, тобто благо, має грошову цінність, тому і права на нього можуть бути лише майновими [3, с. 165]. Таке положення, підтверджує нашу думку про те, що електроенергія є матеріальним благом, адже є товаром. Але слід відзначити, що через визнання енергії «товаром» проблему об'єктів цивільних прав не вирішити. Такий підхід до визначення поняття об'єкта цивільних прав не завжди може бути застосовний як правовий прийом оформлення відносно нових об'єктів права. Крім того, саме поняття «товару» достатньо широке і не має в праві вичерпного змісту [8, с. 276].

Існує ще один, п'ятий, підхід — концепція так званих безтілесних речей. У сучасній цивілістичній літературі існують два підходи щодо правової природи безтілесних речей. Деякі автори вважають, що під безтілесними речами розуміються і майнові права, які формально належать до речей, хоча власне речами не є, що пояснюється зручностями з огляду законодавчої техніки. Представники іншого наукового підходу трактують поняття безтілесних речей ширше уважаючи безтілесними речами не лише майнові права, а й будь-які об'єкти, які являють собою нематеріалізовані об'єкти [5, с. 163]. Прихильники концепції безтілесних речей, визначаючи за тими чи іншими об'єктами безтілесний зміст, також відносять енергію до речей. Але даний підхід знайшов велику кількість критики, оскільки він не відповідає дійсним особливостям енергії, а саме характеристиці матеріальності. У науці визначається, що говорити про енергію як про самостійну річ (нехай навіть безтілесну) є безперспективно, оскільки вона невіддільна від майна за допомогою якого вона ви-

робляється і передається. Більше того, поза таким майном енергія просто не існує.

Але поки згідно з чинним законодавством енергія не може визначатись майном, тому віднести її до цієї категорії немає підстав.

Слід відзначити, що деякі науковці розглядають енергію, як особливий чи нетрадиційний об'єкт цивільного права — шостий підхід. До спірних, нетрадиційних цивільних об'єктів відносять наряду з суб'єктивними правами, бездокументарними і цінними паперами, безготівковими грошима пропонують відносити енергію та інформацію. Науковці, що поділяють даний підхід, вважають, що існування цих об'єктів без чіткої правової ідентифікації, ставить під сумнів їх участь в цивільному обороті, тому така ситуація є неправильною. Не можемо не погодитись з цією думкою, адже енергія є унікальним явищем, яке не можна однозначно віднести до жодного виду об'єктів цивільних прав. Тому найкраще вирішення цієї проблеми — внесення в законодавство ще одного виду, а саме енергії (в тому числі електричної).

Немченко С.С. досліджуючи сутність договору постачання електричної енергії через приєднану мережу, дійшов висновку що електрична енергія є особливим об'єктом цивільного права, а найважливішою властивістю енергії є її здатність виконувати роботу завдяки електричному току, потужність якого споживається тим чи іншим приладом та обладнанням, приєднаним до мережі. Тобто висувається теза, що під час постачання енергії споживається не енергія, а потужність. Але слід відзначити, що напруга — це одна з найважливіших характеристик енергії, проте вважати об'єктом договору і об'єктом цивільних прав потужність є сумнівним [5, с. 164–165].

Висновок. Можна відзначити, що енергія на сьогодні розглядається як річ, категорія «інше майно», матеріальне благо, безтілесна річ, товар або як особливий об'єкт цивільного права. Тобто спостерігається плюралістичний підхід розуміння правової природи електроенергії у вітчизняній правовій доктрині. Відсутність визначеності на рівні цивільного закону щодо тих чи інших благ, унеможливорює визначити їх правовий режим. Науково-технічний прогрес постійно зумовлює розвиток економіки та розширює перелік благ, які можуть бути об'єктами цивільних прав, і відповідно законодавець має реагувати на такі зміни і забезпечувати правову регламентацію нових правових явищ. На наш погляд, вирішення цієї проблеми може бути здійснене декількома шляхами. По-перше, розширення поняття речі не тільки як тілесної одиниці, а й з врахуванням особливості природи енергії. По-друге, внесення ще одного виду до об'єктів цивільних прав — енергії. Але поки такі зміни не будуть зроблені, схиляємось до думки, що найбільш прийнятними підходами до визначення правової природи є електроенергія як матеріальне благо та товар.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. No 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. No 40–44. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 20.05.2023)
2. Дзера О. В. Об'єкти цивільних прав // Обране. Збірник наукових праць. Київська школа цивілістики. К.: Юринком Інтер, 2016. 872 с.
3. Кохановська О. В. Втілення та реалізація ідей розробників ЦК України щодо нормативного закріплення поняття та видів об'єктів цивільних прав. Актуальні проблеми приваного права: збірник статей до ювілею доктора юрид. наук, проф. Н. С. Кузнецової / відп. ред. Р. А. Майданик та О. В. Кохановська. Київ: ПрАТ «Юридична практика». 2014. С. 247–271.
4. Кузьміна М. М. Поняття та види енергії з альтернативних джерел // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2013. № 3 (14). С. 134–14.
5. Скрипник В. Електроенергія в системі об'єктів цивільних прав // Публічне право. 2019. № 4(36). С. 162–168.
6. Сліпченко С. Поняття об'єкта цивільного права за ЦК України // Проблеми цивільного права та процесу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвячені пам'яті професора О. О. Пушкіна, 23 травня 2009 р. Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. С. 66–68.
7. Спасибо-Фатеева І. В. Види об'єктів цивільних прав. Часопис цивілістики. Вип. 18. С. 13–17.
8. Топорков М. М. Теплова енергія як об'єкт цивільних прав/Право і Безпека. 2010. № 5. С. 274–276.
9. Ходико Ю. Є. Спирні об'єкти речового правовідношення та їх правовий режим // Право і суспільство. 2017. № 6. С. 85–90.
10. Ходико Ю. Є. Поняття речі в контексті визначення об'єктів речового правовідношення // Цивільне право і цивільний процес. 2017. С. 79–85.
11. Шемет У. Р., Косяченко К. Е. Об'єкти цивільних прав особливості та парадокси їх визначення // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2019. Том 30(69), № 6. С. 56–60.
12. Шимон С. І. Відродження «res incorporales» в українському цивільному законодавстві (сучасний досвід) // Правничий вісник Університету «Крок»// Цивільне право і цивільний процес. 2012. С. 106–111.

References

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. No 435-IV // Vidomosti Verkhovnoii Rady Ukrainy. 2003. No 40–44. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (date of access: 20.05.2023)
2. Dzera O. V. Obiekty tsyvilnykh prav // Obrane. Zbirnyk naukovykh prats. Kyivska shkola tsyvilistyky. K.: Yuryнком Inter, 2016. 872 s.
3. Kokhanovska O. V. Vtilennia ta realizatsiia idey rozrobnykiv TsK Ukrainy shchodo normatyvnoho zakriplennia poniattia ta vydiv obektiv tsyvilnykh prav. Aktualni problemy pryvanoho prava: zbirnyk statey do yuvileiu doktora yuryd. nauk, prof. N. S. Kuznietsovoj / vidp. red. R. A. Majdanyk ta O. V. Kokhanovska. Kupiv: PrAT «Iurydychna praktyka». 2014. S. 247–271.
4. Kuzmina M. M. Poniattia ta vydy enerhii z alternatyvnykh dzherel // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». 2013. № 3 (14). S. 134–14.
5. Skrypnyk V. Elektroenerhiia v systemi obektiv tsyvilnykh prav // Publichne pravo. 2019. № 4(36). S. 162–168.
6. Slipchenko S. Poniattia obiekta tsyvilnoho prava za TsK Ukrainy // Problemy tsyvilnoho prava ta protsesu: materialy mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii, prysviacheni pamiaty profesora O. O. Pushkina, 23 travnia 2009 r. Kh.: Vyd-vo Khark. nats. un-tu vnutr. sprav, 2009. S. 66–68.
7. Spasybo-Fatieieva I. V. Vydy obektiv tsyvilnykh prav. Chasopys tsyvilistyky. Vyp. 18. S. 13–17.
8. Toporkov M. M. Teplova enerhiia yak obiekt tsyvilnykh prav/Pravo i Bezpeka. 2010. № 5. S. 274–276.
9. Khodyko Yu. Ie. Spirni obiekty rechovoho pravovidnoshennia ta yikh pravovi rezhym // Pravo i suspilstvo. 2017. № 6. S. 85–90.
10. Khodyko Yu. Ie. Poniattia rechi v konteksti vyznachennia obektiv rechovoho pravovidnoshennia // Tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses. 2017. S. 79–85.
11. Shemet U. R., Kosiachenko K. E. Obiekty tsyvilnykh prav osoblyvosti ta paradoksy yikh vyznachennia // Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: yurydychni nauky. 2019. Tom 30(69), № 6. S. 56–60.
12. Shymon S. I. Vidrodzhennia «res incorporales» v ukrainskomu tsyvilnomu zakonodavstvi (suchasnyi dosvid) // Pravnychi visnyk Universytetu «Krok»// Tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses. 2012. S. 106–111.

УДК 347.921.8

Череватенко Ірина Миколаївна

*кандидат юридичних наук,
асистентка кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Cherevatenko Iryna

*PhD in Law, Assistant of the Department Civil Justice and Advocacy
Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0003-2937-1529*

Ірха Анастасія Сергіївна

*студентка факультету адвокатури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Irkha Anastasiia

*Student of the Faculty of Advocacy
Yaroslav Mudryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-5-8902

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

PROBLEMATIC ASPECTS OF FREE SECONDARY LEGAL AID IN CIVIL CASES

Анотація. У статті досліджено актуальні проблеми, які виникають при захисті цивільних прав осіб, які звернулися до системи безоплатної вторинної правової допомоги. Недосконалість нормативно-правового регулювання створює безліч перешкод. По-перше, у доступі особи до безоплатної правової допомоги, а, по-друге, у ефективному функціонуванні даного інституту. Оскільки основним завданням цивільного судочинства, визначеним Цивільним процесуальним кодексом України, є ефективний захист порушених, невизнаних або оспорених прав та свобод особи, то для того, щоб досягти зазначеної «ефективності» необхідно, щоб кожен інститут у цивільному процесі, в тому числі й надання правової допомоги, належним чином функціонував задля досягнення єдиної мети.

Цивільний процесуальний кодекс України не передбачає визначення процедури та специфіки надання безоплатної правової допомоги. Відтак, у статті досліджуються основні проблеми механізму надання безоплатної правової допомоги адвокатом. Крім того, проаналізовано положення щодо «вільного обрання адвоката» у контексті вибору адвоката особою, яка має можливість оплатити юридичні послуги самостійно та осіб, які звернулися до системи безоплатної вторинної правової допомоги.

Також, розглянуто практику Європейського Суду з прав людини з метою підтвердження тези, що на практиці перевага у наданні безоплатної правової допомоги надається кримінальним справам, аніж цивільним. У статті досліджено й проблеми, що виникають тоді, коли мова йде про захист цивільних справ у міжнародних судах, бо національне законодавство містить пряму вказівку на відмову від надання такого виду правової допомоги.

Ключові слова: безоплатна правова допомога, адвокат, цивільний процес, представник, адвокатська діяльність.

Summary. The article investigated the actual problems that arise in the protection of civil rights of persons who have applied to the system of free secondary legal aid. Imperfection of legal regulation creates many obstacles. Firstly, in the person's access to free legal aid, and, secondly, in the effective functioning of this institute. Since the main task of civil proceedings, defined by the Civil Procedure Code of Ukraine, is the effective protection of violated, unrecognized or challenged rights and freedoms of a person, in order to achieve this «efficiency» it is necessary that each institution in the civil process, including the provision of legal assistance, properly function to achieve a single goal.

The Civil Procedure Code of Ukraine does not provide for the definition of the procedure and specifics of providing free legal aid. Therefore, the article explores the main problems of the mechanism of providing free legal counsel. In addition, the provisions on the «free election of a lawyer» in the context of the choice of a lawyer by a person who has the opportunity to pay for legal services independently and persons who have applied to the system of free secondary legal aid are analyzed.

Also, the case-law of the European Court of Human Rights was considered in order to confirm the thesis that in practice the advantage in providing free legal aid is given to criminal cases rather than to civil ones. The article also examines the problems that arise when it comes to protecting civil cases in international courts, because national legislation contains a direct indication of refusal to provide this type of legal assistance.

Key words: free legal aid, lawyer, civil procedure, representative, advocacy.

Постановка проблеми. Впровадження інституту надання безоплатної правової допомоги стало важливим кроком для забезпечення доступу до правосуддя вразливих категорій населення та стало одним із ключових інструментів таких осіб захистити свої порушенні, невизнані чи оспорювані права та інтереси. Однак, незважаючи на те, що інститут безоплатної правової допомоги знайшов своє відображення в чинному законодавстві, деякі питання доступу до безоплатної правової допомоги та безпосередньо процедури надання такої допомоги залишаються невирішеними, а на практиці перешкоди та суттєві недоліки у наданні безоплатної правової допомоги підривають ефективність запровадження такої системи. Тому необхідно знайти інструменти задля модернізації та поліпшення правової регламентації цього правового інституту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання надання безоплатної правової допомоги у своїх працях приділяли увагу такі науковці, як Т. Б. Вільчик [1], С. В. Гончаренко [2], В. В. Комаров [3], О. М. Макеєва [4], Ю. В. Некласа [5], Н. Ю. Сакара [6], М. В. Стаматіна [7], Ю. Т. Шрамко [8], О. Г. Яновська [9] та інші видатні вчені.

Проте, незважаючи на велику увагу, яка була приділена цій тематиці, все ж таки деякі питання залишаються не врегульованими, оскільки з часу запровадження інституту безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному судочинстві пройшло не так багато часу, який необхідний для приведення правової регламентації до найвищого рівня.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз чинної нормативної правової бази та міжнародної практики щодо процедури надання безоплатної правової допомоги й внесення пропозицій для вдосконалення досліджуваного правового інституту задля підвищення доступності до безоплатної правової допомоги кожній особі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне вирішення спору та відновлення порушених, невизнаних або оспорених прав та інтересів особи знаходиться у тісному взаємозв'язку з діяльністю не лише суду, який безпосередньо вирішує справу по суті, а й з роботою такої процесуальної фігури в цивільному судочинстві як адвокат, оскільки від якості наданої правової допомоги, освіти та практичних навичок залежить наскільки вигідним та справедливим буде рішення суду для особи, яка звернулася за допомогою до адвоката. Також, враховуючи сучасний стан та постійне реформування правозахисних органів

в Україні, ускладнюється самостійний захист особою своїх прав та охоронюваних законом інтересів, тому виникає потреба звернутися до професіонала, а так як кожна послуга спеціаліста має свою ціну, то матеріальне становище особи може стати на заваді у доступі до професійної правової допомоги, яку зі свого боку можна вважати одним із важливих інструментів, які допомагають у досягненні головної мети цивільного судочинства — захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ч. 1 ст. 2 ЦПК) [10].

Право на безоплатну правову допомогу знайшло своє відображення в міжнародних документах. У Міжнародному пакті про громадянські і політичні права було закріплено право кожного на самостійний захист або на захист через обраного захисника, який в інтересах правосуддя може призначатись для особи безкоштовно, коли вона не має достатньо коштів, щоб оплатити захисника самостійно [11]. Зі свого боку Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція), яка вважається фундаментальним міжнародним документом в галузі прав та свобод людини передбачила право особи на справедливий судовий розгляд, але згадка про використання юридичної допомоги безоплатного адвоката стосується лише кримінальних правопорушень (п. 3 ст. 6 Конвенції) [12]. Тому виникає питання, а чи буде мати право на безоплатну правову допомогу особа у цивільному процесі. Відповідь можна знайти проаналізувавши практику Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ), а так як ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [13] вказує на те, що Конвенція і практика ЄСПЛ є джерелом права в нашій державі, то звернення до прецедентної практики Суду є актуальним для вирішення поставленої проблеми.

На практичне застосування статті 6 Конвенції у спорах, які мають «цивільний» характер ЄСПЛ вказав у декількох своїх рішеннях, так, у справі «Кьоніг проти Німеччини» для вирішення питання чи є право цивільним у контексті Конвенції, необхідно проаналізувати його зміст відокремлено від кваліфікації, яка міститься у законодавстві відповідної держави [14]. У справі «Ейрі проти Ірландії», яка стосувалася окремого проживання подружжя, було зазначено, що стаття 6 Конвенції є ключовою для вирішення спорів між фізичними

особами-громадянами згідно із національним законодавством і її практичне застосування є незаперечним для Суду [15]. Тобто прецедентна практика виходить з того, що право на справедливий суд у контексті статті 6 має практично втілюватись у рішеннях Суду, які стосуються спорів «цивільного» характеру, але так як у зазначених рішеннях застосовується п. 1 ст. 6, який стосується загальних положень права особи на справедливий суд, питання отримання безоплатної правової допомоги залишається відкритим.

Європейський суд у ряді рішень дав більш широке трактування права саме на безоплатну правову допомогу, ніж те що згадано у п. 3 ст. 6 Конвенції. Визначальним є рішення у справі «Ейрі проти Ірландії», де заявниця через складність спору не змогла самостійно захистити свої права в суді без допомоги адвоката, оплатити якого вона не мала можливості через скрутне фінансове становище, а необхідних знань в юриспруденції щоб самостійно захистити себе без допомоги адвоката заявниця не мала. Тому Суд у даній справі відступив від загальних положень Конвенції та вказав, що у випадках, коли професійна правова допомога необхідна для забезпечення ефективного доступу до суду держава повинна надати особі таку допомогу на безоплатній основі. Проте Суд звернув увагу на неабсолютний характер таких відступів від загальноприйнятих норм та підкреслив, що держава не повинна гарантувати безкоштовну правову допомогу у кожному спорі, який має цивільний характер та відзначив, що все ж таки п. 3 ст. 6 відноситься до кримінального процесу. На підтвердження цього, була висловлена ще одна правова позиція у справі «Ессаді проти Франції», де було зазначено, що п. 3 ст. 6 стосується гарантування права надання безкоштовної правової допомоги у кримінальних провадженнях за певними обставинами, а п. 1 ст. 6 безпосередньо не розкриває питання про правову допомогу, а лише вирішує загальні питання [16]. Однак враховуючи проаналізовані прецеденти та першочергову мету створення Конвенції — ефективний захист прав людини, у тому числі й забезпечення права на доступ до правосуддя в деяких випадках Суд може зобов'язати державу надати правову допомогу безоплатно, коли така допомога може вплинути на критерій ефективного доступу до Суду.

Таким чином, стає очевидним, що ЄСПЛ не обмежує в загальному розумінні дію права на правову допомогу лише сферою кримінального судочинства, оскільки у багатьох рішеннях Суд часто використовував в частині тлумачення статті 6 таку категорію як «цивільний» характер спору, тому права, передбачені п. 3 ст. 6 Конвенції, є складеним елементом загального поняття справедливого судового розгляду [5]. Проте надання правової допомоги безоплатно у цивільних справах

в аспекті міжнародної правової регламентації не є однозначним, оскільки у прецедентній практиці було вказано не на обов'язок держави забезпечити особу безоплатним адвокатом, а все ж таки на можливість, тобто у кожній справі це питання буде вирішуватись індивідуально в залежності від обставин та значення спору.

Положення міжнародного права закріплені і в Конституції України, але незважаючи на те, що право громадян України на безоплатну правову допомогу закріплено в Основному Законі, протягом тривалого часу цей інститут не мав механізму реалізації отримання такої допомоги. Також необхідно враховувати той факт, що значна кількість порушених прав елементарно не відновлюється, оскільки багато хто вважає, що звернення до суду буде коштувати дуже дорого, а плата за послуги адвоката може здатися «непідйомною». Таким чином, виникла ситуація, що вразливі категорії осіб нашої держави були позбавлені фахового представництва у суді, це створювало нерівні умови та ставило під сумнів взагалі справедливість системи правосуддя. Першим вирішальним кроком у правовій регламентації інституту безоплатної правової допомоги стало прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Відповідно до вищезгаданого Закону право на безоплатну вторинну допомогу, яка стосується представництва особи в суді, мають лише окремі категорії осіб, визначені законом — особи, які вважаються малозабезпеченими залежно від співвідношення середньомісячного доходу з прожитковим мінімумом та належності особи до тих категорій осіб, для яких законами вже передбачено право на безоплатну правову допомогу [17]. У Цивільному процесуальному кодексі України (далі — ЦПК) існує вказівка на безоплатну правову допомогу. Однак процесуальне законодавство не містить положень про специфіку надання такої допомоги. Позаяк особливості надання та проблеми інституту безоплатної правової допомоги визначаються Законом України «Про безоплатну правову допомогу» (далі — Закон).

У першу чергу, слід вказати на принцип вільного обрання представника, в аспекті безоплатної правової допомоги. Адвоката призначає Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги, тобто в такому разі особа не може самостійно обирати представника, керуючись такими категоріями як довіра та власна симпатія до певного адвоката. Доречно зауважити, що «вільний вибір представника» у контексті безоплатної правової допомоги не повинен стосуватися певного суб'єктивного ставлення особи до відповідного адвоката або особистісної неприязні, оскільки головним завданням професійного представника є надання якісної допомоги, зазначений обов'язок суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги закріплюється й в Законі. Але виникає ситуація, що особа, яка має

матеріальну можливість залучити оплатного адвоката може обирати такого представника, а в системі надання безоплатної правової допомоги право «обирати» виключається, тому можна говорити про дискримінацію осіб за матеріальною ознакою. З іншого боку, інститут безоплатної правової допомоги містить стандарти якості щодо надання такої допомоги, тому рівень професіоналізму безоплатного адвоката не відрізняється від представника, який працює на оплатній основі.

Міжнародна правова регламентація інституту безоплатної правової набрала значних обертів у зв'язку з процесом європейської інтеграції й імплементації міжнародних норм. Позаяк це й вплинуло на стандарти надання безоплатної правової допомоги. Одним із головних завдань, які ставляться перед представником вторинної правової допомоги в цивільному процесі, є якісне надання адвокатських послуг, але тлумачення критерія «якості» не знайшло свого відображення ані в ЦПК, ані в Законі. Допомогти у цьому питанні може такий міжвідомчий нормативний акт як Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі» від 21.12.2017 р. № 4125/5, відповідно до якого головною метою розроблення стандартів є як раз надання якісної безоплатної вторинної правової допомоги [18]. Однак, проаналізувавши цей документ, можна зробити висновок, що зазначені стандарти стосуються безпосередньо механізму надання правової допомоги, а саме там містяться положення, які стосуються суто процесуального порядку, наприклад, дотримання адвокатом строків, інформування клієнта про стан розгляду справи, визначення кола повноважень та інші. Тобто стандарти від яких залежить якість наданої безоплатної допомоги стосуються лише «процедури» надання такої допомоги, однак якщо більш широко тлумачити критерій «якості» і говорити про таку властивість адвокатської послуги як задоволення обумовленої чи передбачуваної потреби, то стандартизації лише самого процесу надання послуги недостатньо, оскільки діяльності щодо захисту цивільного права особи передують ще й процедура набуття статусу адвоката, який має право надавати вторинну правову допомогу.

Так, щоб адвокат мав право надавати вторинну правову допомогу безоплатно успішного проходження кваліфікаційного іспиту та наявності посвідчення адвоката недостатньо, бо ще необхідно пройти спеціальний конкурс. Можна вважати, така система набуття статусу безоплатного адвоката є достатньо ускладненою, оскільки для того, щоб отримати професію адвоката необхідно пройти нелегкий шлях та успішно скласти кваліфікаційний іспит, а також можна говорити, що

проведення органами Міністерства юстиції конкурсів з відбору адвокатів для надання безоплатної правової допомоги є порушенням незалежності адвокатури в Україні та діяльності органів адвокатського самоврядування. Тому доцільніше було б, наприклад, включити курс «Вступ до системи надання безоплатної правової допомоги», який би включав в себе інформації не лише про механізм надання такої правової допомоги, а й отримання адвокатом й навичок в психології, оскільки враховуючи специфіку цивільних спорів та й те що суб'єктами звернення за безоплатною допомогою є вразливі групи населення і взаємодія з ними потребує від представника не лише певних правових знань. Таким чином, забезпечення критерію «якості» надання безоплатної правової допомоги не треба розглядати лише крізь призму стандартів, які стосуються безпосередньої процедури надання юридичних послуг, необхідно також до стандартів відносити й те, що передують діяльності адвоката з безоплатної правової допомоги, тобто шлях набуття відповідного статусу і отримання адвокатом необхідних знань, оскільки все ж таки інститут безоплатної правової допомоги стосується більш вразливих суб'єктів.

Необхідно звернути увагу й на те, що коли особа використовує всі національні засоби правового захисту їй буде відмовлено у наданні безоплатної вторинної правової допомоги, це можна пояснити тим, що спір вже буде розглядатися в іншій площині, оскільки порушником прав та інтересів є держава, а безоплатна правова допомога надається за кошти Державного бюджету. Виникає така ситуація, що особа, яка не має матеріальної можливості оплатити послуги адвоката в міжнародному суді, не зможе відновити порушене право, а враховуючи практику ЄСПЛ держави нерідко порушують цивільні права, які закріплені в Конвенції, наприклад, справи щодо порушення права на захист власності ст. 1 Першого протоколу до Конвенції [12]. Так можна згадати справи «Рисовський проти України» [19] та більш нову «Кривенький проти України» [20], в яких наша держава, а саме відповідні органи незаконно затримували вирішення питання власності осіб на землю, тим самим створили невизначеність щодо встановлення права власності і позбавили осіб зазначеного права без виплати належної компенсації, таким чином державний інтерес у конфіскації майна шляхом незаконних дій превалював над загальноновизнаним цивільним правом особи на захист свого індивідуального основоположного права. Тобто, коли спір виходить за рамки національного цивільного судочинства і переходить в площину міжнародного цивільного процесу вторинна безоплатна правова допомога стає недієвою і особа елементарно не зможе відновити порушене право через свій матеріальний стан.

Висновки з дослідження та шляхи вдосконалення правової регламентації. Інститут безоплатної вторинної правової допомоги став важливим кроком для подолання прірви між професійною правовою допомогою та матеріальною неможливістю доступу до такої допомоги, оскільки через правову неознаність більшість фізичних осіб чий цивільні права були порушені, невизнані або оспорені не могли самостійно захистити себе у суді, тому запровадження у 2011 році безоплатної правової допомоги мало на меті подолати цю проблему. Незважаючи на велику кількість позитивних моментів, все ж таки існують деякі проблеми у механізмі доступу до безоплатної правової допомоги, а рівень нормативного врегулювання зазначеного інституту не є задовільним. Необхідно звернути увагу на неординарну практику на міжнародному рівні стосовно переваги надання державою безоплатної правової допомоги у кримінальних справах, такий підхід можна розкритикувати, бо складність цивільних справ є недооціненою, оскільки як і в кримінальних так і в цивільних справах наявна сторона, якій було в певній мірі завдано шкоди і зазвичай це особи, які не тільки не мають юридичної освіти, а й навіть мінімальної обізнаності в своїх правах, тому є доцільним запровадити однаковий механізм доступу до безоплатної правової допомоги керуючись не критерієм віднесення справи до певної галузі права, а все ж таки враховувати складність самого спору.

Також вдосконалення потребує механізм реалізації принципу вільного обрання представника,

незважаючи на те, що у Законі закріплюються гарантії недискримінації при її наданні, але якщо врахувати сучасний стан функціонування зазначеного інституту виникає ситуація, що особа, яка має можливість оплатити собі адвоката може його обрати самостійно, а при наданні безоплатної допомоги адвоката призначає Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги, тобто вільне обрання представника виключається, тому доцільно зазначити, що наявна дискримінація за матеріальним становищем особи.

Необхідно врегулювати на законодавчому рівні питання й доступу до безоплатної правової допомоги у міжнародних судах, так як, зазвичай, відповідачем у цивільних справах на міжнародному рівні є держава, а фінансуються послуги з безоплатної правової допомоги за рахунок Державного бюджету, то можна зауважити що така допомога є взаємовиключним явищем, але необхідно зазначити, що наша держава у 2017 році підписала Європейську угоду про передачу заяв про правову допомогу, яка перебачила механізм звернення за правовою допомогою у цивільних справах на території країн-учасниць Ради Європи через уповноважені органи [21], але в Україні вже протягом шести років з дня ратифікації Угоди такий орган не був створений. Тому питання права на безоплатну вторинну правову допомогу на міжнародному рівні залишається неврегульованим, а чинна нормативно-правова база потребує вдосконалення задля більш ефективного функціонування зазначеного інституту та подолання наявних прогалин.

Література

1. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн європейського союзу та України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2016. 490 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10874/1/Vilchik_T_B_2016.pdf (дата звернення: 20.05.2023)
2. Гончаренко С. В. Проблеми надання безоплатної правової допомоги. Короткий огляд новітніх тенденцій. Адвокат. 2011. № 11. С. 12–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2011_11_2 (дата звернення: 20.05.2023)
3. Комаров В. В. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства: монографія / За заг. ред. В. В. Комарова. Х.: Харків юридичний, 2008. 928 с.
4. Макеєва О. М., Бурбеза В. В. Безоплатна правова допомога: теоретико-правові засади. Юридичний вісник. 2018. № 3 (48). С. 124–130.
5. Некласа Ю. В. Суб'єкти надання вторинної безоплатної правової допомоги в цивільному процесі. Актуальні проблеми держави і права. 2012. С. 339–347. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5222/Neklesa%20apdr66.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.05.2023)
6. Сакара Н. Право на доступ до правосуддя у цивільних справах: правові позиції європейського суду з прав людини та національний контекст // Право України. 2018. № 10. С. 64–85.
7. Стаматіна М. В.. Організація діяльності щодо реалізації права громадян на безоплатну правову допомогу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / М. В. Стаматіна. Харків, 2013. 21 с.
8. Шрамко Ю. Т.. Конституційне право на правову допомогу в Україні: актуальні питання законодавчого регулювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2016. 18 с.
9. Яновська О. Г. Європейські стандарти надання безоплатної правової допомоги в кримінальному судочинстві: проблеми реалізації в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юри-спруденція. 2013. Вип. 6–1(2). С. 199–202.

10. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. No 1618-IV у редакції від 15.04.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#top> (дата звернення 20.05.2023).
11. Міжнародний пакт про громадські та політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 20.05.2023)
12. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів No 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 р. No 475/97-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1997. No 40. Ст. 263 (зі змінами).
13. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 20.05.2023)
14. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Кьоніг проти Німеччини» (заява 6232/73 від 28 червня 1978 року). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57512%22%5D%7D> (дата звернення: 20.05.2023)
15. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Ейрі проти Ірландії» (заява 6289/73 від 9 жовтня 1979 року). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57420%22%5D%7D> (дата звернення: 20.05.2023)
16. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Ессаді проти Франції» (заява 49384/99 від 26 лютого 2002 року). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60165%22%5D%7D> (дата звернення: 20.05.2023)
17. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 20.05.2023)
18. Про Затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі: Наказ Міністерства юстиції України від 21.12.2017 р. No 4125/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1554-17> (дата звернення: 20.05.2023)
19. Рішення у справі «Рисовський проти України» (Rysovskyy v. Ukraine) від 20 жовтня 2011 року (заява № 29979/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854#Text (дата звернення: 20.05.2023)
20. Рішення у справі «Кривенький проти України» (Kryvenkyy v. Ukraine) від 16 лютого 2017 року (заява № 43768/07). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d48#Text (дата звернення: 20.05.2023)
21. Європейська угода про передачу заяв про правову допомогу від 21 січня 1977 року: ратифіковано Законом України від 07.06.2017. No 2088-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_321 (дата звернення: 20.05.2023)

References

1. Vilchuk, T.B. Advokatura yak instytut realizatsii prava na pravovu dopomohu: porivnialno-pravovyi analiz zakonodavstva krain yevropeiskoho soiuzu ta Ukrainy: dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.10. Kharkiv, 2016. 490 s. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10874/1/Vilchuk_T_B_2016.pdf (date of access: 20.05.2023).
2. Honcharenko S.V. Problemy nadannia bezoplatnoi pravovoi dopomohy. Korotkyi ohliad novitnikh tendentsii. Advokat. 2011. № 11. S. 12–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2011_11_2 (date of access: 20.05.2023).
3. Komarov V.V. Problemy teorii ta praktyky tsyvilnoho sudochynstva: monohrafiia / Za zah. red. V.V. Komarova. Kh.: Kharkiv yurydychnyi, 2008. 928 s.
4. Makeieva O.M., Burbeza V.V. Bezoplatna pravova dopomoha: teoretyko-pravovi zasady. Yurydychnyi visnyk. 2018. No 3(48). S. 124–130.
5. Neklesa Yu.V. Subiekty nadannia vtorynnoi bezoplatnoi pravovoi dopomohy v tsyvilnomu protsesi. Aktualni problemy derzhavy i prava. 2012 r. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5222/Neklesa%20apdp66.pdf?sequence=1> (date of access: 20.05.2023).
6. Sakara N. Pravo na dostup do pravosuddia u tsyvilnykh spravakh: pravovi pozysyii yevropeiskoho sudu z prav liudyny ta natsionalnyi konteksti // Pravo Ukrainy. 2018. № 10. S. 64–85.
7. Stamatina M.V. Orhanizatsiia diialnosti shchodo realizatsii prava hromadian na bezoplatnu pravovu dopomohu: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07. Kharkiv, 2013. 21 s.
8. Shramko Iu.T. Konstytutsiine pravo na pravovu dopomohu v Ukraini: aktualni pytannia zakonodavchoho rehuivannia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.02. Kyiv, 2016. 18 s.
9. Ianovska O.H. Yevropeiski standarty nadannia bezoplatnoi pravovoi dopomohy v kryminalnomu sudochynstvi: problemy realizatsii v Ukraini. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Yurysprudentsiia. 2013. Vyp. 6–1(2). S. 199–202.
10. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 r. No 1618-IV u redaktsii vid 15.04.2023 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#top> (date of access: 20.05.2023).
11. Mizhnarodnyi pakt pro hromadski ta politychni prava vid 16 hrudnia 1966 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (date of access: 20.05.2023).
12. Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku, Pershoho protokolu ta protokoliv No 2, 4, 7 ta 11 do Konventsii: Zakon Ukrainy vid 17 lypnia 1997 r. No 475/97-VR // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1997. No 40. St. 263 (zi zminamy).

13. Pro vykonannya rishen ta zastosuvannya praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (date of access: 20.05.2023).

14. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny po spravi «Konih proty Nimechchyny» (zaiava 6232/73 vid 28 chervnia 1978 roku). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57512%22%5D%7D> (date of access: 20.05.2023).

15. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny po spravi «Eiri proty Irlandii» (zaiava 6289/73 vid 9 zhovtnia 1979 roku). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57420%22%5D%7D> (date of access: 20.05.2023).

16. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny po spravi «Essadi proty Frantsii» (zaiava 49384/99 vid 26 liutoho 2002 roku). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60165%22%5D%7D> (date of access: 20.05.2023).

17. Pro bezplatnu pravovu dopomohu: Zakon Ukrainy vid 02.06.2011 r. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (date of access: 20.05.2023).

18. Pro Zatverdzhennia Standativ yakosti nadannia bezoplatnoi vtorynnoi pravovoi dopomohy u tsyvilnomu, administratyvnomu protsesakh ta predstavnytstva u kryminalnomu protsesi: Nakaz Ministerstva yustytzii Ukraini vid 21.12.2017 r. No 4125/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1554-17> (date of access: 20.05.2023).

19. Rishennia u spravi «Rysovskiyi proty Ukrainy» (Rysovskyy v. Ukraine) vid 20 zhovtnia 2011 roku (zaiava № 29979/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854#Text (date of access: 20.05.2023).

20. Rishennia u spravi «Kryvenkyi proty Ukrainy» (Kryvenkyy v. Ukraine) vid 16 liutoho 2017 roku (zaiava № 43768/07). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d48#Text (date of access: 20.05.2023).

21. Ievropeiska uhoda pro peredachu zaiav pro pravovu dopomohu vid 21 sichnia 1977 roku: ratyfikovano Zakonom Ukrainy vid 07.06.2017. No 2088-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_321 (date of access: 20.05.2023).

УДК 35.072.3

Скриньковський Руслан Миколайович
кандидат економічних наук, професор
Львівський університет бізнесу та права
Skrynkovskyy Ruslan
PhD in Economics, Professor
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0002-2180-8055

Козяр Роман Якович
кандидат юридичних наук
Управління Служби безпеки України в Рівненській області
Koziar Roman
PhD in Law
Office of the Security Service of Ukraine in Rivne region
ORCID: 0000-0001-9669-2758

Петков Сергій Валерійович
доктор юридичних наук, професор
Військовий інститут
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Petkov Sergey
D. Sc. (Law), Professor
Military Institute of
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID: 0000-0003-4160-767X

Хитра Олександра Леонтіївна
доктор юридичних наук, професор
Львівський державний університет внутрішніх справ
Khytra Oleksandra
D. Sc. (Law), Professor
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-3632-5101

Комісаров Олександр Геннадійович
доктор юридичних наук, професор
Київський інститут Національної гвардії України
Komisarov Oleksandr
D. Sc. (Law), Professor
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine
ORCID: 0000-0002-7865-0447

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-5-8867

ДЕРЖАВНА ОХОРОНА ПОСАДОВИХ ОСІБ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

STATE PROTECTION OF OFFICIALS IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

ІНШЕ

Анотація. Відомо, що у перший день повномасштабної російсько-української війни, 24 лютого 2022 року, відповідно до Конституції України і Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в умовах воєнного часу Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 введено воєнний стан в Україні. Таке рішення було ухвалено з метою забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з збройною агресією Російської Федерації проти України та на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України. Російська Федерація – це держава-терорист і держава-спонсор тероризму, яка (спільно з терористичними організаціями, організованими злочинними групами і російською православною церквою) під час повномасштабної війни проти України і в Україні застосовує заборонені засоби і методи ведення воєнних дій, вчиняє тероризм, воєнні злочини, інші міжнародні злочини, здійснює масові вбивства, порушує закони та звичаї війни тощо. Базовий сценарій російського нападу на Україну, 24 лютого 2022 року, включав завдання знищити керівництво держави (вбити Президента України, членів Кабінету Міністрів України, Офісу Президента України та інших посадових осіб держави) і підготувати місто Київ під контроль російської влади. З огляду на викладене вище, метою статті є сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо державної охорони посадових осіб держави в контексті забезпечення нормального функціонування органів державної влади України та безпеки посадових осіб в умовах воєнного стану, у зв'язку з збройною агресією Російської Федерації проти України. За результатами дослідження з'ясовано, що згідно з законодавством України, в умовах воєнного часу Рада національної безпеки і оборони України, яку очолює Президент України, в межах компетенції і своїх функцій набула право контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в умовах воєнного стану. При цьому одним із головних завдань Управління державної охорони України, згідно з Законом України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», є забезпечення безпеки Президента України, інших посадових осіб держави та членів їхніх сімей в умовах воєнного стану. Сформульовано висновок про те, що за таких обставин та в умовах воєнного часу, з метою забезпечення нормального функціонування органів державної влади України та безпеки посадових осіб, рівень забезпечення безпеки посадових осіб держави в умовах воєнного стану повинен бути належним. У зв'язку з цим необхідно до ст. 6 «Забезпечення безпеки посадових осіб» Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» додати нову частину такого змісту: «В умовах воєнного стану у місцях постійного і тимчасового перебування забезпечується безпека Керівника Офісу Президента України, членів Ради національної безпеки і оборони України. Після припинення або скасування воєнного стану зазначені посадові особи забезпечуються державною охороною протягом півроку, крім випадків набрання законної сили обвинувальним вироком щодо них».

Ключові слова: посадові особи держави, Президент України, безпека посадових осіб, правовий режим воєнного стану, збройна агресія, війна Росії проти України, тероризм, міжнародні злочини.

Summary. It is known that on the first day of the full-scale Russian-Ukrainian war, February 24, 2022, in accordance with the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law», in wartime conditions, the Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 No. 64/2022 introduced martial law in Ukraine. This decision was adopted in order to ensure the defense of Ukraine, protect the safety of the population and the interests of the state in connection with the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine and based on the proposal of the National Security and Defense Council of Ukraine. The Russian Federation is a terrorist state and a state sponsor of terrorism, which (together with terrorist organizations, organized criminal groups and the Russian Orthodox Church) during a full-scale war against Ukraine and in Ukraine uses prohibited means and methods of conducting military operations, commits terrorism, military crimes, other international crimes, commits mass murders, violates the laws and customs of war, etc. The basic scenario of the Russian attack on Ukraine on February 24, 2022, included the task of destroying the leadership of the state (killing the President of Ukraine, members of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Office of the President of Ukraine and other state officials) and preparing the city of Kyiv for the control of the Russian authorities. In view of the above, the purpose of the article is to formulate scientifically based proposals regarding the state protection of state officials in the context of ensuring the normal functioning of the state authorities of Ukraine and the safety of officials in the conditions of martial law, in connection with the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. According to the results of the study, it was found that according to the legislation of Ukraine, in wartime conditions, the Council of National Security and Defense of Ukraine, headed by the President of Ukraine, within the limits of its competence and functions, acquired the right to control the activities of executive authorities in the field of national security and defense in conditions of martial law. At the same time, one of the main tasks of the Office of State Security of Ukraine, according to the Law of Ukraine «On State Protection of State Authorities of Ukraine and Officials», is to ensure the safety of the President of Ukraine, other state officials and members of their families under martial law. The conclusion was formulated that under such circumstances and in wartime conditions, in order to ensure the normal functioning of the state authorities of Ukraine and the safety of officials, the level of ensuring the safety of state officials in the conditions of martial law should be adequate. In this regard, it is necessary to Art. 6 «Ensuring the safety of officials» of the Law of Ukraine «On State Protection of State Authorities of Ukraine and Officials» to add a new part with the following content: «In conditions of martial law, the safety of the Head of the Office of the President of Ukraine, members of the National Security Council and defense of Ukraine. After the suspension or abolition of martial law, the said officials are provided with state protection for six months, except in cases where a conviction against them becomes legally binding».

Key words: state officials, President of Ukraine, security of officials, legal regime of martial law, armed aggression, Russia's war against Ukraine, terrorism, international crimes.

Постановка проблеми. Відомо, що у перший день повномасштабної російсько-української війни, 24 лютого 2022 року, у зв'язку з збройною агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України (далі — РНБОУ) й відповідно до законодавства України (п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України [1], Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2]), Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 [3] в умовах воєнного часу було введено воєнний стан на території України [4].

Нагадаємо, що відповідно до ст. 4 Закону України «Про оборону України» [5], воєнний час — це період перебування держави у стані війни з іншою державою, який починається з фактичного початку воєнних дій і закінчується у день і час припинення стану війни. У воєнний час в державі вводиться воєнний стан. «Воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII, із змінами) [2].

Аналізуючи війни в історії, однією з особливостей цієї злочинної повномасштабної російської війни проти України (з моменту фактичного початку воєнних дій) є те, що фактичне її ведення відбувається без оголошення та із залученням території Республіки Білорусь. В контексті цього доцільно підтримати думку заступника Міністра оборони України Г. Маляр [6], беручи до уваги Статут Організації Об'єднаних Націй та Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 року [7], що: факт окупації українського Криму та міста Севастополя Російською Федерацією (з 20 лютого 2014 року, відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р. № 1207-VII із змінами) — це вже є агресією, міжнародний злочин; війна визначається не її оголошенням, а самим фактом (тобто — війною по факту); Республіка Білорусь є співучасником злочинної російської війни проти

України через надання своєї території російським окупаційним військам для нападу на Україну, оскільки згідно з ст. 3 (пункт «f») цієї Резолюції [7] такі дії білоруської влади можна розцінювати і кваліфікувати як агресію (злочин агресії). Усі винні й причетні до злочинної російської війни, міжнародних злочинів проти України і в Україні мають понести відповідальність і бути покарані.

За таких обставин, в умовах воєнного стану, з дня фактичного початку збройної агресії Російської Федерації проти України й відповідно до Указу Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 [3], військове командування й органи військового управління України, включаючи, зокрема, Управління державної охорони України (далі — УДО України), разом із Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування мають невідкладно забезпечити та вжити всі відповідні, належні заходи, які є необхідними і важливими для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави, а також для посилення і зміцнення обороноздатності України [2; 3; 5]. Також на підставі пропозиції РНБОУ, відповідно до ч. 2 ст. 102, пп. 1, 17, 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України [1], у зв'язку з збройною агресією Росії проти України та з метою забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності, боєздатності Збройних Сил України (далі — ЗСУ), інших сил безпеки і оборони, Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 65/2022 [8] з 24 лютого 2022 року оголошено загальну мобілізацію у всіх областях України та у місті Києві [9], відповідно до мобілізаційних планів і завдань, плану оборони тощо.

При цьому, відповідно до ст. 107 Конституції України [1], Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [10] Рада національної безпеки і оборони України, яку очолює Президент України, з 24 лютого 2022 року, в межах компетенції і своїх функцій, набула право контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в умовах воєнного стану. Функції, компетенція, склад і структура, порядок функціонування та особливості діяльності РНБОУ визначаються Законом України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [10]. РНБОУ є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президенті України [1; 10; 11].

Водночас одним із головних завдань та сферою відповідальності УДО України в умовах воєнного стану є забезпечення безпеки Президента України, вищих посадових осіб держави і членів їхніх сімей, а також охорона глав іноземних держав, парламентів та урядів і членів їхніх сімей, керівників міжнародних організацій, міністрів

закордонних справ, які прибувають в Україну або перебувають на території держави, включаючи забезпечення безпеки інших посадових осіб в Україні, у разі наявності загрози життю або здоров'ю, за рішенням Президента України [12; 13]. УДО України було створено 15 січня 1992 року і до 08.06.1992 р. мало назву — Управління охорони вищих посадових осіб [14]. Згідно ст. 11 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [12], прийнятого 04 березня 1998 року, УДО України є державним правоохоронним органом спеціального призначення у структурі державних органів, який підпорядкований Президентові України та підконтрольний Верховній Раді України (далі — ВРУ). УДО України бере участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, а також виконує спеціальні завдання в умовах воєнного стану [12–14], у взаємодії з іншими органами, які входять до складу сил безпеки і оборони, відповідно до Конституції [1] та законів України за функціональним призначенням, виходячи із аспектів та механізму забезпечення безпеки і оборони, у сфері національної безпеки, захисту національних інтересів тощо.

Тут варто також нагадати, що терор і обман — це імперська традиція Російської Федерації, а війна і тероризм Росії проти України — це злочинні дії російської влади, її представників, військових як терористів та воєнні злочини, злочини проти людяності, інші міжнародні злочини Російської Федерації під час війни проти України і в Україні [15–20]. Поряд з тим, Російська Федерація — це держава-терорист (через злочини проти України і в Україні) і держава-спонсор тероризму (через дії в Грузії, Україні, Сирії, Чечні тощо) [16–20], однією з цілей політичного режиму якої є геноцид Українського народу, а «політичний режим Російської Федерації є нацистським за своєю суттю і практикою та ідеологічно наслідує націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим» [20]. Все це необхідно врахувати у системі поглядів та дій щодо розвитку сектору національної безпеки і оборони держави, у сфері державної охорони органів державної влади України та посадових осіб тощо.

У контексті вищезазначеного з'ясовано, що у зв'язку з збройною агресією Російської Федерації проти України актуальною та важливою проблемою є сучасні виклики і забезпечення безпеки посадових осіб держави в умовах воєнного стану, під час війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні немає жодних дискусій серед науковців, військових і правників щодо того, що у часи злочинної війни Росії проти України наука, її досягнення також стають своєрідною зброєю. Звідси очевидно, що сучасна стратегія безпеки і оборони України, враховуючи основну думку Б. Данилишина у статті «Наука і війна: чи може наука спри-

яти перемозі?» [21], повинна включати в себе не тільки практичний досвід у цьому напрямі, а й всі досягнення науки [19; 21; 22], в т.ч. у сфері державної охорони органів державної влади України та посадових осіб в умовах війни, воєнного стану.

При цьому нагадаємо, що «державна охорона органів державної влади України та посадових осіб — це система організаційно-правових, режимних, оперативних-розшукових, інженерно-технічних та інших заходів, які здійснюються спеціально уповноваженими державними органами з метою забезпечення нормального функціонування органів державної влади України, безпеки посадових осіб та об'єктів» (ст. 1 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб») [12].

З огляду на це, за результатами огляду і аналізу літератури [23–34], виходячи із постановки проблеми і важливості питання, рекомендуємо звернути особливу увагу на наукові праці військових і правників, які стосуються, зокрема, таких аспектів, як: актуальні питання національної безпеки і оборони України — В. Залужний, С. Шаптала [28], С. Полторак [29]; правове регулювання державної охорони органів влади та посадових осіб — О. Ткаченко [30], І. Мусієнко [27]; особливості діяльності, взаємодії УДО України з іншими органами, які входять до складу сил безпеки і оборони України — В. Гелетей [25; 31], Д. Павлов, О. Расевич [26]; правові засади, особливості і вдосконалення організації підготовки кадрів УДО України — В. Штучний [32]; перелік посадових осіб, щодо яких може здійснюватися державна охорона в умовах воєнного стану — М. Микитюк [14], В. Рудей [33] та інші.

Визнаючи теоретичну і практичну цінність вищезгаданих наукових праць за проблемою, доцільно відмітити, що сьогодні недостатньо уваги приділено питанням державної охорони посадових осіб в Україні з урахуванням умов воєнного часу.

Мета статті. Метою статті є сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо державної охорони посадових осіб держави в контексті забезпечення нормального функціонування органів державної влади України та безпеки посадових осіб в умовах воєнного стану, у зв'язку з збройною агресією Російської Федерації проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи із результатів аналізу конституційних засад політики у сфері оборони і національної безпеки України та питань забезпечення безпеки і проведення оборонної політики [34], відповідно до ст. 5 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [12] Президентові України забезпечується безпека шляхом здійснення державної охорони. І це зрозуміло, тому цей аспект не потребує жодних додаткових пояснень, уточнень чи обговорен-

ня. Водночас тут необхідно зазначити, що в умовах воєнного часу безпеку Президента України й членів його сім'ї в місцях його постійного і тимчасового перебування потрібно суттєво посилити і покращити не тільки шляхом здійснення державної охорони, а й іншими способами. Це питання стосується компетенції і завдань УДО України, інших фахівців у цій сфері.

Поряд з тим, відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [12], у місцях постійного і тимчасового перебування, на постійній основі забезпечується безпека таких посадових осіб держави, а саме: Голови ВРУ, його першого заступника й заступника, Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра України, Голови Конституційного Суду України, Голови Верховного Суду, Міністра закордонних справ України, Міністра оборони України та Генерального прокурора. Водночас згідно з ст. 7 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [12] державна охорона у разі наявності загрози життю або здоров'ю може здійснюватися також щодо інших посадових осіб держави (наприклад, членів Кабінету Міністрів України, народних депутатів України, Голови Національного банку України, суддів Конституційного Суду України або Верховного Суду і т.д.) за рішенням Президента України, прийнятим за поданням посадових осіб, уповноважених виступати від імені відповідних державних органів, або за поданням начальника УДО України [12].

З огляду на вищевикладене, враховуючи при цьому думку фахівців за проблемою, необхідно зазначити, що у зв'язку з широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України та з метою забезпечення нормального функціонування органів державної влади України та безпеки посадових осіб в умовах воєнного стану доцільно розширити перелік посадових осіб держави, яким необхідно забезпечити безпеку на постійній основі у період дії воєнного стану шляхом здійснення державної охорони.

Це, перш за все, обумовлено обставинами, що склались, а також у зв'язку з тим, що Російська Федерація є державою-терористом і державою-спонсором тероризму, яка під час повномасштабної війни проти України і в Україні застосовує заборонені засоби і методи ведення воєнних дій, вчиняє тероризм, воєнні злочини, інші міжнародні злочини, здійснює масові вбивства, порушує закони і звичаї ведення війни тощо. Водночас варто врахувати і підтримати думку Міністра закордонних справ України Д. Кулеби [18; 35] про те, що «...це війна Росії, а не тільки Путіна. Не Путін, а справжні російські солдати приїжджають із Росії, щоб вбивати, мучити і руйнувати. Росіяни переважно більшістю підтримують війну, вітають

ракетні удари по українських містах та вбивства українців ...» [35]. Крім цього, російська влада у війні проти України використовує міжнародну злочинну та терористичну організацію, відомою під назвою «Приватна військова компанія (ПВК) Вагнера», а також інші воєнізовані злочинні формування чеченського терориста Р. Кадірова, які здійснюють систематичні тяжкі злочини агресії в Україні — вбивства та катування мирного населення України, включаючи малолітніх дітей та жінок, цілеспрямоване бомбардування житлових будинків та інших цивільних об'єктів тощо. Всі ці злочини Російської Федерації (спільно з російськими організованими злочинними групами, міжнародними злочинними і терористичними організаціями, угрупованнями), включаючи акти російського ядерного тероризму, під час війни проти України і всього Українського народу, є цілеспрямованими, широкомасштабними й продуманими, планувалися Росією заздалегідь, а також здійснюються за підтримкою і закликами російської православної церкви щодо вбивств українських дітей і жінок [35–40]. У контексті цього також необхідно звернути увагу на повідомлення Головного управління розвідки Міністерства оборони України у ЗМІ про те, що терористичні організації, «воєнізовані формування глави Чечні Рамзана Кадірова і керівника приватної військової компанії «Вагнер» Євгена Пригожина створювалися для придушення антиурядових виступів у Росії, але згодом їх застосували у війні проти України» [41]. І насамкінець, здійснюючи фінансування тероризму, забезпечуючи при цьому відповідну підготовку терористів і злочинців, їх технічне оснащення з боку Російської Федерації, «Кремль визнав, що президент Росії Володимир Путін помилював засуджених, завербованих «Групою Вагнера» для участі у війні проти України. Про це заявив прес-секретар Путіна Дмитро Песков в коментарі для ЗМІ, пише Financial Times» [42]. А зізнання завербованого А. Улдарова [36], одного з бійців ПВК «Вагнер», про вбивство 400 мирних людей, серед яких 40 українських дітей, у підвалі міста Бахмут, не потребує коментарів. Україна продовжує вивчати та документувати й інші воєнні злочини росіян [38].

У контексті дослідження тероризму і війни Росії та аналізу мотивації російських злочинів проти України, на особливу увагу заслуговує стаття «Володимир Путін — найнебезпечніший дурень у світі» (авторський погляд Т. Фрідмана) [43], яка була опублікована 09 травня 2023 року в провідній американській газеті «The New York Times».

З'ясовано, що розширення переліку посадових осіб держави, яким має надаватися державна охорона в умовах воєнного стану, здійснюється на основі аналізу і оцінки повноважень або діяльності цих посадових осіб в Україні, з урахуванням умов воєнного часу.

Тут доцільно нагадати, що не випадковим є той факт, коли «18 січня, у Броварах розбився гвинтокрил Держслужби з надзвичайних ситуацій. Внаслідок авіакатастрофи загинуло керівництво Міністерства внутрішніх справ — очільник відомства Денис Монастирський, його перший заступник та державний секретар» (м. Київ, 18.01.2023 р.) [44]. Водночас нагадаємо, що базовий сценарій російського нападу на Україну, 24 лютого 2022 року, включав також завдання для бійців ПВК «Вагнер» знищити керівництво держави — вбити Президента України, членів Кабінету Міністрів України, Офісу Президента України та інших посадових осіб держави і підготувати місто Київ під контроль російської влади [45; 46].

Сьогодні погрози, злочинні дії і вбивства з боку Російської Федерації та її представників є відомими, зокрема у ЗМІ, і не є новизною, а цифри про військові злочини росіян в Україні просто зашкалюють. Так, станом на 19 квітня 2023 року, «Офіс генерального прокурора України зареєстрував близько 80 тисяч випадків потенційних військових злочинів, скоєних російськими військовими від початку повномасштабного вторгнення» [38].

За таких обставин та в умовах воєнного часу очевидно, що рівень забезпечення безпеки Керівника Офісу Президента України, зважаючи на покладені на нього завдання [47], і членів Ради національної безпеки і оборони України, з урахуванням функцій та компетенції РНБОУ в умовах воєнного стану [10], повинен бути належним. Водночас тут слід зазначити, що відповідно до ст. 6 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [10] персональний склад РНБОУ формує Президент України. До складу РНБОУ за посадою входять Прем'єр-міністр України, Голова Служби безпеки України, Міністр закордонних справ України, Міністр оборони України, Міністр внутрішніх справ України, а також керівники (посадові особи) інших центральних органів виконавчої влади або інші особи, визначені Президентом України [10].

У зв'язку з цим пропонуємо внести зміни до ст. 6 «Забезпечення безпеки посадових осіб» Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [12] і викласти в такій редакції:

«У місцях постійного і тимчасового перебування забезпечується безпека:

- Голови Верховної Ради України;
- Прем'єр-міністра України;
- Голови Конституційного Суду України;
- Голови Верховного Суду;
- Першого заступника Голови Верховної Ради України;
- Першого віце-прем'єр-міністра України;
- Міністра закордонних справ України;
- Генерального прокурора;

Міністра оборони України;
заступника Голови Верховної Ради України.

Протягом строку повноважень зазначених у цій статті посадових осіб також забезпечується безпека членів їхніх сімей, які проживають разом з ними або супроводжують їх.

Після припинення повноважень зазначені посадові особи забезпечуються державною охороною протягом одного року, крім випадків набрання законної сили обвинувальним вироком щодо них.

В умовах воєнного стану у місцях постійного і тимчасового перебування забезпечується безпека Керівника Офісу Президента України, членів Ради національної безпеки і оборони України. Після припинення або скасування воєнного стану зазначені посадові особи забезпечуються державною охороною протягом півроку, крім випадків набрання законної сили обвинувальним вироком щодо них».

Висновки. У перший день повномасштабної російсько-української війни, 24 лютого 2022 року, відповідно до Конституції України і Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в умовах воєнного часу Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 введено воєнний стан в Україні. Таке рішення було ухвалено з метою забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з збройною агресією Російської Федерації проти України та на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України.

З дня збройної російської агресії проти України, відповідно до ст. 107 Конституції України, Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» Рада національної безпеки і оборони України, яку очолює Президент України, в межах компетенції і своїх функцій набула право контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в умовах воєнного стану. Водночас одним із головних завдань Управління державної охорони України, згідно з Законом України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», є забезпечення безпеки Президента України, інших посадових осіб держави та членів їхніх сімей в умовах воєнного стану.

Російська Федерація — це держава-терорист і держава-спонсор тероризму, яка (спільно з терористичними організаціями, організованими злочинними групами і російською православною церквою) під час повномасштабної війни проти України і в Україні застосовує заборонені засоби і методи ведення військових дій, вчиняє тероризм, військові злочини, інші міжнародні злочини, здійснює масові вбивства, порушує закони та звичаї війни тощо. Базовий сценарій російського нападу на Україну, 24 лютого 2022 року, включав завдання знищити керівництво держави (вбити Прези-

дента України, членів Кабінету Міністрів України, Офісу Президента України та інших посадових осіб держави) і підготувати місто Київ під контроль російської влади.

За таких обставин та в умовах воєнного часу, з метою забезпечення нормального функціонування органів державної влади України та безпеки посадових осіб, рівень забезпечення безпеки посадових осіб держави в умовах воєнного стану повинен бути належним. У зв'язку з цим необхідно до ст. 6 «Забезпечення безпеки посадових осіб»

Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» додати нову частину такого змісту: «В умовах воєнного стану у місцях постійного і тимчасового перебування забезпечується безпека Керівника Офісу Президента України, членів Ради національної безпеки і оборони України. Після припинення або скасування воєнного стану зазначені посадові особи забезпечуються державною охороною протягом півроку, крім випадків набрання законної сили обвинувальним вироком щодо них».

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата доступу: 14.05.2023).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата доступу: 14.05.2023).
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата доступу: 14.05.2023).
4. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата доступу: 14.05.2023).
5. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата доступу: 14.05.2023).
6. Поняття «неоголошена або невизнана війна» — це феєбешний наратив — Ганна Мальяр // Матеріали офіційного веб-сайту Міністерства оборони України. 20.03.2022. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2022/03/20/ponyattya-neogoloshena-abo-neviznana-vijna-cze-feesheshnij-narativ-%E2%80%9393-ganna-malyar/> (дата доступу: 14.05.2023).
7. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 року. URL: https://crimeofaggression.info/documents/6/General_Assembly_%20Resolution_%203314.pdf (дата доступу: 14.05.2023).
8. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 65/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2022#Text> (дата доступу: 14.05.2023).
9. Про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію»: Закон України від 03.03.2022 р. № 2105-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2105-20#Text> (дата доступу: 14.05.2023).
10. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text> (дата доступу: 14.05.2023).
11. Скриньковський Р. М., Серета В. В., Ковалів М. В., Гарасим П. С. Системність законодавства України у сфері національної безпеки // Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека». 2023. № 4. doi: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-4-8807>
12. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 04.03.1998 р. № 160/98-ВР (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вр#Text> (дата доступу: 14.05.2023).
13. Микитюк М. А., Павлов Д. М., Павлюк О. О., Радзівський Р. М., Сопільник Л. І., Удовик М. С. Державна охорона в Україні в умовах правового режиму воєнного стану / За заг. ред. М. А. Микитюка. Київ. ВД «Професіонал», 2023. 416 с.
14. Микитюк М. А. Державна охорона в Україні: адміністративно-правове регулювання: монографія. Львів. Видавництво Львівської політехніки. 2018. 472 с.
15. «РІК» — документальний проєкт Дмитра Комарова: 1 та 2 частини. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=F7-dJrCME08> (дата доступу: 14.05.2023).
16. Ковалів М. В., Скриньковський Р. М., Єсімов С. С., Козяр Р. Я., Гудима В. В. Охоронна функція Української держави в умовах європейської інтеграції // Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека». 2023. № 3. doi: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-3-8695>
17. Скриньковський Р. М., Цюх С. І., Процевят О. С., Тиркало Ю. Є., Горбонос Ф. В. Тенденції і проблеми у сфері будівництва України в умовах війни // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2022. № 7(63). С. 63–71. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-7-8146>
18. Скриньковський Р. М., Горбонос Ф. В., Цюх С. І., Хмиз М. В., Процевят О. С., Князь С. В. Тенденції і питання продовольчої безпеки України в умовах війни // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2022. № 8(64). С. 38–48. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-8-8196>

19. Скриньковський Р. М., Мазур Ю. М., Козяр Р. Я., Петков С. В., Чистоклетов Л. Г. Особливості роботи судів України в умовах воєнного стану // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2023. № 4. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-4-8832>
20. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 22.05.2022 р. № 2265-IX (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> (дата доступу: 14.05.2023).
21. Данилишин Б. Наука і війна: чи може наука сприяти перемозі? // Матеріали інтернет-сайту LB.UA. 01.06.2020. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/458814_nauka_i_viyna_chi_mozhe_nauka_spriyati.html (дата доступу: 14.05.2023).
22. Відкрите звернення науковців України та діаспори // Світогляд. 2023. № 1(99). С. 22–23. URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitoglyad/svit-2023-18-1/svit-1-2023-zvernennya-09.pdf> (дата доступу: 14.05.2023).
23. Микитюк М., Скриньковський Р., Скоромний Я. Особливості взаємодії Управління державної охорони України з іншими органами державної влади // Наука онлайн: Міжнародний електронний науковий журнал. 2021. № 1. doi: <https://doi.org/10.25313/2524-2695-2021-1-1>
24. Микитюк М. А., Скриньковський Р. М. Щодо взаємодії управління державної охорони України з представниками засобів масової інформації // Реформування національної безпеки: історія, сучасність, перспективи: Матеріали III підсумкової науково-практичної конференції (16.05.2019 р.). Київ: Інститут УДО КНУ імені Тараса Шевченка, 2019. С. 133–135.
25. Гелетей В. В. До питання про правоохоронні органи спеціального призначення (на прикладі Управління державної охорони України) // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2019. № 18. С. 187–195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2019_18_26 (дата доступу: 14.05.2023).
26. Павлов Д. М., Расевич О. С. Організаційно-правові засади підвищення ефективності взаємодії Управління державної охорони України з іншими органами, які входять до складу сил безпеки і оборони України // Честь і закон. 2021. № 1(76). С. 79–86. doi: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2021/1/76/229664>
27. Мусієнко І. І. Правове регулювання державної охорони органів влади та посадових осіб (закордонний досвід) // Південноукраїнський правничий часопис. 2013. № 1. С. 3–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2013_1_3 (дата доступу: 14.05.2023).
28. Залужний В. Ф., Шаптала С. О. Реформування воєнної організації держави: трансформація завдань і функцій Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України // Наука і оборона. 2021. № 4. doi: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2021-17-4-4-12>
29. Полторак С. Т. Головне завдання — підвищення обороноздатності держави // Наука і оборона. 2015. № 2. С. 3–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/naui_2015_2_3 (дата доступу: 14.05.2023).
30. Ткаченко О. О. Адміністративно-правове регулювання діяльності Управління державної охорони України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національний авіаційний університет. Київ, 2013. 20 с.
31. Гелетей В. В. Концептуальні аспекти взаємодії у контексті діяльності управління Державної охорони України // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Юридичні науки. 2018. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2018_4_4 (дата доступу: 14.05.2023).
32. Штучний В. В. Адміністративно-правові засади підготовки кадрів Управління державної охорони України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2015. 20 с.
33. Рудей В. С. Державна охорона посадових осіб в умовах воєнного стану // Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17.06.2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 209–211.
34. Нормативно-правова база у галузі безпеки і оборони України. Видання друге, доповнене / Загальна редакція: А. Гриценко, М. Кожієл, А. Єрмолаєв, Ф. Флурі. Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння. Київ, 2012. 820 с.
35. Житнюк О. Кулеба відповів Шольцу на «війну Путіна»: Вбивати ідуть солдати РФ, більшість росіян — за // Матеріали Інформаційного агентства «ЛІГАБізнесІнформ» (ресурс порталу ЛІГА.net). 11.08.2022. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/kuleba-otvetil-sholtsu-na-voynu-putina-ubivat-edut-soldaty-rf-bolshinstvo-rossiyan-za> (дата доступу: 14.05.2023).
36. Печенюк А. «Дітей вбивав, шкода дітей»: зек з ПВК «Вагнера» на відео зізнався у вбивстві 400 людей у підвалі Бахмута // Матеріали Інформаційного агентства «УНІАН» (Українського Незалежного Інформаційного Агентства Новин). 17.04.2023. URL: <https://www.unian.ua/war/alzamat-uldarov-zek-z-pvk-vagnera-na-video-ziznavsya-u-vbivstvi-400-lyudey-u-pidvali-bahmuta-1222366.html> (дата доступу: 14.05.2023).
37. Викрадення, тортури, вбивства. Чим відомі в Чечні «кадирівці», які воюють в Україні? // Матеріали інтернет-видання «Радіо Свобода». 17.04.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-rosiya-kadyrivtsi/31805418.html> (дата доступу: 14.05.2023).

38. ОГП зареєстрував близько 80 тисяч потенційних воєнних злочинців — генпрокурор Костін // Матеріали інтернет-видання «Радіо Свобода». 19.04.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ogp-80-tysyach-potentsijnyh-vojennyh-zlochyniv/32370975.html> (дата доступу: 14.05.2023).
39. Бредіхіна Г. Як демократичний світ може зупинити ядерний тероризм Росії // Матеріали Інформаційного агентства «УНІАН» (Українського Незалежного Інформаційного Агентства Новин). 31.01.2023. URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/yak-demokratichniy-svit-mozhe-zupiniti-yaderniy-terorizm-rosiji-dumka-12128586.html> (дата доступу: 14.05.2023).
40. Денькович Я. «Слуги сатани»: російський священник приїхав до окупантів і закликав вбивати дітей та жінок // Матеріали загальноукраїнського сайту новин «ТСН.ua» (Телевізійної служби новин, що виходить на телеканалі «1+1»). 08.02.2023. URL: <https://tsn.ua/ato/slugi-satani-rosiyskiy-svyaschennik-priyihav-do-okupantiv-i-zaklikav-vbivati-ditey-ta-zhinok-video-2260510.html> (дата доступу: 14.05.2023).
41. «Армії» Кадирова і «кухара Путіна» створювалися для придушення повстань у РФ — ГУР // Матеріали інтернет-видання «Українська правда». 15.11.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/15/7376446/> (дата доступу: 14.05.2023).
42. Кобзар Ю. Кремль визнав, що Путін особисто помилював завербованих «Вагнером» зеків // Матеріали Інформаційного агентства «УНІАН» (Українського Незалежного Інформаційного Агентства Новин). 27.01.2023. URL: <https://www.unian.ua/russianworld/putin-osobisto-pomiluvav-uv-yaznenih-dlya-verbuvannya-vagnerom-pyeskov-12124416.html> (дата доступу: 14.05.2023).
43. Friedman T. L. Vladimir Putin Is the World's Most Dangerous Fool // The New York Times. 09.05.2023. URL: <https://www.nytimes.com/2023/05/09/opinion/putin-ukraine-war.html> (дата доступу: 14.05.2023).
44. В авіакатастрофі гвинтокрила у Броварах загинув глава МВС Денис Монастирський // Матеріали газети «Kyiv Post» в Інтернет-варіанті. 18.01.2023. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/post/11247> (дата доступу: 14.05.2023).
45. Базовий сценарій російського нападу на Україну — зайти в Київ та знищити керівництво держави — Михайло Подоляк // Матеріали офіційного інтернет-представництва Президента України. 25.02.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/bazovij-scenarij-rosijskogo-napadu-na-ukrayinu-zajti-v-kiyiv-73157> (дата доступу: 14.05.2023).
46. Лепеха Я. Вагнерівці, що потрапили до Києва, мали вбити Зеленського та увесь уряд України — Times // Матеріали веб-сайту «Суспільні Новини» АТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України». 28.02.2022. URL: <https://susplne.media/212057-vagnerivci-so-potrapili-do-kieva-mali-vbiti-zelenskogo-ta-uves-urad-ukraini-times/> (дата доступу: 14.05.2023).
47. Про Положення про Офіс Президента України: Указ Президента України від 25.06.2019 р. № 436/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/2019#Text> (дата доступу: 14.05.2023).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254к/96-ВР (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (date of access: 14.05.2023).
2. Pro pravovyj rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. № 389-VIII (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (date of access: 14.05.2023).
3. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (date of access: 14.05.2023).
4. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini»: Zakon Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (date of access: 14.05.2023).
5. Pro oboronu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 r. № 1932-XII (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (date of access: 14.05.2023).
6. Poniattia «neholoshena abo nevyznana viina» — tse feesbeshnyi narativ — Hanna Maliar // Materialy ofitsiinoho veb-saitu Ministerstva oborony Ukrainy. 20.03.2022. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2022/03/20/ponyattya-neogoloshena-abo-neviznana-vijna-cze-feesbeshnij-narativ-%E2%80%93-ganna-malyar/> (date of access: 14.05.2023).
7. Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei OON 3314 (XXIX) «Vyznachennia ahresii» vid 14 hrudnia 1974 roku. URL: https://crimeofaggression.info/documents/6/General_Assembly_%20Resolution_%203314.pdf (date of access: 14.05.2023).
8. Pro zahalnu mobilizatsiiu: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 65/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2022#Text> (date of access: 14.05.2023).
9. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro zahalnu mobilizatsiiu»: Zakon Ukrainy vid 03.03.2022 r. № 2105-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2105-20#Text> (date of access: 14.05.2023).
10. Pro Radu natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.03.1998 r. № 183/98-ВР (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text> (date of access: 14.05.2023).
11. Skrynkovskyy R. M., Sereda V. V., Kovaliv M. V., Harasym P. S. Systemnist zakonodavstva Ukrainy u sferi natsionalnoi bezpeky // Elektronne naukove vydannia «Publichne administruvannia ta natsionalna bezpeka». 2023. № 4. doi: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-4-8807>

12. Pro derzhavnu okhoronu orhaniv derzhavnoi vlady Ukrainy ta posadovykh osib: Zakon Ukrainy vid 04.03.1998 r. № 160/98-BP (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вр#Text> (date of access: 14.05.2023).
13. Mykytiuk M.A., Pavlov D.M., Pavliuk O.O., Radziievskiy R.M., Sopilnyk L.I., Udovyk M.S. Derzhavna okhorona v Ukraini v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu / Za zah. red. M.A. Mykytiuka. Kyiv. VD «Profesional», 2023. 416 s.
14. Mykytiuk M.A. Derzhavna okhorona v Ukraini: administratyvno-pravove rehuliuвання: monohrafiia. Lviv. Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki. 2018. 472 s.
15. «RIK» — dokumentalniy proiekt Dmytra Komarova: 1 ta 2 chastyny. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=F7-dJrCME08> (date of access: 14.05.2023).
16. Kovaliv M.V., Skrynkovskyy R.M., Yesimov S.S., Koziar R. Ya., Hudyma V.V. Okhoronna funktsiia Ukrainskoi derzhavy v umovakh yevropeiskoi intehratsii // Elektronne naukovе vydannia «Publichne administruvannia ta natsionalna bezpeka». 2023. № 3. doi: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-3-8695>
17. Skrynkovskyy R.M., Tsyuh S.I., Protseviat O.S., Tyrkalo Y.Y., Horbonos F.V. Tendentsii i problemy u sferi budivnytstva Ukrainy v umovakh viiny // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Ekonomichni nauky». 2022. № 7(63). S. 63–71. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-7-8146>
18. Skrynkovskyy R.M., Horbonos F.V., Tsyuh S.I., Khmyz M.V., Protseviat O.S., Kniaz S.V. Tendentsii i pytan- nia prodovolchoi bezpeky Ukrainy v umovakh viiny // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Ekono- michni nauky». 2022. № 8(64). S. 38–48. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-8-8196>
19. Skrynkovskyy R.M., Mazur Y.M., Koziar R.Y., Petkov S.V., Chystokletov L.H. Osoblyvosti roboty sudiv Ukrainy v umovakh voiennoho stanu // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Iurydychni nauky». 2023. № 4. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-4-8832>
20. Pro zaboronu propahandy rosiiskoho natsystyskoho totalitarnoho rezhymu, zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii yak derzhavy-terorysta proty Ukrainy, symvoliky voiennoho vtorhnennia rosiiskoho natsystyskoho totalitarnoho re- zhymu v Ukrainu: Zakon Ukrainy vid 22.05.2022 r. № 2265-IX (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> (date of access: 14.05.2023).
21. Danylyshyn B. Nauka i viina: chy mozhe nauka spriyati peremozi? // Materialy internet-saitu LB.UA. 01.06.2020. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylyshyn/458814_nauka_i_viyana_chi_mozhe_nauka_spriyati.html (date of access: 14.05.2023).
22. Vidkryte zvernennia naukovtsiv Ukrainy ta diaspory // Svitohliad. 2023. № 1(99). S. 22–23. URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jskans/svitogliad/svit-2023-18-1/svit-1-2023-zvernennya-09.pdf> (date of access: 14.05.2023).
23. Mykytiuk M., Skrynkovskyy R., Skoromnyy Y. Osoblyvosti vzaiemodii Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy z inshymy orhanamy derzhavnoi vlady // Nauka onlain: Mizhnarodnyi elektronnyi naukovyi zhurnal. 2021. № 1. doi: <https://doi.org/10.25313/2524-2695-2021-1-1>
24. Mykytiuk M.A., Skrynkovskyy R.M. Shchodo vzaiemodii upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy z pred- stavnykamy zasobiv masovoi informatsii // Reformuvannia natsionalnoi bezpeky: istoriia, suchasnist, perspektyvy: Materialy III pidsumkovoї naukovo-praktychnoi konferentsii (16.05.2019 r.). Kyiv: Instytut UDO KNU imeni Tarasa Shevchenka, 2019. S. 133–135.
25. Heletei V.V. Do pytanntia pro pravookhoronni orhany spetsialnoho pryznachennia (na prykladi Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy) // Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy. 2019. № 18. S. 187–195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2019_18_26 (date of access: 14.05.2023).
26. Pavlov D.M., Rasevych O.S. Orhanizatsiino-pravovi zasady pidvyshchennia efektyvnosti vzaiemodii Uprav- linnia derzhavnoi okhorony Ukrainy z inshymy orhanamy, yaki vkhodiat do skladu syl bezpeky i oborony Ukrainy // Chest i zakon. 2021. № 1(76). S. 79–86. doi: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2021/1/76/229664>
27. Musiienko I.I. Pravove rehuliuвання derzhavnoi okhorony orhaniv vlady ta posadovykh osib (zakordon-nyi dosvid) // Pivdennoukrainskyi pravnychiy chasopys. 2013. № 1. S. 3–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2013_1_3 (date of access: 14.05.2023).
28. Zaluzhnyi V.F., Shaptala S.O. Reformuvannia voiennoi orhanizatsii derzhavy: transformatsiia zavdan i funktsii Ministerstva oborony Ukrainy ta Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy // Nauka i oborona. 2021. № 4. doi: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2021-17-4-4-12>
29. Poltorak S.T. Holovne zavdannia — pidvyshchennia oboronozdatnosti derzhavy // Nauka i oborona. 2015. № 2. S. 3–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/naui0_2015_2_3 (date of access: 14.05.2023).
30. Tkachenko O.O. Administratyvno-pravove rehuliuвання diialnosti Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07 / Natsionalnyi aviatsiinyi universytet. Kyiv, 2013. 20 s.
31. Heletei V.V. Kontseptualni aspekty vzaiemodii u konteksti diialnosti upravlinnia Derzhavnoi okhorony Ukrainy // Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: Yurydychni nauky. 2018. Vyp. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2018_4_4 (date of access: 14.05.2023).
32. Shtuchnyi V.V. Administratyvno-pravovi zasady pidgotovky kadriv Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07 / Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. Kyiv, 2015. 20 s.

33. Rudei V.S. Derzhavna okhorona posadovykh osib v umovakh voiennoho stanu // Yevropeyskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiiakh masshtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv KhKhI stolittia» (do 25-richchia Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia» ta 175-richchia Odeskoi shkoly prava): u 2 t.: Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Odesa, 17.06.2022 r.) / za zah. red. S.V. Kivalova. Odesa: Vydavnychi dim «Helvetyka», 2022. T. 2. S. 209–211.

34. Normatyvno-pravova baza u haluzi bezpeky i oborony Ukrainy. Vydannia druhe, dopovnene / Zahalna redaktsiia: A. Hrytsenko, M. Kozhiel, A. Yermolaiev, F. Fluri. Tsentri doslidzhen armii, konversii ta rozzbroiennia. Kyiv, 2012. 820 s.

35. Zhytniuk O. Kuleba vidpoviv Sholtstu na «viinu Putina»: Vbyvaty yidut soldaty RF, bilshist rosiian — za // Materialy Informatsiinoho ahentstva «LIGABiznesInform» (resurs portalu LIGA.net). 11.08.2022. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/kuleba-otvetil-sholtstu-na-voynu-putina-ubivat-edut-soldaty-rf-bolshinstvo-rossiyan-za> (date of access: 14.05.2023).

36. Pecheniuk A. «Ditei vbyvav, shkada ditei»: zek z PVK «Vahnera» na video ziznavsia u vbyvstvi 400 liudei u pidvali Bahmuta // Materialy Informatsiinoho ahentstva «UNIAN» (Ukrainskoho Nezalezhnoho Informatsiinoho Ahentstva Novyn). 17.04.2023. URL: <https://www.unian.ua/war/alzamat-uldarov-zek-z-pvk-vagnera-na-video-ziznavsia-u-vbyvstvi-400-lyudei-u-pidvali-bahmuta-12222366.html> (date of access: 14.05.2023).

37. Vykradennia, tortury, vbyvstva. Chym vidomi v Chechni «kadyrivtsi», yaki voiuut v Ukraini? // Materialy internet-vidannia «Radio Svoboda». 17.04.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-rosiya-kadyrivtsi/31805418.html> (date of access: 14.05.2023).

38. OHP zareiestruvav blyzko 80 tysiach potentsiinykh voiennykh zlochyniv — henprokuror Kostin // Materialy internet-vidannia «Radio Svoboda». 19.04.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ogp-80-tysyach-potentsiinykh-voiennykh-zlochyniv/32370975.html> (date of access: 14.05.2023).

39. Bredikhina H. Yak demokratychnyi svit mozhe zupynyty yadernyi teroryzm Rosii // Materialy Informatsiinoho ahentstva «UNIAN» (Ukrainskoho Nezalezhnoho Informatsiinoho Ahentstva Novyn). 31.01.2023. URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/yak-demokratychniy-svit-mozhe-zupyniti-yaderniy-terorizm-rosiji-dumka-12128586.html> (date of access: 14.05.2023).

40. Denkovych Y. «Sluhy satany»: rosiyskyi sviashchennyk prykhav do okupantiv i zaklykav vbyvaty ditei ta zhinok // Materialy zahalnoukrainskoho сайtu novyn «TSN.ua» (Televiziinoi sluzhby novyn, shcho vykhodyt na telekanali «1+1»). 08.02.2023. URL: <https://tsn.ua/ato/sluzhi-satani-rosiyskiy-svyaschennyk-priyihav-do-okupantiv-i-zaklykav-vbivati-ditei-ta-zhinok-video-2260510.html> (date of access: 14.05.2023).

41. «Armii» Kadyrova i «kukhara Putina» stvoriuvalysia dlia prydushennia povstan u RF — HUR // Materialy internet-vidannia «Ukrainska pravda». 15.11.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/15/7376446/> (date of access: 14.05.2023).

42. Kobzar Y. Kreml vyznav, shcho Putin osobysto pomyluvav zaverbovanykh «Vahnerom» zekiv // Materialy Informatsiinoho ahentstva «UNIAN» (Ukrainskoho Nezalezhnoho Informatsiinoho Ahentstva Novyn). 27.01.2023. URL: <https://www.unian.ua/russianworld/putin-osobysto-pomyluvav-uv-yaznenih-dlya-verbuvannya-vagnerom-pyeskov-12124416.html> (date of access: 14.05.2023).

43. Friedman T.L. Vladimir Putin Is the World's Most Dangerous Fool // The New York Times. 09.05.2023. URL: <https://www.nytimes.com/2023/05/09/opinion/putin-ukraine-war.html> (date of access: 14.05.2023).

44. V aviakatastrofi hvyntokryla u Brovarakh zahynuv hlava MVS Denys Monastyrskyi // Materialy hazety «Kyiv Post» v Internet-varianti. 18.01.2023. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/post/11247> (date of access: 14.05.2023).

45. Bazovyi stsenarii rosiiskoho napadu na Ukrainu — zaity v Kyiv ta znyshchyty kerivnytstvo derzhavy — Mykhailo Podoliak // Materialy ofitsiinoho internet-predstavnytstva Prezydenta Ukrainy. 25.02.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/bazoviy-scenarij-rosijskogo-napadu-na-ukrayinu-zajti-v-kiyiv-73157> (date of access: 14.05.2023).

46. Lepekha Y. Vahnerivtsi, shcho potraply do Kyieva, maly vbyty Zelenskoho ta uves uriad Ukrainy — Times // Materialy veb-saitu «Suspilni Novyny» AT «Natsionalna suspilna teleradiokompaniia Ukrainy». 28.02.2022. URL: <https://suspilne.media/212057-vagnerivci-so-potrapili-do-kieva-mali-vbiti-zelenskogo-ta-uves-urad-ukraini-times/> (date of access: 14.05.2023).

47. Pro Polozhennia pro Ofis Prezydenta Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.06.2019 r. № 436/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/2019#Text> (date of access: 14.05.2023).

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 5 (63)

Головний редактор — *Курило В.І.*

Київ 2023

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38 (044) 222 58 89

Контактний телефон: +38 (067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 31.05.2023. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура UkrainianSchoolBook. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 13,95. Тираж 100. Заказ № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20, м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.